

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΤΜΗΜΑ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ

Π.Μ.Σ ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Η Συμβολαιακή Γεωργία στην Ελλάδα της Οικονομικής
Κρίσης»

Θεολογοπούλου Ανδρονίκη Μαρία

A.M. 212206

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

Απόστολος Γ. Παπαδόπουλος

ΑΘΗΝΑ, ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2016

Ευχαριστίες

Με την ευκαιρία της εκπόνησης της μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας, θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου σε όλους τους καθηγητές του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών, για τις ευκαιρίες μάθησης που μου έδωσαν και ιδιαίτερα στον καθηγητή μου κ. Απόστολο Γ. Παπαδόπουλο που άνοιξε το παράθυρο της γνώσης στον μέχρι πρότινος άγνωστο για εμένα χώρο της υπαίθρου και της αγροτικής παραγωγής.

Επίσης, οφείλω να ευχαριστήσω την οικογένεια μου, τον σύζυγο και τους γονείς μου, για την πολύτιμη βοήθεια τους και την υπομονή τους, αλλά και να απολογηθώ στα δύο μου παιδιά, την Μαρίλια 3 ετών και τον Δημήτρη 9 μηνών, για τις ώρες που στερήθηκαν την αγκαλιά και την παρουσία της μητέρας τους. Χωρίς την συμπαράσταση τους, οι σπουδές μου θα ήταν αδύνατο να ολοκληρωθούν!

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω για την ανταπόκριση τους στα αιτήματά μου για παροχή πληροφοριών τους κ.κ. Ιωάννη Χανιωτάκη, Διευθυντή Αγροτικού Τομέα της Τράπεζας Πειραιώς, Παναγιώτη Μίλη, Διευθυντή Marketing της ΕΨΑ Α.Ε και Αναστάσιο Μιχαηλίδη, επίκουρο καθηγητή, Σχολή Γεωπονίας, Δασολογίας και Φυσικού Περιβάλλοντος, ΑΠΘ.

Περίληψη

Ο αγροτικός τομέας είναι σημαντικός, τόσο από την άποψη της οικονομικής ανάπτυξης για την Ελλάδα, όσο και από την άποψη της απασχόλησης και της διατήρησης της κοινωνικής ισορροπίας. Από το 1981, έτος ένταξης της χώρας στην Ε.Ε, ο Ελληνικός αγροτικός τομέας ακολουθεί τους στόχους της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής, χωρίς ωστόσο να καταφέρει να ξεπεράσει κάποια από τα δομικά του προβλήματα. Η οικονομική κρίση που πλήττει την χώρα, την τελευταία πενταετία και ο διεθνής ανταγωνισμός που ο ελληνικός αγροτοδιατροφικός τομέας πρέπει να ανταγωνιστεί οδηγούν στην ανάπτυξη νέων πρακτικών παραγωγής και συνεργασίας. Τέτοιου είδους πρακτική είναι αυτή της Συμβολαιακής Γεωργίας, που τα τελευταία χρόνια κερδίζει έδαφος στην Ελλάδα, με την συμμετοχή και του Τραπεζικού Τομέα και κυρίως της Τράπεζας Πειραιώς. Η Συμβολαιακή Γεωργία οργανώνει την παραγωγή στην βάση μιας συμφωνίας, ανάμεσα σε αγρότες και μεταποιητικές επιχειρήσεις, για προϊόντα με συγκεκριμένα ποιοτικά χαρακτηριστικά και προκαθορισμένη τιμή και χρόνο παράδοσης. Κύριοι στόχοι είναι το αμοιβαίο κέρδος (win-win situation), η μείωση του ρίσκου για τους συμμετέχοντες και η αύξηση της ανταγωνιστικότητας. Σαν πρακτική ενδείκνυται για την ανάπτυξη συνεργατικών σχημάτων (clusters) που στοχεύουν στην ανάπτυξη καινοτομιών. Η συγκεκριμένη πρακτική (Συμβολαιακή Γεωργία) μπορεί να αναπτυχθεί και στα πλαίσια της κοινωνικής οικονομίας και να δώσει λύση σε προβλήματα που αντιμετωπίζουν ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, ιδιαίτερα λόγω της κρίσης.

Λέξεις κλειδιά

Συμβολαιακή Γεωργία, Κρίση, ΚΑΠ, Τράπεζα Πειραιώς, clusters

Abstract

The agricultural sector in Greece is not only important in the development aspect but also in the aspect of employment and of retaining social cohesion. Since 1981, year of the country's entrance in the European Union, the Greek agricultural sector follows the goals, set by the Common Agricultural Policy (CAP), although not always being able to overcome some of its fundamental problems. The fiscal crisis of the past five years in Greece, plus the international competition that the Greek agrofood sector has to deal with, lead to the development of new production and cooperation tactics, such as Contract Farming. Contract Farming continuously grow during the past years in Greece, with the participation of the Banks, especially Piraeus Bank. Contract Farming organizes the production on a basis of an agreement between farmers and industries for products of a specified quality, in a pre-arranged price and delivery date. Primary goals are, the mutual profit (win-win situation), the reduction of the risk for participants (both sides) and the rise of competitiveness. As a tactic, it helps the development of cooperative schemes (clusters) that aim in the development of novelties. Contract Farming can also be organized in a social economy context and give solution to the problems that fragile social groups face, especially due to the crisis.

Keyword

Contract Farming, Crisis, CAP, Piraeus Bank, clusters

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	Σελ.	9
1. Η Αγροτική Παραγωγή στην Ελλάδα	Σελ.	12
1.1 Η εικόνα του Ελληνικού Αγροτικού Τομέα μετά το 2000	Σελ.	12
1.2 Η γεωργική πολιτική στην Ελλάδα	Σελ.	15
1.2.1 Πριν από την ένταξη στην Ε.Ο.Κ (1960-1980)	Σελ.	15
1.2.2 Μετά την ένταξη στην Ε.Ο.Κ (1981)	Σελ.	16
α) περίοδος 1981-1992	Σελ.	16
β) περίοδος 1992-1999	Σελ.	18
γ) Η αναθεώρηση της ΚΑΠ το 2003	Σελ.	19
δ) «Έλεγχος Υγείας» (Health Check)	Σελ.	20
ε) Η ΚΑΠ 2007-2013 (Πολιτική Αγροτικής Ανάπτυξης	Σελ.	20
στ) Η Νέα ΚΑΠ 2014-2020	Σελ.	21
1.2.3 Φορείς στήριξης της Ελληνικής Αγροτικής Παραγωγής	Σελ.	22
α) Υπουργείο Γεωργίας / Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων	Σελ.	23
β) Αγροτικοί Συνεταιρισμοί	Σελ.	23
γ) Αγροτική Πίστη	Σελ.	25
1.2.4 Κριτική της παρούσας κατάστασης	Σελ.	27
2. Πρότυπα ανάπτυξης στην εποχή της Παγκοσμιοποίησης των Αγορών και της Κρίσης	Σελ.	29
2.1 Παγκοσμιοποιημένη οικονομία και Διεθνής Καταμερισμός Εργασίας (ΔΚΕ)	Σελ.	29
2.2 Το Αγροτοδιατροφικό Σύστημα σε συνθήκες Παγκοσμιοποίησης	Σελ.	30
2.3 Πρότυπα παραγωγής αγροτικών προϊόντων / τροφίμων στα πλαίσια της Παγκοσμιοποιημένης Οικονομίας	Σελ.	32
2.3.1 Καθετοποιημένο μοντέλο παραγωγής / Βιομηχανοποιημένη Γεωργία	Σελ.	33
2.3.2 Προβλήματα από την καθιέρωση του Καθετοποιημένου / Βιομηχανοποιημένου μοντέλου παραγωγής	Σελ.	34
3. Η Αγροτική Παραγωγή στην Ε.Ε. και η Ελλάδα στην εποχή της Παγκοσμιοποίησης και της Κρίσης	Σελ.	39
4. Συμβολαιακή Γεωργία	Σελ.	41
4.1 Περιγραφή και Ορισμοί της Συμβολαιακής Γεωργίας	Σελ.	41
4.2 Ιστορία της Συμβολαιακής Γεωργίας	Σελ.	44
4.2.1 Στην Ευρώπη και τις Η.Π.Α	Σελ.	45

4.2.2	Στον αναπτυσσόμενο κόσμο	Σελ.	46
4.3	Μοντέλα παραγωγής μέσω Συμβολαίου	Σελ.	49
4.4.	Πλεονεκτήματα και Μειονεκτήματα για τους εμπλεκόμενους στην διαδικασία της Συμβολαιακής Γεωργίας	Σελ.	50
4.4.1	Ποιοι εντάσσονται στην συμβολαιακή παραγωγή	Σελ.	50
4.4.2	Πλεονεκτήματα και Μειονεκτήματα της Συμβολαιακής Γεωργίας	Σελ.	51
4.4.3	Προϋποθέσεις για την ανάπτυξη ενός επιτυχημένου μοντέλου Συμβολαιακής Γεωργίας	Σελ.	57
5.	Διαχρονική εξέλιξη και ιδιαιτερότητες του Ελληνικού μοντέλου της Συμβολαιακής Γεωργίας	Σελ.	59
5.1	Διαχρονική Εξέλιξη	Σελ.	59
5.2	Ιδιαιτερότητες του Ελληνικού μοντέλου Συμβολαιακής Γεωργίας	Σελ.	60
5.2.1	Ο ρόλος του Κράτους	Σελ.	60
5.2.2	Συνεταιρισμοί και Τραπεζικό Σύστημα	Σελ.	62
6.	Αγροτική Τραπεζική στην Ελλάδα – Πρόγραμμα Συμβολαιακής Γεωργίας και Κτηνοτροφίας της Τράπεζας Πειραιώς	Σελ.	64
6.1	Πρόγραμμα Συμβολαιακής Γεωργίας και Κτηνοτροφίας της Τράπεζας Πειραιώς	Σελ.	64
6.1.2	Οφέλη από την ένταξη στο Πρόγραμμα Συμβολαιακής Γεωργίας και Κτηνοτροφίας της Τράπεζας Πειραιώς	Σελ.	67
7.	Η Συμβολαιακή Γεωργία στην Ελλάδα της Κρίσης	Σελ.	70
7.1	Συμβολαιακή Γεωργία στην Ελλάδα- προϊόντα και τρόποι οργάνωσης της παραγωγής	Σελ.	70
7.1.1	Ποια προϊόντα παράγονται στην Ελλάδα μέσω Συμβολαιακής Γεωργίας	Σελ.	70
7.1.2	Πώς οργανώνεται η παραγωγή των προϊόντων μέσω Συμβολαιακής Γεωργίας στην Ελλάδα	Σελ.	71
7.1.3	Γιατί επιλέγεται η Συμβολαιακή Γεωργία	Σελ.	73
7.2	Παραδείγματα Συμβολαιακής Γεωργίας από τον Ελληνικό χώρο	Σελ.	75
7.2.1	Παραγωγή ενός κατεξοχήν συμβολαιακού γεωργικού προϊόντος – Αθηναϊκή Ζυθοποιία & Όμιλος Barilla	Σελ.	75
7.2.2	Παραγωγή Ψυχανθών / νέων ποικιλιών ζωοτροφών και συνεργασία με τον κτηνοτροφικό τομέα – Biogreco & Γαλακτοβιομηχανία ΔΕΛΤΑ	Σελ.	76
7.2.3	Καλλιέργειες νέων ειδών & περιπτώσεις αποτυχίας- Γκότζι Μπέρυ και Αγριαγκινάρα (συμφωνία με τη ΔΕΗ)	Σελ.	76

7.2.4	Εναλλακτική καλλιέργεια (νέου είδους) με επιτυχή έκβαση κι ανάπτυξη συνεργασιών (Cluster) – Στέβια – Αγροτικός Συνεταιρισμός Καρδίτσας – ΕΨΑ – Terra Thessalia Lactis Cluster	Σελ.	77
7.2.5	Νέα είδη συνεργατισμού – «ΘΕΣγη»	Σελ.	80
7.3	Προβλήματα της Συμβολαιακής Γεωργίας	Σελ.	80
7.3.1	Προβλήματα της εποχής των Μνημονίων	Σελ.	81
7.3.2	Δομικά προβλήματα της πρακτικής της Συμβολαιακής Γεωργίας	Σελ.	83
8.	Αναγκαίες μεταρρυθμίσεις και προοπτικές ανάπτυξης που μπορεί να προωθήσει η Συμβολαιακή Γεωργία στην Ελλάδα	Σελ.	86
8.1	Ανάπτυξη στρατηγικής που να ενσωματώνει την παραγωγή και την αγορά με στόχο τις εξαγωγές προϊόντων	Σελ.	87
8.2	Στόχευση σε προϊόντα βάσει των εγχώριων αναγκών και της ανάλυσης του εμπορικού Ισοζυγίου	Σελ.	88
8.3	Αύξηση της ανταγωνιστικότητας μέσω της αύξησης της ποιότητας – τυποποίηση προϊόντων	Σελ.	89
8.4	Πρόσβαση και ισχυρή παρουσία στις διεθνείς αγορές μέσω της δημιουργίας ισχυρού Brand Name και εκμετάλλευσης των παγκόσμιων τάσεων	Σελ.	90
8.5	Ανάπτυξη υποστηρικτικών μηχανισμών (συνεργατικών σχηματισμών “clusters” ή ενώσεων παραγωγών – συνεταιρισμών	Σελ.	91
9.	Εναλλακτικά παραγωγικά σχήματα και κριτική στην Συμβολαιακή Γεωργία	Σελ.	93
9.1	Εναλλακτικά παραγωγικά σχήματα	Σελ.	93
9.2	Εναλλακτικά παραγωγικά σχήματα που ασκούν κριτική στην Συμβολαιακή Γεωργία	Σελ.	95
9.3	Κριτική στην πρακτική της Συμβολαιακής Γεωργίας	Σελ.	97
	Συμπεράσματα	Σελ.	100
	Βιβλιογραφία	Σελ.	102

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΠΙΝΑΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Πίνακας 1	Απασχόληση ανά Τομέα και Περιφέρεια ΕΛΣΤΑΤ	Σελ. II,III
Πίνακας 2	Αριθμός Γεωργικών Εκμεταλλεύσεων ΧΓΕ	Σελ. IV
Πίνακας 3	ΧΓΕ ανά Περιφέρεια	Σελ. V
Πίνακας 4	Κατανομή ΧΓΕ κατά Κατηγορία και Περιφέρεια	Σελ. VI
Πίνακας 5	Αρδευθείσες εκτάσεις κατά Περιφέρεια	Σελ. VII
Πίνακας 6	Κατανομή γεωργικών εκμεταλλεύσεων ανά μέγεθος Ε.Ε	Σελ. VIII
Πίνακας 7	Ηλικία αγροτών και συμμετοχή οικογενειακού αγροτικού δυναμικού	Σελ. XI
Πίνακας 8	Επίπεδο εκπαίδευσης Ελλήνων αγροτών 2011	Σελ. X
Πίνακας 9	Συγκριτικά στοιχεία Ελλάδας – Ε.Ε (1980-1993)	Σελ. XI
Διάγραμμα 1	Απασχόληση ανά Τομέα ΕΛΣΤΑΤ 2015	Σελ. XII
Διάγραμμα 2	Κατανομή εκμεταλλεύσεων	Σελ. XIII
Διάγραμμα 3	Κατανομή ΧΓΕ κατά βασική κατηγορία	Σελ. XIV
Διάγραμμα 4 ^A	Μέγεθος εκμεταλλεύσεων	Σελ. XV
Διάγραμμα 4	Αρδευόμενες εκτάσεις 2009-2013	Σελ. XVI
Διάγραμμα 5	Γεννήσεις – Θάνατοι στην Ελλάδα	Σελ. XVII
Διάγραμμα 6	Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία αγροτικού τομέα (ΑΕΠ)	Σελ. XVIII
Διάγραμμα 7	Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία σύνολο Ε.Ε.	Σελ. XIX
Διάγραμμα 8	Εισαγωγές – εξαγωγές αγροτοδιατροφικών προϊόντων	Σελ. XX
Διάγραμμα 9	Χώρες εξαγωγής	Σελ. XXI
Διάγραμμα 10	Αγροτικό εισόδημα	Σελ. XXII
Διάγραμμα 11	Παραγωγικότητα εργασίας αγροτικού τομέα	Σελ. XXIII
Διάγραμμα 12	Μεταβολές αγροτικού εισοδήματος Ε.Ε-28	Σελ. XXIV
Διάγραμμα 13	ΚΑΠ 2014-2020 κατανομή δαπανών στου πυλώνες	Σελ. XXV
Διάγραμμα 14	Πρόγραμμα Συμβολαιακής Γεωργίας κ' Κτηνοτροφίας Τράπεζας Πειραιώς	Σελ. XXVI
Χάρτης 1	Μέση ΧΓΕ ανά οικογενειακή εκμετάλλευση ΕΕ	Σελ. XXVII

Εισαγωγή

Ο πρωτογενής τομέας στην Ελλάδα, είναι σημαντικός τόσο από την άποψη της οικονομικής ανάπτυξης και της βελτίωσης του εμπορικού ισοζυγίου της χώρας, όσο και σαν παράγοντας απασχόλησης, διατήρησης της κοινωνικής συνοχής αλλά και ανάπτυξης της καινοτομίας. Μέχρι το 1980, το Ελληνικό Κράτος μέσα από την Αγροτική Πολιτική του αποσκοπούσε στην ανάπτυξη του αγροτικού τομέα για λόγους στρατηγικής σημασίας (διατροφική αυτάρκεια) αλλά και ως εργαλείο διατήρησης της κοινωνικής συνοχής. Από το 1981, έτος ένταξης της χώρας στην Ε.Ε., ακολουθεί του στόχους της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής, χωρίς ωστόσο να καταφέρει να ξεπεράσει κάποια από τα δομικά του προβλήματα (πολυτεμαχισμός εκτάσεων, ισχνό συνεταιριστικό κίνημα, κομματικές αντιπαλότητες, κρατική παρέμβαση, υπερχρέωση της ΑΤΕ, δύσβατες και μειονεκτικές περιοχές, αγρότες μεγάλης ηλικίας με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο) γεγονός που δημιουργεί στρεβλώσεις στην ανάπτυξη του αγροτικού τομέα. Η ΚΑΠ, για την Ελλάδα, ξεκινά το 1981 με την παροχή πόρων για την εξισορρόπηση τομεακών προβλημάτων (πχ η αύξηση των τιμών) και την βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων της υπαίθρου. Μέσα από τις αναθεωρήσεις της και μέχρι και την πολιτική του 2014-2020 προσπαθεί να αποσυνδέσει την αγροτική παραγωγή από την λογική των επιδοτήσεων και να την στρέψει αφενός στην αγορά και αφετέρου στην πράσινη ανάπτυξη. Η Ευρωπαϊκή Γεωργία προκειμένου να παραμείνει ανταγωνιστική οφείλει να ακολουθεί τις αρχές της Παγκοσμιοποιημένης Οικονομίας. Τα κύρια χαρακτηριστικά της είναι: α) η καθετοποίηση και συγκέντρωση της παραγωγής στα χέρια λίγων και δυνατών Διεθνικών Εταιρειών, β) ο Διεθνής Καταμερισμός Εργασίας, δηλαδή ο εξωπορισμός της παραγωγής σε χώρες (συνήθως αναπτυσσόμενες) μίλια μακριά από την έδρα της εταιρείας ή το σημείο κατανάλωσης του προϊόντος, γ) η παντοδυναμία των Αλυσίδων Λιανικού Εμπορίου Τροφίμων (Super Markets), δ) η εξάλειψη της εποχικότητας των αγροτικών προϊόντων μέσω της μεγέθυνσης της αλυσίδας παραγωγής και τροφοδοσίας τροφίμων (food miles & permanent global summer) και ε) η αλλαγή διεθνώς των καταναλωτικών και διατροφικών προτύπων με στροφή και υιοθέτηση ενός μαζικού δυτικοποιημένου προτύπου. Ωστόσο, το παγκοσμιοποιημένο μοντέλο αγροτικής παραγωγής δεν αποτελεί πανάκεια. Η άνοδος των τιμών που επέφερε, κάποια διατροφικά σκάνδαλα που ξέσπασαν η βιομηχανοποίηση της παραγωγής και η μικρή ιχνηλασιμότητα των προϊόντων αποτέλεσαν βάση για την αμφισβήτηση του. Η αμφισβήτηση εκφράστηκε μέσα από την ανάπτυξη συστημάτων όπως το Civic Agriculture (Κοινοτική Γεωργία), το Fair Trade, και το Κίνημα Χωρίς Μεσάζοντες. Ο διεθνής ανταγωνισμός που ο ελληνικός αγροτοδιατροφικός τομέας πρέπει να αντιμετωπίσει και η οικονομική κρίση που βιώνει η χώρα από το 2011, με ότι αυτή συνεπάγεται (ανεργία, υπερφορολόγηση, ανασφάλεια, capital controls), οδηγούν στην ανάπτυξη νέων πρακτικών επιβίωσης και δράσης από τους συμμετέχοντες (παραγωγοί κι επιχειρήσεις). Η πρακτική που τα

τελευταία χρόνια κερδίζει συνεχώς έδαφος και βασίζεται στην συνεργασία των παραγωγών, των επιχειρήσεων ή/και του τραπεζικού τομέα, είναι αυτή της Συμβολαιακής Γεωργίας, μια πρακτική που οι άτυπες μορφές της απαντώνται στην Αρχαία Ελλάδα, ενώ από τη δεκαετία του 1950 και μετά αναπτύσσεται στον Δυτικό Κόσμο σε διάφορες μορφές. Η παραγωγή μέσω Συμβολαιακής Γεωργίας οικοδομείται στην βάση μια αμοιβαίας συμφωνίας για παραγωγή προϊόντων, από τον αγρότη, με συγκεκριμένα ποιοτικά χαρακτηριστικά σε προσυμφωνημένη τιμή και χρόνο παράδοσης στην μεταποιητική επιχείρηση. Με τον τρόπο αυτό και τα δύο μέρη διασφαλίζουν την παραγωγή τους. Οι δυνατότητες χρηματοδότησης και συνεργασίας με άλλους τομείς της οικονομίας που δίνει η Συμβολαιακή Γεωργία οδήγησαν στην παραγωγή νέων καινοτόμων προϊόντων ενώ παράλληλα στηρίχθηκε και η παραγωγή των προϊόντων στα οποία η χώρα πάντα είχε εξαγωγικό συγκριτικό πλεονέκτημα. Η χρήση της Συμβολαιακής Γεωργίας, όταν αυτή οργανώνεται σε στέρεες νομικές βάσεις και στη λογική του αμοιβαίου κέρδους, βοηθά στην παραγωγή ποιοτικών προϊόντων που κερδίζουν επάξια τη θέση τους στις διεθνείς αγορές και δημιουργούν ισχυρό Brand Name για τον αγροτοδιατροφικό τομέα της χώρας. Στην Ελλάδα, τα τελευταία 3 χρόνια, η Τράπεζα Πειραιώς αναγνωρίζοντας την σημασία και την δυναμική ανάπτυξης του αγροτικού τομέα, ως μοχλού εξόδου από την κρίση, σχεδίασε, προωθεί και αναπτύσσει συνεχώς το Πρόγραμμα Συμβολαιακής Γεωργίας και Κτηνοτροφίας. Μέσα από αυτό, η Τράπεζα αναλαμβάνει τον ρόλο του χρηματοδότη και του συντονιστή της σχέσης διασύνδεσης, που προκύπτει από το συμβόλαιο, ανάμεσα στους αγρότες και τις ενώσεις τους και στις μεταποιητικές κι εμπορικές επιχειρήσεις. Πέρα από την χρηματοδοτική διευκόλυνση η Τράπεζα Πειραιώς έχει αναπτύξει πολλαπλές δομές υποστήριξης του αγροτικού τομέα όπως το Κέντρο Βιώσιμης Επιχειρηματικότητας «Εξέλιξη» που σχεδιάζει ολοκληρωμένα προγράμματα εκπαίδευσης, και η ιστοσελίδα www.bestgreekfood.com σε συνεργασία με τον Δημοσιογραφικό Οργανισμό Λαμπράκη για την προβολή και προώθηση ποιοτικών κι ανταγωνιστικών Ελληνικών προϊόντων. Τέλος, η Συμβολαιακή Γεωργία, μπορεί να οργανωθεί από τα κάτω, π.χ Κίνημα Χωρίς Μεσάζοντες, και στα πλαίσια της κοινωνικής οικονομίας να δώσει λύση σε προβλήματα που βιώνουν κοινωνικές ομάδες σε περιόδους κρίσης όπως η Ελληνική.

Στην παρούσα εργασία, παρουσιάζονται αρχικά τα χαρακτηριστικά και ο τρόπος οργάνωσης της Ελληνικής αγροτικής δραστηριότητας, καθώς και τα πρότυπα στην εποχή της Παγκοσμιοποίησης των αγορών και της Κρίσης, μέσα στα οποία δρα και ο Ελληνικός Τομέας. Στην συνέχεια, επιχειρείται η παρουσίαση της πρακτικής της Συμβολαιακής Γεωργίας στην Ελλάδα της Κρίσης και τέλος επιχειρείται η κριτική της πρακτικής αυτής μέσα από την παρουσίαση εναλλακτικών παραγωγικών μοντέλων και του αντιλόγου που αναπτύσσεται γύρω από την ανάπτυξη της Συμβολαιακής Γεωργίας.

Στόχος της εργασίας είναι η περιγραφή των χαρακτηριστικών του ελληνικού αγροτικού τομέα, των προβλημάτων που αντιμετωπίζει, καθώς και η παρουσίαση της ανάπτυξης της πρακτικής της Συμβολαιακής Γεωργίας ως εργαλείου οργάνωσης της αγροτικής παραγωγής και της διασύνδεσής

της με τον μεταποιητικό και χρηματοπιστωτικό τομέα. Μέσα από την ανάλυση των πρακτικών της Συμβολαιακής Γεωργίας θα γίνει μια προσπάθεια κατανόησης του ρόλου της πρακτικής αυτής για την ανάπτυξη του ελληνικού αγροτικού τομέα.

1. Η Αγροτική Παραγωγή στην Ελλάδα

1.1 Η εικόνα του Ελληνικού αγροτικού τομέα μετά το 2000

Η Ελλάδα μέχρι και τις αρχές του Β'ΠΠ υπήρξε μια παραδοσιακή αγροτική χώρα, με το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού της να κατοικεί στην ύπαιθρο και να απασχολείται κατά κύριο λόγο με την αγροτική δραστηριότητα. Η αγροτική δραστηριότητα είχε κυρίως οικογενειακό χαρακτήρα και ενώ εξασφάλιζε αυτάρκεια τροφίμων στις οικογενειακές μονάδες μέσω της ιδιοκατανάλωσης δεν κατάφερνε να καλύψει τις ανάγκες σε τρόφιμα σε επίπεδο χώρας. Οι εξαγωγές περιορίζονταν σε έναν μικρό αριθμό προϊόντων, όπως οι σταφίδες και ο καπνός. Από το 1950 και μετά, οι γενικότερες οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές επέδρασαν και στον αγροτικό τομέα, βοηθώντας στον εκσυγχρονισμό του, μέσα από εγχειοβελτιωτικά έργα και την εισαγωγή νέων τεχνολογιών παραγωγής (λιπάσματα, γεωργικά μηχανήματα κ.α). Η είσοδος της χώρας στην ΕΟΚ το 1981 δεν άφησε ανεπηρέαστο τον αγροτικό τομέα, ο οποίος έπρεπε πλέον να ευθυγραμμίζεται με τις κοινές πολιτικές της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας και να στρέφει την παραγωγή σε προϊόντα για τα οποία δίνονταν και κοινοτικές επιδοτήσεις (π.χ βαμβάκι), παραμελώντας ίσως άλλα στα οποία μπορεί η χώρα να παρουσίαζε συγκριτικά πλεονεκτήματα (π.χ χοιρινό κρέας, μέλι). (Δαγκαλίδης Αθ. 2014: 5) Οι Ευρωπαϊκές αγροτικές πολιτικές και η εισροή των κοινοτικών πόρων στην Ελληνική γεωργία δυστυχώς δεν στάθηκαν ικανές να την αναδιαρθρώσουν, να την εκσυγχρονίσουν και να την εναρμονίσουν με τις απαιτήσεις των διεθνών αγορών. Αντίθετα διαιώνισαν τα ήδη υπάρχοντα προβλήματά της και συνέβαλαν στην μείωση της ανταγωνιστικότητας της. Μέρος της σημερινής δημοσιονομικής κρίσης που βιώνει η χώρα λόγω υπερδανεισμού από τις διεθνείς αγορές, αποτέλεσε και η χαμηλή ανταγωνιστικότητα του αγροτικού τομέα, καθώς η χώρα κατέφευγε στον εξωτερικό δανεισμό για την κάλυψη των εμπορικών της ελλειμμάτων. (Δαγκαλίδης Αθ. 2014:47)

Σήμερα, και κάτω από την πίεση της βαθιάς δημοσιονομικής κρίσης που βιώνει η Ελλάδα, ο αγροτικός τομέας καλείται, μέσα από την αναδιάρθρωση του και τον αναπροσδιορισμό των στόχων του, να αποτελέσει μοχλό ανάπτυξης για την οικονομία της χώρας. Η εικόνα και η συνεισφορά του αγροτικού τομέα στην Ελληνική και Ευρωπαϊκή οικονομία περιγράφεται μέσα από στατιστικές έρευνες τόσο της ΕΛΣΤΑΤ όσο και της EUROSTAT.

Πιο συγκεκριμένα:

Σύμφωνα με την απογραφή της Eurostat τον Ιανουάριο του 2010 το 1/3 του πληθυσμού στην Ελλάδα κατοικεί σε αγροτικές περιοχές. Με βάση τα στοιχεία της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής για το Γ' Τρίμηνο του 2015, μεσούσης δηλαδή της κρίσης, ο

αριθμός των απασχολούμενων στον Πρωτογενή Τομέα είναι 12,6%, (με μείωση από το αντίστοιχο διάστημα του προηγούμενου έτους κατά 4,6%) έναντι 15,0% στον Δευτερογενή και 72,4% στον Τριτογενή που παρουσίασαν αύξηση. (ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1) Τα μεγαλύτερα ποσοστά απασχόλησης εργατικού δυναμικού άνω των 15 ετών στον γεωργικό τομέα (γεωργία, δασοκομία, αλιεία) καταγράφονται την περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης με 29,3 και την Θεσσαλία με 24,6 ενώ το χαμηλότερο ποσοστό στην περιφέρεια Αττικής με 1,1. (ΠΙΝΑΚΑΣ 1) (ΕΛΣΤΑΤ 12/2015)

Σε ότι αφορά στη διάρθρωση των γεωργικών εκτάσεων, στο σύνολο της χώρας κατά το έτος 2013 και σε σύγκριση με τα στοιχεία του 2009, παρουσιάζεται μια μείωση της τάξης του 2,8% της χρησιμοποιούμενης γεωργικής έκτασης (ΧΓΕ). Σε ότι αφορά στην έκταση των ΧΓΕ το 2013 σε σχέση με το 2009 παρουσιάζεται μια μικρή μείωση κατά -0,9%. Το 2009, η μέση ΧΓΕ ήταν 48,52 στρέμματα ανά εκμετάλλευση ενώ το 2013 48,06 στρέμματα. (ΠΙΝΑΚΑΣ 2 & ΠΙΝΑΚΑΣ 3) Η παραγωγική κατεύθυνση των ΧΓΕ το 2013 ήταν 61,8% (20.910 χιλ. στρεμ.) αμιγώς γεωργικές εκμεταλλεύσεις, 34,7% (11.722 χιλ. στρεμ.) μεικτές και το 3,5% (1.184 χιλ. στρεμ.) αμιγώς κτηνοτροφικές. (ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2) Το 2013, στο σύνολο της χώρας παρουσίασαν αύξηση οι εκτάσεις που καλλιεργήθηκαν με ετήσιες καλλιέργειες κατά 3,7% ενώ οι εκτάσεις με καλλιέργειες όπως αμπέλια, σταφιδάμπελα και δενδρώδεις καλλιέργειες παρουσίασαν μείωση (-7,3%, -1,8%).(ΠΙΝΑΚΑΣ 4 & ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3) Παράλληλα, το 2013 η αρδευθείσα ΧΓΕ παρουσιάζει αύξηση κατά 13,4% σε σχέση με την αντίστοιχη του 2009 κι ανέρχεται σε 11.779 χιλ. στρέμματα (50% της συνολικής ΧΓΕ) με τις περισσότερες εκτάσεις να βρίσκονται στην Κεντρική Μακεδονία και την Θεσσαλία. (ΠΙΝΑΚΑΣ 5 & ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4) (ΕΛΣΤΑΤ 2013)

Ωστόσο, οι ελληνικές γεωργικές εκτάσεις υστερούν σε μέγεθος σε σχέση με τις αντίστοιχες άλλων Ευρωπαϊκών χωρών κυρίως της Κεντρικής και Βόρειας Ευρώπης. Πιο συγκεκριμένα, στην Ελλάδα σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat (2010) το 50,8% των γεωργικών εκμεταλλεύσεων είχε μέγεθος μέχρι 2 εκτάρια (1 εκτάριο = 10 στρέμματα) και το 37,6% μέχρι 10 εκτάρια, ενώ η παρουσία γεωργικών εκμεταλλεύσεων στην κατηγορία μεγέθους άνω των 50 εκταρίων ανέρχεται στο 1%. (ΠΙΝΑΚΑΣ 6) Αντίθετα, σε χώρες όπως το Λουξεμβούργο, το Ηνωμένο Βασίλειο και τη Γαλλία οι γεωργικές εκμεταλλεύσεις άνω των 50 εκταρίων παρουσιάζουν ποσοστά της τάξης του 49,1%, 38,7% και 37,2% αντίστοιχα. (ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4 Α)

Σε ότι αφορά στον τρόπο οργάνωσης, οι περισσότερες γεωργικές εκμεταλλεύσεις στην Ε.Ε – 28 κατά 97% αλλά και στην Ελλάδα (σύμφωνα με την Eurostat), είναι κατά κύριο λόγο οικογενειακές. Το 50% τουλάχιστον του εργατικού δυναμικού ανήκει στην οικογένεια με ιδιοκτήτες / διαχειριστές κατά κύριο λόγο μεγάλης ηλικίας, πολλές φορές μεγαλύτερους και των 65 ετών. (ΠΙΝΑΚΑΣ 7) Αντίστοιχη εικόνα παρουσιάζουν κι άλλες χώρες της Μεσογείου όπως η Ιταλία κι η Ισπανία, σε αντίθεση π.χ με την Γαλλία που ο κύριος όγκος των αγροτών της ανήκει στην ηλικιακή ομάδα 35-46 και παρουσιάζει υψηλότερο ποσοστό μη οικογενειακών εκμεταλλεύσεων σε σχέση με την

υπόλοιπη Ευρωπαϊκή Ένωση των 28. (ΧΑΡΤΗΣ 1) Σύμφωνα με την στατιστική έκδοση της Eurostat για την γεωργία, τη δασοκομία και την αλιεία για το έτος 2014, είναι ιδιαίτερα διαδεδομένο σε χώρες όπως η Ελλάδα, η Ιταλία, η Ισπανία και η Πορτογαλία ένα μοντέλο αγροτικής παραγωγής που βασίζεται στις μικρές εκμεταλλεύσεις που τις διαχειρίζονται αγρότες μεγάλης ηλικίας (πέραν της ηλικίας συνταξιοδότησης) γεγονός που προβλέπεται να επιδεινωθεί καθώς η μέση ηλικία των αγροτών αυξάνεται και οι ρυθμοί δημογραφικής αναπλήρωσης είναι απογοητευτικοί (στην Ελλάδα καταγράφηκαν περισσότεροι θάνατοι από γεννήσεις). (ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5)

Πέρα από την μεγάλη ηλικία, οι Έλληνες αγρότες εμφανίζονται μέσα από τις ευρωπαϊκές στατιστικές να έχουν χαμηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης από τους απασχολούμενους στον αντίστοιχο τομέα σε χώρες όπως η Γερμανία, η Γαλλία και η Ιταλία. Σύμφωνα με την ΕΛΣΤΑΤ, κατά την απογραφή του πληθυσμού το 2011, από το καταγεγραμμένο σύνολο των 28.536 επαγγελματιών γεωργών και κτηνοτρόφων οι 13.605 είναι απόφοιτοι Δημοτικού Σχολείου, την Υποχρεωτική Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση έχουν ολοκληρώσει 5.795 και 4.822 έχουν αποφοιτήσει από το Λύκειο, ωστόσο ως επίσημα αναλφάβητοι καταγράφονται μόνο 354 άτομα. (ΠΙΝΑΚΑΣ 8)

Παρόλο, που γενικότερα στην Ευρώπη τα τελευταία 10-15 χρόνια η απασχόληση στον αγροτικό τομέα έχει μειωθεί, ο συγκεκριμένος τομέας εξακολουθεί να έχει ιδιαίτερη σημασία για την Ελλάδα, μεγαλύτερη από εκείνη που συναντάμε στις άλλες Ευρωπαϊκές χώρες. Αριθμητικά, η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία του αγροτικού τομέα για το έτος 2014 απεικονίζεται σε 3,3% του ΑΕΠ στην Ελλάδα έναντι 1,4% στις υπόλοιπες Ευρωπαϊκές χώρες. Σε Ευρωπαϊκό επίπεδο, η Ελλάδα συνεισφέρει στην οικονομία της ΕΕ το 3,0% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας του αγροτικού τομέα. (ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6) Μεγάλη συνεισφορά στην οικονομία της ΕΕ-28 έχουν η Ιταλία (16%, η Γαλλία 15,9%, η Ισπανία 12,2%, η Γερμανία 10,4%, το Η.Β 6,0% και η Ολλανδία 5,5%). (ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 7) (Τράπεζα Πειραιώς 2015)

Σε ότι αφορά την συμβολή του αγροτικού τομέα στην Ελληνική Οικονομία, η έκθεση της McKinsey που δημοσιεύθηκε τον Μάιο του 2012, αναφέρει ότι εκτιμάται στο 4% (υπό την άποψη της Προστιθέμενης Αξίας). Ο Αγροτικός Τομέας, ως προς την Προστιθέμενη Αξία του, παρουσιάζει κάμψη τόσο στην Ελλάδα όσο και στην ΕΕ-15.

Ο Αγροτικός Τομέας μπορεί να διακριθεί σε 3 κατηγορίες: α) την γεωργία που αποτελεί την μεγαλύτερη υποκατηγορία και αντιπροσωπεύει το 62% της συνολικής αγροτικής παραγωγής, β) την κτηνοτροφία που ακολουθεί σε μέγεθος και γ) την αλιεία που είναι η μικρότερη κατηγορία σε ότι αφορά την απασχόληση και το ποσοστό συμμετοχής της στο ΑΕΠ αλλά παρουσιάζει υψηλότερο ποσοστό εξαγωγών σε σχέση με τους άλλους δύο τομείς. Ο τομέας της γεωργίας υπερσχύει των άλλων δύο τόσο ως προς προστιθέμενη αξία του (60% του συνόλου του αγροτικού τομέα) όσο κι ως προς τον αριθμό των εργαζομένων που απασχολεί (75% του συνόλου) αλλά κι από άποψη εξαγωγών. (Mc Kinsey 2012:7)

Το Εμπορικό Ισοζύγιο του αγροτοδιατροφικού τομέα της χώρας είναι ελλειμματικό. Κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, τα τελευταία 5 χρόνια, το έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου μειώθηκε. Η μείωση αυτή, που οφείλεται στην μείωση των εισαγωγών προϊόντων και την αύξηση των εξαγωγών, το 2014 περιορίστηκε σε -1,36 δισεκατομμύρια Ευρώ. Οι δυναμικότερες εξαγωγικά κατηγορίες ελληνικών προϊόντων είναι : α) τα φρούτα και τα λαχανικά (34% των συνολικών εξαγωγών), β) τα ιχθυηρά προϊόντα (10,8%), γ) τα γαλακτοκομικά προϊόντα (7,9%), δ) τα φυτικά λίπη και έλαια (7,8%), ε) ο καπνός (7,6%) και στ) το βαμβάκι (7,1%). Οι κατηγορίες προϊόντων στις οποίες εμφανίζεται η ανάγκη εισαγωγών κατά κύριο λόγο είναι : α) τα κτηνοτροφικά προϊόντα (17% επί του συνόλου των εισαγωγών), β) τα γαλακτοκομικά προϊόντα (13%), γ) τα φρούτα και λαχανικά (10%) και δ) τα σιτηρά και τα δημητριακά (9%). Τα Ελληνικά αγροτοδιατροφικά προϊόντα κατευθύνονται κατά κύριο λόγο στις αγορές των χωρών –μελών της Ε.Ε. (ποσοστό 69% του συνόλου των εξαγωγών του 2014) όπως π.χ. της Γερμανίας, της Ιταλίας και του Ηνωμένου Βασιλείου. Επίσης, εξαγωγές Ελληνικών προϊόντων πραγματοποιούνται και προς αγορές εκτός Ε.Ε. (σε ποσοστό 20%) όπως αυτές των Η.Π.Α και των χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης (πχ Ρουμανία και Βουλγαρία). (ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ 8 - 9)

Τέλος, κατά την διάρκεια της δεκαετίας 2004-2014 ο μέσος όρος του αγροτικού εισοδήματος (σε ετήσια βάση) στην Ελλάδα μειώθηκε κατά 0,4% ενώ αντίστοιχα στην Ε.Ε.-28 αυξήθηκε κατά 3,4% και συγκεκριμένα στην Ευρωζώνη κατά 1,6%, ενώ η παραγωγικότητα της εργασίας στον πρωτογενή τομέα ήταν στην Ελλάδα 11,8 χιλιάδες Ευρώ ανά άτομο ενώ στην Ε.Ε -28 17,2 χιλιάδες ανά άτομο. (Τράπεζα Πειραιώς 2015) (ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ 10-11-12)

1.2 Η Γεωργική Πολιτική στην Ελλάδα

1.2.1 Πριν από την ένταξη στην Ε.Ο.Κ (1960-1980)

Πριν από την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (Ε.Ο.Κ) το 1981, η συμμετοχή του αγροτικού τομέα στην μεγέθυνση της οικονομίας και την απασχόληση ήταν σημαντική. Κατά την περίοδο 1960-1980 η κρατική παρέμβαση κι ο έλεγχος της αγροτικής παραγωγής σε διαφορετικούς τομείς ήταν εκτεταμένη καθώς και τα δημόσια έργα (π.χ. εγγειοβελτιωτικά, αρδεύσεις) και οι ιδιωτικές επενδύσεις (π.χ. εκμηχάνιση) που βοήθησαν την ανάπτυξη της αγροτικής δραστηριότητας. (Γ. Σαπουνας, Δ. Μηλιακος 1996 : 61) Οι λόγοι / στόχοι της κρατικής αγροτικής πολιτικής ήταν αφενός λόγοι εθνικής ασφάλειας όπως η αυτάρκεια σε αγροτικά προϊόντα κι άρα η μικρή εξάρτηση της χώρας από εξωτερικούς προμηθευτές σε περιόδους κρίσης (π.χ. η πρόσφατη εμπειρία του Β'ΠΠ) κι αφετέρου οικονομικοί και κοινωνικοί. Σημαντική προσπάθεια γινόταν μέσα από την χάραξη της εθνικής πολιτικής για εξισορρόπηση των εισοδηματικών ανισοτήτων μεταξύ γεωργικού και μη πληθυσμού, για ομαλή λειτουργία της

αγοράς, αύξηση της εγχώριας παραγωγικότητας με στόχο την μείωση των εισαγωγών κι άρα βελτίωση του εμπορικού ισοζυγίου. Πριν την ένταξη στην Ε.Ο.Κ το Ελληνικό Κράτος χρησιμοποιούσε τα μέσα που εκείνο θεωρούσε ως τα πλέον κατάλληλα για την χάραξη της αγροτικής πολιτικής προκειμένου να την διαφυλάξει από τον εξωτερικό ανταγωνισμό, να την ισχυροποιήσει ώστε να είναι εξαγωγικά ανταγωνιστική αλλά και να διατηρήσει μια ισορροπία στην κοινωνία και την εγχώρια αγορά. Για την επίτευξη αυτών των στόχων κάποια από τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν ήταν: α) ο καθορισμός τιμών ασφαλείας και η συγκέντρωση προϊόντων (στις καθορισμένες τιμές) από δημόσιους φορείς, β) οι επιδοτήσεις των τιμών στα τελικά προϊόντα, γ) οι επιδοτήσεις των αγροτικών εισφορών (λιπάσματα, εργαλεία, ζωοτροφές κλπ), δ) άμεσες εισοδηματικές επιδοτήσεις ε) επιβολή δασμών για προστασία από τις εισαγωγές, στ) μέτρα προώθησης των εξαγωγών, η) διευκόλυνση πρόσβασης σε τραπεζικές πιστώσεις, θ) άμεσες κρατικές επενδύσεις. Στην Ελλάδα η πολιτική στήριξης του αγροτικού τομέα που εφαρμόστηκε (πριν την ένταξη) δεν επέβαλε φραγμούς στην εισαγωγή προϊόντων στην χώρα. Τα γεωργικά προϊόντα εισέρχονται στην χώρα, στις διεθνείς τιμές, και το κράτος αναλαμβάνει να στηρίξει μέσω κρατικών ενισχύσεων τα γεωργικά εισοδήματα. Με τον τρόπο αυτό, το κράτος διαχέει το οικονομικό βάρος της στήριξης του αγροτικού τομέα στο σύνολο του ενεργού οικονομικά πληθυσμού της χώρας δηλ. στους φορολογούμενους. (Θ. Α. Γεωργακοπούλου 1991:50-53)

1.2.2 Μετά την Ένταξη στην Ε.Ο.Κ (1981)

Από την ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) / Ευρωπαϊκή Ένωση και μετά, ο Ελληνικός αγροτικός τομέας στο σύνολό του αλλά και η κάθε μια αγροτική οικογένεια ξεχωριστά, δεσμεύεται να ακολουθεί το γενικότερο κανονιστικό πλαίσιο όπως διαμορφώνεται από τους μηχανισμούς της Ε.Ε. Οι κανόνες συμμόρφωσης, αλλά και το μοντέλο αγροτικής παραγωγής που επιθυμεί η Ε.Ε να διαμορφώσει περιγράφεται στο κείμενο της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ). Η ΚΑΠ, από καιρό σε καιρό αναθεωρείται, προκειμένου να ενσωματώσει τις πρακτικές εκείνες που θα διορθώσουν τυχόν αστοχίες και προβλήματα, θα επιφέρουν μια ισορροπία (ομογενοποίηση) ανάμεσα στις διαφορετικές γεωγραφικές Περιφέρειες της Ε.Ε. και θα την φέρουν πιο κοντά στον στόχο της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης. Οι σημαντικότερες περίοδοι και αναθεωρήσεις της ΚΑΠ μπορούν να συνοψισθούν σε:

α) περίοδος 1981-1992

Μετά την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα το 1981 ο Ελληνικός κρατικός μηχανισμός εντάσσεται στο γενικότερο κανονιστικό πλαίσιο της Κοινότητας, που για τον αγροτικό τομέα ήταν η Κοινή Αγροτική (ή Γεωργική) Πολιτική – ΚΑΠ. Το πρώτο βήμα για την θέσπιση

κοινής πολιτικής που θα αφορούσε τον αγροτικό τομέα της Κοινότητας έγινε ήδη από το 1957 με την υπογραφή της ιδρυτικής (για την ΕΟΚ) Συνθήκη της Ρώμης. Η θέσπιση πολιτικής για την γεωργία από τις πρώτες στιγμές της ΕΟΚ καταδεικνύει τον σημαντικό ρόλο που έδιναν στον τομέα αυτό για την οικονομία και την κοινωνία της κοινότητας. Στόχος ήταν η εξασφάλιση αυτάρκειας τροφίμων (μετά την δυσάρεστη εμπειρία του Β'ΠΠ), η αξιοποίηση των συντελεστών παραγωγής, η συγκράτηση των τιμών και η βελτίωση του επιπέδου ζωής και εισοδήματος των γεωργών και της κοινωνίας γενικότερα. (Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων 1986). Σε ότι αφορά στην ελληνική γεωργία, με την ένταξή της στην ΕΟΚ, χάνει τον δυναμικό χαρακτήρα που παρουσίαζε ως τότε. Η ανάγκη συμμόρφωσης και σύγκρισής της με τον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας των αγροτικών εκμεταλλεύσεων στις υπόλοιπες χώρες – μέλη της ΕΟΚ αναδεικνύουν τις εγγενείς αδυναμίες της. (Γ. Σαπουνας, Δ. Μηλιακος 1996:37)

Η Ελληνική Οικονομία από την ένταξη της χώρας στην Ε.Ο.Κ το 1981 και μέχρι περίπου το 1995 χαρακτηρίστηκε από μια μείωση του δυναμισμού της, από χαμηλές τιμές μεταβολής του ΑΕΠ. Η περίοδος αυτή της ελληνικής οικονομίας έχει χαρακτηριστεί από κάποιους οικονομολόγους σαν περίοδος κρίσης υπερσυσσώρευσης κεφαλαίου. Σε ότι αφορά στον αγροτικό τομέα η πρώτη περίοδος εφαρμογής της ΚΑΠ στην Ελλάδα (1981-1992) χαρακτηρίζεται από μεγάλη εισροή πόρων από την Ε.Ο.Κ που στόχευαν στην στήριξη των αναγκών της ελληνικής γεωργίας αλλά και στην εξισορρόπηση κάποιων προβλημάτων (π.χ αύξηση των τιμών) που δημιουργήθηκαν κατά το πέρασμα από την Ελληνική αγροτική πολιτική στην Ευρωπαϊκή. Η νέα αγροτική πολιτική της Ε.Ο.Κ., σε αντίθεση με την Ελληνική αγροτική πολιτική, δεν επιδοτούσε τα μέσα παραγωγής προκειμένου να μειώσει το κόστος παραγωγής ή να στηρίξει τα προβληματικά (μη ανταγωνιστικά) αγροτικά προϊόντα. Πλέον, μέσω της ΚΑΠ, τη στήριξη της αγροτικής παραγωγής αναλαμβάνουν οι καταναλωτές (αντί των φορολογούμενων) μέσα από τις υψηλότερες τιμές των προϊόντων αλλά και η Κοινότητα μέσω διαρθρωτικής πολιτικής που επιδιώκει τον εκσυγχρονισμό των αγροτικών εκμεταλλεύσεων, την προστασία των εισοδημάτων των γεωργών, τη σύναψη εμπορικών συμφωνιών και ρυθμίσεων προστασίας των ευρωπαϊκών προϊόντων στις διεθνείς αγορές. (Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων 1986) Ωστόσο, το σύστημα παρέμβασης και προστασίας των προϊόντων στην αγορά, που υιοθέτησε η Κοινότητα οδήγησε στην πλεονασματική παραγωγή γεωργικών προϊόντων καθώς η παραγωγή αυξανόταν σχεδόν με διπλάσιο ρυθμό από τον αντίστοιχο της κατανάλωσης. Η πολιτική αυτή οδήγησε, λόγω μείωσης της τιμής παραγωγού, σε ανισορροπία των πραγματικών εισοδημάτων των γεωργών με ωφελημένους τους κατόχους μεγάλων εκμεταλλεύσεων (συνήθως στην Βόρεια Ευρώπη). (Απόστολος Γ. Παπαδόπουλος 2005 :249)

Η Ελληνική γεωργία την πρώτη περίοδο ένταξης στην Ε.Ο.Κ (1981-1992) διέφερε σε σχέση με τη γεωργία των άλλων κρατών – μελών της Κοινότητας σε αρκετά σημεία. Για παράδειγμα, η Ελληνική Γεωργία συμμετείχε σε μεγάλο βαθμό στη διαμόρφωση του ΑΕΠ σε αντίθεση με τις υπόλοιπες χώρες της Κοινότητας, ο κύριος όγκος της παραγωγής αποτελείται από προϊόντα της

φυτικής παραγωγής με σαφή υστέρηση της ζωικής παραγωγής σε αντίθεση με τις άλλες χώρες-μέλη που οι δύο τομείς είναι σχεδόν ισοδύναμα ανεπτυγμένοι. Διαφορά επίσης παρουσιάστηκε και στο μέγεθος της γεωργικής εκμετάλλευσης, στον αριθμό και την ηλικία των απασχολούμενων στον τομέα, με τις χώρες – μέλη της Κοινότητας να πλεονεκτούν συγκριτικά. (Γ. Σαπουνας, Δ. Μηλιακος 1996: 81) (ΠΙΝΑΚΑΣ 9) Η Ελληνική Κυβέρνηση αναγνωρίζοντας τις ιδιαιτερότητες του ελληνικού αγροτικού τομέα, υπέβαλε το 1982 στην Κοινότητα το «Ελληνικό Μνημόνιο» που παρουσίαζε την κατάσταση και ζητούσε από την Ε.Ο.Κ να προβεί στις κατάλληλες ενέργειες ώστε η Ελλάδα και τα μεσογειακά προϊόντα να μπορέσουν να συμβαδίσουν στο μέλλον με τα υπόλοιπα Ευρωπαϊκά. Η απάντηση της Κοινότητας στο ζήτημα ήρθε μέσα από τα «Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα» που τέθηκαν σε εφαρμογή το 1986, στόχευαν στην ολοκληρωμένη οικονομική ανάπτυξη των οικονομιών των μεσογειακών χωρών (Ελλάδα, Ιταλία και Γαλλία) και ήταν η έμπρακτη εκδήλωση της αλληλεγγύης μεταξύ των μελών της που διακήρυττε από την ίδρυση της η Ε.Ο.Κ. (Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων 1986)

β) περίοδος 1992 – 1999

Αναθεώρηση MacSharry

Το 1992 η Ευρωπαϊκή Ένωση αναθεώρησε την ΚΑΠ (αναθεώρηση MacSharry) επιδιώκοντας μέσα από τις αλλαγές που θα επέφερε να οδηγήσει τις χώρες – μέλη σε μια πραγματική σύγκλιση του τρόπου λειτουργίας της γεωργίας και των αγροτικών εισοδημάτων. Η συγκεκριμένη αναθεώρηση της ΚΑΠ στόχευε στην ρύθμιση της παραγωγής (εντός Ε.Ε) ώστε να αποφευχθούν τα πλεονάσματα, στην μείωση των εγγυημένων τιμών των προϊόντων προκειμένου να ενισχύσουν την ανταγωνιστικότητά τους, σε δράσεις προστασίας του περιβάλλοντος και αειφορίας της φύσης και στην στήριξη της παραγωγής συγκεκριμένων προϊόντων, μέσω πριμοδότησης. Επίσης, θέσπισε προγράμματα που διευκόλυναν την διαδικασία συνταξιοδότησης των αγροτών άνω των 55 ετών και την μεταβίβαση της αγροτικής γης με σκοπό να αυξηθεί ο μέσος όρος του μεγέθους των (μικρών) γεωργικών εκμεταλλεύσεων, ιδιαίτερα σε χώρες όπως οι μεσογειακές. Βασικές αλλαγές επίσης θεωρούνται : α) η περικοπή της στήριξης των τιμών των προϊόντων και η εισαγωγή ενός νέου καθεστώτος άμεσων ενισχύσεων σε βασικούς παραγωγικούς τομείς (π.χ αροτραίες εκτάσεις, βόειο κρέας) και β) η φιλελευθεροποίηση της αγοράς των Ευρωπαϊκών αγροτικών προϊόντων με σταδιακή μείωση της προστασίας στα σύνορα και των εξαγωγικών ενισχύσεων. Η αναθεώρηση του 1992 κρίθηκε μάλλον μετριοπαθής ως προς την στήριξη του αγροτικού τομέα ενώ θεωρήθηκε ότι μετατόπισε το οικονομικό βάρος στήριξης από τους καταναλωτές στους ευρωπαϊούς φορολογούμενους. (Απόστολος Γ. Παπαδόπουλος 2005 : 256)

Agenda 2000

Το 1997 κι ενόψει της διεύρυνσης της Ε.Ε. με την ένταξη νέων κρατών της Κεντρικής κι Ανατολικής Ευρώπης, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ως υπεύθυνη για την ΚΑΠ προέβη στην ανακοίνωση νέων (δημοσιονομικών) μέτρων, γνωστά ως *Agenda 2000*, που στόχευαν στην ανεύρεση πόρων για την διεύρυνση και που στην ουσία αναμόρφωναν εκ νέου και την Αγροτική Πολιτική της Ε.Ε. Η αναθεώρηση της ΚΑΠ πάνω στη δέσμη μέτρων της *Agenda 2000* ολοκληρώθηκε το 1999 πάνω στις αποφάσεις που λήφθηκαν από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στην «Συμφωνία του Βερολίνου». Η αναθεώρηση αυτή λαμβάνοντας υπόψη της, τις συνέπειες της διεύρυνσης με την είσοδο εκατομμυρίων νέων καταναλωτών αλλά και νέων παραγωγών καθώς και τη προετοιμασία για την επιβολή νέου ενιαίου νομίσματος προσπαθεί να αναπροσανατολίσει την Αγροτική Πολιτική στη βάση της παραγωγής ανταγωνιστικών, ποιοτικών και ασφαλών περιβαλλοντικά προϊόντων. Η νέα ΚΑΠ μειώνει περισσότερο τις τιμές στήριξης και ενισχύει τις άμεσες πληρωμές προκειμένου να προσανατολίσει τον αγροτικό τομέα προς την αγορά, ενώ παράλληλα στοχεύει σε δράσεις για την απλοποίηση της αγροτικής πολιτικής και τη συνυπευθυνότητα μεταξύ της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και των κρατών – μελών για την τήρησή της. Από τα βασικότερα στοιχεία της ήταν η εισαγωγή στη ΚΑΠ δύο συνεπικουρούμενων πολιτικών που θα καλύπτουν τους στόχους της που στην νέα αναθεωρημένη ΚΑΠ (*Agenda 2000*) αναπτύσσονται μέσα από τους δύο Πυλώνες που εισάγονται. Ο Πρώτος Πυλώνας έχει σαν κύριο σκοπό την χάραξη πολιτικής για την στήριξη της αγοράς γεωργικών προϊόντων ενώ ο Δεύτερος Πυλώνας ξεφεύγει από την λογική στήριξης της ετήσιας παραγωγής και στοχεύει στην αγροτική ανάπτυξη. Η νέα πολιτική για την αγροτική ανάπτυξη δίνει βάρος στην έννοια του αγρότη (κίνητρα για προσέλκυση νέων αγροτών και συνταξιοδότηση των ηλικιωμένων και της υπαίθρου κι όχι μόνο στην αγροτική γη υπό την στενή παραγωγική της έννοια. Μέσα από την έννοια της ανάπτυξης αναδεικνύεται ο πολυλειτουργικός χαρακτήρας της γεωργίας, η διασύνδεση της δηλαδή με άλλους τομείς της οικονομίας που μπορούν να προσελκύσουν νέους κατοίκους στην ύπαιθρο αλλά κι η σημασία της για την προστασία του περιβάλλοντος και την παραγωγή ασφαλών ποιοτικών τροφίμων. (Απόστολος Γ. Παπαδόπουλος 2005 : 260)

γ) Η αναθεώρηση της ΚΑΠ του 2003

Η αναθεώρηση της ΚΑΠ του έτους 2003 αποτελεί στην ουσία την προβλεπόμενη ενδιάμεση επανεξέταση των αποφάσεων που είχαν ληφθεί το 1999, στην συνδιάσκεψη του Βερολίνου, ενόψει και της διεύρυνσης του 2004, και προκειμένου να εξασφαλιστεί ότι η ισχύουσα Κοινή Αγροτική Πολιτική διασφαλίζει την λειτουργικότητα και το μέλλον της ευρωπαϊκής γεωργίας. Οι προτάσεις που κατατέθηκαν στο πλαίσιο της ενδιάμεσης αυτής αναθεώρησης οδηγούσαν σε μια ριζικότερη αναθεώρηση της μέχρι τότε ισχύουσας ΚΑΠ. Τα βασικά στοιχεία της αναθεώρησης του 2003 ήταν:

α) Η αποδέσμευση των κοινοτικών ενισχύσεων από την παραγωγή και η εισαγωγή ενός νέου συστήματος ενιαίων πληρωμών/πληρωμών που θα δίνεται ανά εκμετάλλευση (ανά εκτάριο) και

βάσει των ιστορικών στοιχείων παραγωγής προηγούμενων ετών (2000-2002). Κύριος στόχος αυτού του μέτρου ήταν να στρέψει τους αγρότες προς την αγορά δηλαδή να προγραμματίζουν την παραγωγή τους όχι βάσει επιδοτήσεων αλλά στη βάση της ζήτησης των προϊόντων. β) Η θεσμοποίηση της πολλαπλής συμμόρφωσης των αγροτών / εκμεταλλεύσεων ως απαραίτητη προϋπόθεση για την λήψη ενίσχυσης από την Έ.Ε. Πλέον οι αγρότες θα πρέπει να τηρούν μια σειρά από 18 νομοθετημένα κανονιστικά πρότυπα που αφορούν στην προστασία του περιβάλλοντος, την ασφάλεια των τροφίμων και την ευζωία των ζώων. Μέσα από την θεσμοθέτηση αυτή η ΚΑΠ αποκτά πλέον σαφή περιβαλλοντική διάσταση. γ) Η προσπάθεια διαφοροποίησης / σταδιακής μείωσης των ενιαίων εισοδηματικών ενισχύσεων, εκτός των μικρών εκμεταλλεύσεων (μέχρι 5.000 Ευρώ) και η προσπάθεια αναδιανομής των πόρων που θα εξοικονομηθούν από τον πρώτο πυλώνα (στήριξη των προϊόντων) στον δεύτερο δηλαδή σε ενέργειες αγροτικής ανάπτυξης. δ) αποφασίστηκε η θέσπιση του Ολοκληρωμένου Συστήματος Διαχείρισης και Ελέγχου (ΟΣΔΕ) δηλαδή ένας μηχανισμός ελέγχου και χρηματοδοτικής πειθαρχίας προκειμένου οι δαπάνες της Ε.Ε να διατηρούνται στα συμφωνημένα ύψη.

Η αναθεώρηση του 2003 θεωρήθηκε ότι επέτρεψε την περαιτέρω φιλελευθεροποίηση της αγοράς γεωργικών προϊόντων, αυξάνοντας παράλληλα την διαπραγματευτική δύναμη της Ε.Ε. στα πλαίσια του Π.Ο.Ε, μέσα από την επιβολή του συστήματος ενιαίων πληρωμών. Ωστόσο, όπως και οι προηγούμενες αναθεωρήσεις, έτσι και αυτή του 2003 προσπαθεί να διατηρήσει λεπτές ισορροπίες ανάμεσα στη δημοσιονομική διαχείριση (των χρημάτων των Ευρωπαίων φορολογούμενων) και στην ανάπτυξη ενός ολοκληρωμένου σχεδίου για την ανάπτυξη της αγροτικής υπαίθρου. (Απόστολος Γ. Παπαδόπουλος 2005 : 263)

δ) «Έλεγχος Υγείας» (Health Check)

Το 2008 πραγματοποιήθηκε ένας «διαγνωστικός έλεγχος» κατά κύριο λόγο του ομαλού τρόπου λειτουργίας της ενιαίας αποδέσμευσης των ενισχύσεων, που είχαν συμφωνηθεί στην αναθεώρηση του 2003, προκειμένου αν κριθεί σκόπιμο να σχεδιαστούν αλλαγές, αλλά και τον τρόπο αντιμετώπισης των νέων προκλήσεων από την Ε.Ε της κλιματικής αλλαγής και του ανταγωνισμού των διεθνών αγορών. Ο «Έλεγχος Υγείας» θεωρείται ότι ολοκλήρωσε διαδικασίες της αναθεώρησης του 2003. Μέσα από τις αποφάσεις του γενικεύθηκε η αποδέσμευση των κοινοτικών ενισχύσεων, συμπληρώθηκαν οι κανόνες της πολλαπλής συμμόρφωσης και φιλελευθεροποιήθηκε ακόμη περισσότερο η αγορά μέσα από την άρση παρεμβατικών μέτρων και εξαγωγικών ενισχύσεων. (Π. Πέζαρος 2008: 40)

ε) Η ΚΑΠ 2007 -2013 (Πολιτική Αγροτικής Ανάπτυξης)

Στη συγκεκριμένη πολιτική βρέθηκε στο επίκεντρο η διαδικασία της *διαφοροποίησης*. Με τον όρο *διαφοροποίηση* περιγράφεται η διαδικασία ενίσχυσης του Δεύτερου Πυλώνα της ΚΑΠ που αφορά στην αγροτική ανάπτυξη, με μεταφορά πόρων από τον Πρώτο Πυλώνα. Η πολιτική της Ε.Ε για το διάστημα 2007-2013 θέτει σε προτεραιότητα την Αγροτική Ανάπτυξη μέσα από μέτρα που ως στόχο θα έχουν την αντιμετώπιση των κοινωνικών, οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων των αγροτικών περιοχών (ύπαιθρος) αλλά και την ανάδειξη κι αξιοποίηση των δυνατοτήτων τους. Μερικοί από τους άξονες στους οποίους κινήθηκε η Πολιτική Αγροτικής Ανάπτυξης αφορούν : α) την ανταγωνιστικότητα της γεωργίας για την παραγωγή ανταγωνιστικών και ποιοτικών ειδών διατροφής, β) την προστασία και βελτίωση του περιβάλλοντος της υπαίθρου (δράσεις ενάντια στην κλιματική αλλαγή) γ) την βελτίωση της ποιότητας ζωής και των ευκαιριών απασχόλησης στην ύπαιθρο προκειμένου αυτή να καταστεί ελκυστική για εγκατάσταση από τις νέες γενιές και δ) την ανάπτυξη τοπικών δικτύων που θα βοηθούν στην εκμετάλλευση του τοπικού κεφαλαίου (έμψυχου και μη) και την ανάδειξη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών κάθε τόπου.

στ) Η νέα ΚΑΠ 2014-2020

Η νέα ΚΑΠ 2014-2020 προσπαθεί να επιτύχει μια σύγκλιση των ενισχύσεων τόσο ανάμεσα στα κράτη-μέλη της Ε.Ε όσο κι μεταξύ των αγροτών στο εσωτερικό της κάθε χώρας ενώ παράλληλα προσπαθεί να δώσει στις ενισχύσεις που παρέχει σαφή οικολογικό προσανατολισμό. Για τον λόγο αυτό η νέα ΚΑΠ δεν χορήγει πια κονδύλια (σε κράτη και γεωργούς) με βάση τα «ιστορικά δικαιώματα» όπως αυτά είχαν θεσπιστεί στο παρελθόν. Όλες οι ενισχύσεις που θα αντλούνται από την Ε.Ε. θα έχουν ως όρο την «πολλαπλή συμμόρφωση», θα πρέπει δηλαδή τα κράτη και οι αγρότες να ακολουθούν κάποιους περιβαλλοντικούς κανόνες. Εξάλλου, από το 100% της Βασικής Ενίσχυσης που θα λαμβάνει ένα κράτος – μέλος, το 70% των κονδυλίων θα κατευθύνεται στις άμεσες ενισχύσεις ενώ το υπόλοιπο 30% θα προορίζεται για δράσεις οικολογικού προσανατολισμού – πράσινες ενισχύσεις. Η νέα ΚΑΠ, εμφανίζεται μειωμένη ως προς τους πόρους που θα διαθέσει προς την ευρωπαϊκή γεωργία, (36,1% του συνολικού προϋπολογισμού της ΕΕ το 2020, έναντι 44,3% το 2007). Πιο αναλυτικά, οι δαπάνες της νέας ΚΑΠ μειώνονται κατά -45,9% στα μέτρα αγοράς, κατά -17,7% στην αγροτική ανάπτυξη και κατά -12,2% στις άμεσες ενισχύσεις, συνολικά οι μειώσεις αυτές υπολογίζεται ότι σε απόλυτο μέγεθος αντιστοιχούν σε απώλεια 8 δις. Ευρώ. Παράλληλα, η πτώση των δαπανών που αντιστοιχούν στον Πρώτο και τον Δεύτερο πυλώνα από το 2013 στο 2020 αντιστοιχούν σε ποσοστό -13% για τον Πρώτο Πυλώνα και -18% για τον Δεύτερο. (ΠΑΣΕΓΕΣ 2014: 9-23) (ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 13) Από τις Κοινοτικές Ενισχύσεις που θα προωθηθούν προς την Ελλάδα, περίπου 2,1 δις. € ανά έτος: το 55% θα αποτελέσει την βασική ενίσχυση που θα στηρίζει το εισόδημα των αγροτών, το 30% θα αφιερωθεί σε ενέργειες για την ενίσχυση της πράσινης ανάπτυξης και την αειφορία της γεωργίας, 2% θα δοθεί επιπλέον στο ήδη

θεσμοθετημένο πριμ (25% επιπλέον της βασικής ενίσχυσης) για τους νέους αγρότες, κάτω των 40 ετών που θα ενταχθούν στο αγροτικό δυναμικό της χώρας, 8% θα στηρίξουν συγκεκριμένους κλάδους της ελληνικής παραγωγής προκειμένου να ενισχυθεί το εμπορικό ισοζύγιο της χώρας, ενώ 10% θα διατεθεί για την στήριξη περιοχών όπου η βιωσιμότητα των καλλιεργειών είναι οριακή λόγω γεωγραφικών ιδιαιτεροτήτων (πχ ορεινές περιοχές). Βασικός στόχος της νέας Κ.Α.Π, είναι η αποσύνδεση της επιλογής των προς καλλιέργεια προϊόντων από την λογική / αναμονή των κοινοτικών επιδοτήσεων (βλ. καλλιέργειες βάμβακος) και η στροφή τους προς την αγορά και τους κανόνες της. Η επιλογή και καλλιέργεια ενός προϊόντος θα πρέπει να στοχεύει στην δυνατότητά του να πωληθεί στην αγορά και να επιφέρει στον παραγωγό όσο το δυνατόν μεγαλύτερα έσοδα κι όχι απλά επιδοτήσεις. Πέρα όμως από το καθαρά οικονομικό κομμάτι που αφορά τις χρηματικές ενισχύσεις, το ενδιαφέρον στρέφεται και στην δημιουργία μιας βιώσιμης περιβαλλοντικά γεωργίας, που θα αποτελείται από νέους επαγγελματίες αγρότες (δράσεις / ενισχύσεις για τους κάτω των 40 ετών – χρηματοδότηση μόνο των ενεργών αγροτών), που θα βασίζεται στην γνώση, την συνεργασία (δημιουργία ομάδων παραγωγών, clusters), την καινοτομία μέσα από νεοφυείς επιχειρήσεις (start ups) και την ανταγωνιστικότητα της.

Η πολιτική της Ε.Ε κατά την περίοδο 2014-2020 θα πρέπει, λόγω και των ιδιαίτερων συνθηκών της οικονομικής κρίσης που βιώνει ο Ευρωπαϊκός Νότος, να εξασφαλίσει μαζί με την ανταγωνιστικότητα, την ανάπτυξη της καινοτομίας στην ύπαιθρο, την διατροφική ασφάλεια κι αυτάρκεια, την διατήρηση της βιοποικιλότητας και των φυσικών πόρων της κάθε χώρας καθώς και την μείωση των ανισοτήτων στις επιμέρους περιφέρειες της. Σε αυτό το κλίμα κινείται πλέον και η Κοινή Αγροτική Πολιτική της Ε.Ε. που θα καθορίσει την ευρωπαϊκή γεωργική παραγωγή για το διάστημα 2014-2020, θέτοντας ως στόχο για τις γεωργικές εκμεταλλεύσεις την απεξάρτησή τους από τις επιδοτήσεις, τον προσανατολισμό τους στις παγκόσμιες αγορές και την αύξηση της ανταγωνιστικότητας των Ευρωπαϊκών προϊόντων. Μια σειρά από παράγοντες, όπως η μείωση των ενισχύσεων της Νέας ΚΑΠ, η οικονομική κρίση, η παγκοσμιοποίηση των αγορών και η διατροφική κι επισιτιστική ανασφάλεια, θέτουν την αλλαγή του τρόπου οργάνωσης της Ευρωπαϊκής και Ελληνικής γεωργίας ως μονόδρομο. (ΠΑΣΕΓΕΣ 2014: 9-23)

1.2.3 Φορείς στήριξης της Ελληνικής Αγροτικής Παραγωγής

Ο Ελληνικός αγροτικός κλάδος, τόσο πριν από την ένταξη στην Ε.Ο.Κ όσο και μετά, στηριζόταν τόσο για την τήρηση απαιτήσεων που τίθονταν από το κανονιστικό πλαίσιο (κράτος ή Ε.Ε. – ΚΑΠ) όσο και για την επιβίωση του αγροτικού νοικοκυριού και την αναζήτηση ευκολότερης πρόσβασης στις αγορές, την προμήθεια αγροεφοδίων και την λήψη χρηματοδοτικών διευκολύνσεων σε φορείς όπως το α) το Υπουργείο Γεωργίας / Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, β) οι Συνεταιρισμοί και γ) το Τραπεζικό Σύστημα.

α) Υπουργείο Γεωργίας / Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων

Το Υπουργείο Γεωργίας, όπως ονομάστηκε κατά την ίδρυση του το 1917, ήταν ο κρατικός φορέας που φρόντιζε για τον σχεδιασμό και την τήρηση της εκάστοτε κρατικής αγροτικής πολιτικής αλλά και για την αγροτική ανάπτυξη. Από τα πρώτα χρόνια λειτουργίας του και μέσα από τη σύσταση των Διευθύνσεων Γεωργίας και την αποστολή γεωπόνων στις αγροτικές περιφέρειες της χώρας προσπάθησε να εδραιώσει μηχανισμούς εκπαίδευσης, πληροφόρησης και επίλυσης προβλημάτων που αντιμετώπιζαν οι αγρότες αφού η έκδοση γραπτών οδηγιών, λόγω του χαμηλού μορφωτικού επιπέδου των γεωργών, δεν μπορούσε να αποδώσει. Μετά την ένταξη της χώρας στην Ε.Ο.Κ (1981) ο συμβουλευτικός ρόλος των γεωπόνων του Υπουργείου άλλαξε καθώς η μεγάλη γραφειοκρατία της Ε.Ο.Κ τους καθήλωσε στα γραφεία του Υπουργείου. Η ανάγκη για καθοδήγηση των αγροτών καλύφθηκε από ιδιώτες – ελεύθερους επαγγελματίες γεωπόνους). Το Υπουργείο Γεωργίας / Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων στα πλαίσια της Ε.Ε προωθεί και ελέγχει την συμμόρφωση, σε επίπεδο κράτους – μέλους, με την ΚΑΠ και τις λοιπές κανονιστικές αποφάσεις που έχουν ληφθεί από τους Ευρωπαϊκούς Θεσμούς για τον Αγροτικό Τομέα. Παράλληλα, συντονίζει την λειτουργία φορέων όπως ο ΕΛΓΑ (Οργανισμός, Γεωργικών Ασφαλίσεων), το ΕΘΙΑΓΕ (Εθνικό Ίδρυμα Αγροτικής Έρευνας), τον Ο.Π.Ε.Κ.Ε.Π.Ε (Οργανισμός Πληρωμών και Ελέγχων Κοινοτικών Ενισχύσεων Προσανατολισμού και Εγγυήσεων). (Δ. Δαμιανός –Κ. Παπαγεωργίου- Π. Σπαθής : 94)

β) Αγροτικοί Συνεταιρισμοί

Με τον όρο «Συνεταιρισμός» ορίζεται σύμφωνα με τον Fay «μια ένωση που δημιουργείται μεταξύ των αδυνάτων με σκοπό την από κοινού εμπορία, διεξάγει δε τις εργασίες της πάντοτε με φιλελεύθερο πνεύμα και με τέτοιους όρους ώστε όλοι που επιθυμούν να αναλάβουν τα καθήκοντα του μέλους να μπορούν να συμμετέχουν στα οφέλη της ανάλογα με τον βαθμό στον οποίο κάνουν χρήση της ένωσης» ή αλλιώς σύμφωνα με τον Barbock «η συνεταιριστική οργάνωση είναι ένας νομικός και πρακτικός τρόπος με τον οποίο μια ομάδα από αυτοεπιλεγμένους εγωιστές καπιταλιστές προσπαθεί να βελτιώσει την ατομική οικονομική της θέση μέσα σε μια ανταγωνιστική κοινωνία». (Γ. Βενέρης 1988: 31)

Στην Ελλάδα οι αγροτικοί συνεταιρισμοί ξεκίνησαν να δημιουργούνται στις αρχές του 20^{ου} αιώνα και ο πρώτος Νόμος του Ελληνικού Κράτους που αφορούσε στην λειτουργία τους, δημοσιεύθηκε το 1915 (Ν.602/1915). Γεωργικοί Συνεταιρισμοί ιδρύθηκαν σε όλη την ελληνική επικράτεια, κάποιοι μάλιστα από αυτούς ανέπτυξαν δεσμούς συνεργασίας δημιουργώντας Ενώσεις Γεωργικών

Συνεταιρισμών αυξάνοντας έτσι τη δύναμη τους. Το σύνολο των Γεωργικών Συνεταιρισμών της χώρας συντονίζεται και εκπροσωπείται από την ΠΑΣΕΓΕΣ (Πανελλήνια Συνομοσπονδία Ενώσεων Γεωργικών Συνεταιρισμών) που ιδρύθηκε το 1935. Στην πορεία από την ίδρυσή τους μέχρι και σήμερα, η σημασία τους στην εκπροσώπηση και την οικονομική στήριξη των αγροτών δεν ήταν σταθερή και ούτε πάντα επιτυχημένη. Για παράδειγμα, ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος κατέστρεψε οικονομικά τους αγροτικούς συνεταιρισμούς, καθώς όλοι τους οι πόροι διατέθηκαν για την στήριξη της άμυνας της χώρας κατά των εχθρών. Μετά τον Β'ΠΠ και πιο συγκεκριμένα μετά το 1974 ξεκίνησε μια νέα πορεία για την ανόρθωση των αγροτικών συνεταιρισμών που θα έπρεπε να σηκώσουν και το βάρος της προσαρμογής στα νέα παραγωγικά πρότυπα της Ε.Ο.Κ δηλαδή της ΚΑΠ. (Δ. Δαμιανός –Κ. Παπαγεωργίου- Π. Σπαθής : 97) Οι Ελληνικοί αγροτικοί συνεταιρισμοί διαιρούνται σε τρία επίπεδα, α) στους πρωτοβάθμιους συνεταιρισμούς με εύρος έναν δήμο, β) στις δευτεροβάθμιες ενώσεις αγροτικών συνεταιρισμών με εύρος έναν Νομό ή μια Επαρχία και γ) τις τριτοβάθμιες συνεταιριστικές οργανώσεις που δρουν σε εθνικό επίπεδο. Βασικές επιδιώξεις των συνεταιρισμών είναι η μείωση του κόστους παραγωγής των προϊόντων, η εξασφάλιση τεχνικού εξοπλισμού και αγροεφοδίων, η εξασφάλιση καλύτερων τιμών για τα προϊόντα, η βελτίωση της ποιότητας της παραγωγής, η αύξηση της διαπραγματευτικής ισχύος των αγροτών (μέσω της συλλογικότητας) στην αγορά, η πρόσβαση στην αγροτική πίστη με ευνοϊκούς όρους, η ανάληψη επιχειρηματικών πρωτοβουλιών και η μείωση των αναλαμβανόμενων κινδύνων. Παγκοσμίως, ο τρόπος λειτουργίας των αγροτικών συνεταιρισμών ακολουθεί τα πρότυπα των επιχειρήσεων που στοχεύουν στην αγορά και επιβιώνουν από τα κέρδη τους. Ωστόσο, στην Ελλάδα, από το 1974 και μετά ο τρόπος λειτουργίας των αγροτικών συνεταιρισμών διαφοροποιήθηκε από το επιχειρηματικό μοντέλο που ίσχυε στην υπόλοιπη Ευρώπη, θέτοντας την βιωσιμότητα τους αλλά και το μέλλον του αγροτικού τομέα σε κίνδυνο. Μεγάλο πρόβλημα για την ανάπτυξη και εξέλιξη των Ελληνικών Αγροτικών Συνεταιρισμών, όπως φάνηκε, ήταν η ισχυρή παρέμβαση του κράτους στην λειτουργία τους και ο έντονος κομματικός φατριασμός. Ο σχηματισμός και η λειτουργία των περισσότερων συνεταιρισμών στη χώρα, δεν στηρίχθηκε στην κάλυψη των αναγκών των αγροτών αλλά κατά μια έννοια επιβλήθηκε από τις κρατικές διοικητικές δομές. Στον χώρο των συνεταιρισμών αντί να αναπτυχθεί το πνεύμα τις συνεργασίας, της επιχειρηματικότητας και της ισχυρής διαπραγματευτικής θέσης, σχηματίστηκαν κομματικές ομάδες που οδηγούσαν σε διαρκείς ανταγωνισμούς και αντιπαλότητες. Η επικράτηση αυτής της κατάστασης, αφενός παραγκώνισε την μέριμνα για την εξέλιξη της αγροτικής παραγωγής και αφετέρου απομάκρυνε από τον χώρο των αγροτικών συνεταιρισμών, στελέχη που είχαν διάθεση και δυνατότητα να δουλέψουν, πάνω στο πραγματικό αντικείμενο των συνεταιρισμών κι όχι να εξυπηρετήσουν τους κομματικούς ανταγωνισμούς. Εξίσου μεγάλο πρόβλημα για την βιωσιμότητα των συνεταιρισμών ήταν και η άσκηση κοινωνικής πολιτικής και πρόνοιας μέσα από τις συνεταιριστικές δομές. Για ένα μεγάλο διάστημα οι συνεταιρισμοί προσπαθούσαν να δώσουν λύση σε προβλήματα των αγροτών ή του

αγροτικού χώρου που δεν αποτελούσαν καθήκον τους. Οι κομματικά προσανατολισμένες διοικήσεις των συνεταιρισμών διατήρησαν ωστόσο αυτή τη κατάσταση καθώς εξυπηρετούσε πολιτικούς στόχους. Παραδείγματα τέτοιου είδους πολιτικής ήταν α) η πρόσληψη υπεράριθμων υπαλλήλων, από το 1983 μέχρι το 1988 οι εργαζόμενοι στους αγροτικούς συνεταιρισμούς αυξήθηκαν κατά 50%, με σχέση μόνιμης εργασίας και με υψηλές αποδοχές ανεξάρτητες από τα κέρδη του συνεταιρισμού και β) η καταβολή από τους συνεταιρισμούς προς τους αγρότες μεγαλύτερων τιμών στα προϊόντα σε περίπτωση που οι τιμές παραγωγού στην αγορά δεν ήταν υψηλές / ικανοποιητικές. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι Ελληνικοί Αγροτικοί Συνεταιρισμοί είναι πολυπληθείς σε σχέση με άλλες χώρες της Ε.Ε (πχ Γαλλία, Γερμανία), έχουν μεγάλο αριθμό μελών και ισχυρή παρουσία στην αγορά αγροτικών προϊόντων (κατεργασμένων ή μη). (Α.Γ. Papadopoulos – V. Patronis 1997:113-116). Η κοινωνική πολιτική (χρηματικών) παροχών, από τους συνεταιρισμούς, γινόταν με την βοήθεια δανείων που συνάπτονταν με την Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος (ΑΤΕ). Η ασφάλεια της εύκολης πρόσβασης από τους συνεταιρισμούς στα δάνεια της ΑΤΕ και η στρεβλή πεποίθηση ότι οι οφειλές τους προς την Τράπεζα θα αναληφθούν από το Κράτος (Υπουργείο Γεωργίας) απομάκρυνε από το μυαλό τους κάθε έννοια ανάγκης για προγραμματισμό, σχεδιασμό της παραγωγής και αύξηση της ανταγωνιστικότητας των προϊόντων. Η τακτική αυτή οδήγησε σε υπερχρέωση των συνεταιρισμών και χρεωκοπία, στην συσσώρευση χρεών στην ΑΤΕ η οποία με τους Ευρωπαϊκούς κανόνες για τα Πιστωτικά Ιδρύματα δυσκολευόταν να τα διαχειριστεί χωρίς την βοήθεια του κράτους (χορήγηση κρατικών ομολόγων το 1992, 1994 και 1997). Δυστυχώς, η περίοδος αυτή (1974-1990) και οι εξελίξεις στους αγροτικούς συνεταιρισμούς καθυστέρησαν την εξέλιξη της ελληνικής γεωργίας σε σχέση με την υπόλοιπη Ευρώπη. Οι Ελληνικοί συνεταιρισμοί και μαζί τους ένα μεγάλο κομμάτι του αγροτροφικού τομέα έχασαν την δυνατότητα να παράγουν ποιοτικά / ανταγωνιστικά προϊόντα, να διασυνδεθούν με την αγορά, να δημιουργήσουν κέρδη και για τα μέλη τους καθώς και να αποκτήσουν υγιή οικονομική θέση που θα του επέτρεπε να είναι βιώσιμοι χωρίς την στήριξη των επιδοτούμενων δανείων της ΑΤΕ. Η κατάσταση αυτή πέρα από το ότι ενέτεινε τα δομικά προβλήματα της ελληνικής γεωργίας κατέστησε στα μάτια της κοινής γνώμης και κυρίως των νέων αγροτών το συνεταιριστικό κίνημα σαν κάτι το αποτυχημένο. Στις μέρες μας οι Έλληνες αγρότες και μαζί τους και οι αγροτικοί συνεταιρισμοί, πρέπει να λειτουργήσουν μέσα στο ανταγωνιστικό περιβάλλον που διαμορφώνουν η Νέα ΚΑΠ της Ε.Ε. με τις μειωμένες επιδοτήσεις και ο παγκοσμιοποιημένος /καθετοποιημένος αγροτροφικός τομέας που θέτει στο περιθώριο όποιον δεν μπορεί να σταθεί στην αγορά με ποιοτικά προϊόντα και χαμηλό κόστος παραγωγής. (Α.Γ. Papadopoulos – V. Patronis 1997:119)

γ) Αγροτική Πίστη

Η αγροτική πίστη, δηλαδή η αγροτική τραπεζική χρηματοδότηση / πιστοδότηση, στην Ελλάδα

ασκούσαν μέχρι το 1929 από την Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος (ΕΤΕ), με περιορισμένους πόρους λόγω των μειωμένων εξασφαλίσεων που μπορούσαν να δώσουν οι αγρότες. Η ανάγκη πρόσβασης σε χρηματοδοτικούς μηχανισμούς είναι ύψιστης σημασίας για την γεωργία τόσο λόγω του ευάλωτου χαρακτήρα της σε καταστάσεις ανωτέρας βίας (φυσικές καταστροφές) όσο και λόγω των χαμηλών και αβέβαιων εισοδημάτων των αγροτών. Η ανάγκη και η δυσκολία πρόσβασης των αγροτών σε πιστοδοτήσεις οδηγούσε στην εξάρτηση από τους τοκογλύφους με καταστροφικά αποτελέσματα για τα αγροτικά νοικοκυριά. Για την αντιμετώπιση αυτής της κατάστασης ιδρύθηκαν εξάλλου και οι πρώτοι πιστωτικοί συνεταιρισμοί. Το 1929 ιδρύθηκε η Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος (ΑΤΕ), ως ίδρυμα κοινωφελούς χαρακτήρα και με την επιχορήγηση του Ελληνικού Κράτους που της επέτρεπε να χορηγεί δάνεια με επιδότηση επιτοκίου. Ο σκοπός της ΑΤΕ, μέχρι και το 1991 οπότε και επιτράπη η δανειοδότηση άλλων τομέων της οικονομίας, ήταν η αποκλειστική άσκηση αγροτικής πίστης σε όλες τις μορφές της, η ενίσχυση και εποπτεία των συνεταιριστικών οργανώσεων και η διευκόλυνση των γεωργικών εργασιών (αναπτυξιακά μέτρα). (Δ. Δαμιανός –Κ. Παπαγεωργίου- Π. Σπαθής : 107) Η ΑΤΕ παρείχε στους αγρότες ένα ιδιαίτερα ευνοϊκό πλαίσιο δανειοδότησης, συγκρινόμενο με τη δανειοδότηση άλλων τομέων της οικονομίας, που παρείχε χαμηλό τόκο, μειωμένες εμπράγματα εξασφαλίσεις, μεγάλη διάρκεια αποπληρωμής των δανείων, ελαστική αντιμετώπιση των γεωργών/δανειζόμενων που αντιμετώπιζαν προβλήματα λόγω ανωτέρας βίας (καιρικές συνθήκες, ασθένειες κλπ), χορήγηση επενδυτικών δανείων, ανάληψη σε μεγάλο βαθμό του κόστους επενδύσεων των συνεταιρισμών. Το πλαίσιο χρηματοδοτήσεων της ΑΤΕ συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό στην ανασύσταση και ανάπτυξη του αγροτικού τομέα της χώρας μετά τον Β' Π.Π. Η σχεδόν αποκλειστική χρηματοδότηση από την ΑΤΕ ενός κλάδου, όπως ο αγροτικός, που παρουσιάζει αυξημένο ρίσκο, η αύξηση των επισφαλών απαιτήσεων της και η κατάργηση της κρατικής επιδότησης στις καταθέσεις της, την αποδυνάμωσαν και την έκαναν μη ανταγωνιστική για προσέλκυση φερέγγυων πελατών / επενδυτών από άλλους τομείς της οικονομίας που θα ισοστάθμιζαν το ρίσκο. Από το 1991 επιτράπη στην ΑΤΕ να χρηματοδοτεί κι άλλους τομείς της οικονομίας, πέρα από τον αγροτικό, αλλά και σε άλλα Πιστωτικά Ιδρύματα να παρέχουν τραπεζικές υπηρεσίες στον αγροτικό κλάδο (αγρότες και συνεταιρισμούς). Η επέκταση και εμπλοκή όλων των Πιστωτικών Ιδρυμάτων στην δανειοδότηση του αγροτικού κλάδου σημαίνει ότι οι όροι των αγροτικών δανείων και τα επιτόκια τους επηρεάζονται και αναπροσαρμόζονται πλέον ανάλογα με τον τρόπο που οι χρηματαγορές εκτιμούν το αναλαμβανόμενο ρίσκο (από τις τράπεζες), τις αναδιαρθρώσεις των τραπεζικών χαρτοφυλακίων και την πορεία της διεθνούς οικονομίας. (Ν. Μαραβέγιας 1999: 232-237) Το 2012, και στα πλαίσια των διαδικασιών που προέβλεπε ο Ν4021/2011, για την εξυγίανσή της, το υγιές κομμάτι ΑΤΕ μεταβιβάστηκε στην Τράπεζα Πειραιώς. Το μη υγιές κομμάτι της, δηλαδή τα μη ενήμερα δάνεια με ενέχυρο αγροτική γη τέθηκαν υπό εκκαθάριση με ειδικές αποφάσεις από το κράτος. (<http://www.naftemporiki.gr/finance/story/372019>)

1.2.4 Κριτική της παρούσας κατάστασης

Σήμερα, ο τρόπος με τον οποίο είναι δομημένη η αγροτική παραγωγή εξηγεί τόσο την αδυναμία της να παράγει ανταγωνιστικά, καινοτόμα προϊόντα όσο και να κερδίσει μια ισχυρή θέση στις διεθνείς αγορές, τουλάχιστον για κάποια από τα προϊόντα για τα οποία διαθέτει ποιοτικό πλεονέκτημα. Πιο αναλυτικά:

Οι αγροτικές εκμεταλλεύσεις στην Ελλάδα εξακολουθούν να λειτουργούν ακολουθώντας μια στρατηγική επιβίωσης. Στο μεγαλύτερο βαθμό τους έχουν οικογενειακή μορφή, με τα μέλη ωστόσο της οικογένειας να έχουν διαφορετικούς ρόλους και βαθμό εξάρτησης στην παραγωγική διαδικασία. Το εργατικό δυναμικό που σηκώνει το βάρος της ελληνικής αγροτικής παραγωγής είναι γηραιότερο σε σχέση με το αντίστοιχο των άλλων Ευρωπαϊκών χωρών. Το μορφωτικό επίπεδο επίσης, του αγροτικού δυναμικού της χώρας, παρουσιάζεται να υστερεί σε σχέση με το αντίστοιχο των αγροτών των άλλων χωρών της Ε.Ε. Η εκπαίδευση πάνω σε αγροτικά θέματα, που παρέχεται στους αγρότες από διάφορους (θεσμικούς) φορείς, επικεντρώνεται κατά κύριο λόγο σε θεωρητικά ή τεχνικά θέματα κι όχι σε πρακτικές, τόσο γεωπονίας όσο κι οργάνωσης της παραγωγής, που θα έχουν μελετηθεί για τις συνθήκες της ελληνικής πραγματικότητας και θα δώσουν απτές λύσεις σε πραγματικά προβλήματα. (Mc Kinsey 2012) Η Ελληνική ύπαιθρος, όπως και η Ελλάδα συνολικά γερνά. Τα νεώτερα μέλη των αγροτικών οικογενειών, συνήθως απόφοιτοι της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης, έχουν κατά κύριο λόγο στραφεί σε άλλους παραγωγικούς τομείς της οικονομίας, κυρίως στον τομέα της παροχής υπηρεσιών εγκαταλείποντας την ύπαιθρο. Η αγροτική παραγωγή στην Ελλάδα, ακόμη και σήμερα οργανώνεται σε μικρές / κατακερματισμένες γεωργικές εκτάσεις, μικρότερες των αντίστοιχων που συναντάμε στην Ε.Ε των 15, οι οποίες παρουσιάζουν επίσης και μειωμένη παραγωγικότητα. Την προ κρίσης περίοδο 2002-2008 η αρώσιμη / καλλιεργήσιμη γη στην Ελλάδα μειώθηκε ενώ το κόστος παραγωγής αυξήθηκε, γεγονός που οδήγησε σε μια αύξηση των τιμών. Το εμπορικό ισοζύγιο της χώρας εξακολουθεί να είναι αρνητικό. (Mc Kinsey 2012) Σε αυτά τα δομικά προβλήματα της ελληνικής γεωργίας έρχεται να προστεθεί και η μη ορθή διαχείριση και έλεγχος (από έναν ενιαίο εθνικό φορέα) αλλά κυρίως η μη αποτελεσματική απορρόφηση των κοινοτικών πόρων που διοχετεύθηκαν στην Ελλάδα από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 και μετά. Οι Ευρωπαϊκοί πόροι διατέθηκαν στη λογική μια επιδοματικής πολιτικής που συντηρούσε τις πελατειακές σχέσεις και δεν δημιουργούσε διαφωνίες ανάμεσα στο κράτος και τους αγρότες. Παράλληλα, οι κοινοτικές ενισχύσεις της (ΚΑΠ), δημιούργησαν μεταβολές στην ελληνική γεωργική παραγωγή κυρίως λόγω της άνισης κατανομής τους. Μέσα από τις επιδοτήσεις δόθηκε μεγάλο βάρος στην παραγωγή συγκεκριμένων προϊόντων σε βάρος άλλων που λόγω έλλειψης επιδότησης εγκαταλείπονταν. Η Ελλάδα βρέθηκε να παράγει και να εξάγει προϊόντα για

τα οποία δεν διέθετε συγκριτικά πλεονεκτήματα στις διεθνείς αγορές (π.χ. βαμβάκι και σκληρό σιτάρι) και να εισάγει προϊόντα στα οποία παραδοσιακά κατείχε πλεονεκτική θέση στις παγκόσμιες αγορές (π.χ. φρούτα και όσπρια). Ένα ακόμη ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της Ελληνικής γεωργίας είναι η ύπαρξη αρκετών αγροτικών συνεταιρισμών. Παρά τον αριθμό τους όμως, δεν είναι ικανοί να παρέχουν υπηρεσίες υψηλής ποιότητας όπως τυποποίηση των προϊόντων, ανάπτυξη καινοτομίας διαπραγμάτευση με αγοραστές και διαδικασίες εύκολης εισόδου στις αγορές του εξωτερικού. Στις δεκαετίες που ακολουθούν, η Ελληνική γεωργία θα βρεθεί αντιμέτωπη με συνθήκες σκληρού ανταγωνισμού, απέναντι σε άλλα ευρωπαϊκά και μη κράτη, προκειμένου να κερδίσει μια θέση στις αγορές για τα προϊόντα της. Η Ελλάδα ως αγροτική χώρα και μέλος της Ε.Ε. (και της Ο.Ν.Ε), καλείται μέσα από τους στόχους της νέας Κ.Α.Π, να προβεί σε κινήσεις αναδιάρθρωσης του αγροτικού της τομέα προκειμένου να μπορέσει να επωφεληθεί των ενισχύσεων που προβλέπονται και που μπορούν να αποτελέσουν σημαντικό μοχλό ανάπτυξης της ελληνικής αγροτικής παραγωγής. Η Ελλάδα, θα πρέπει να θέσει ως στόχους για τον αγροτικό της τομέα την αύξηση των εξαγωγών της (και μείωση αντίστοιχα των εισαγωγών), την δημιουργία οικονομίας κλίμακος (καθετοποίησης της παραγωγής), την παραγωγή προϊόντων υψηλής προστιθέμενης αξίας και τον εκσυγχρονισμό των γεωργικών πρακτικών μέσω της επιμόρφωσης των εμπλεκόμενων στην παραγωγική διαδικασία. Ο Ελληνικός αγροτοδιατροφικός τομέας θα μπορέσει να επιβιώσει στις συνθήκες ακραίου ανταγωνισμού, που έχει διαμορφώσει η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και ο διεθνής καταμερισμός εργασίας, μόνο μέσα από την αλλαγή παραδείγματος στην παραγωγή και την οικοδόμηση μια νέας εικόνας ποιότητας και καινοτομίας για τα ελληνικά αγροτικά προϊόντα, προκειμένου αυτά να κερδίσουν μια θέση στις διεθνείς αγορές.

2. Πρότυπα Ανάπτυξης στην Εποχή της Παγκοσμιοποίησης των Αγορών και της Κρίσης

2.1 Παγκοσμιοποιημένη Οικονομία και Διεθνής Καταμερισμός Εργασίας (ΔΚΕ)

Ο 20^{ος} αιώνας έχει χαρακτηριστεί από κάποιους σαν ο «γρήγορος αιώνας», λόγω των σημαντικών εξελίξεων που διαδραματίστηκαν κατά τη διάρκεια του στον τομέα των επικοινωνιών και μεταφορών. (Σ. Σκορδίλη 2012-13: 5) Τόσο οι εξελίξεις στις μεταφορές, τις επικοινωνίες και την τεχνολογία όσο και μια σειρά πολιτικών αλλαγών όπως η πτώση του υπαρκτού σοσιαλισμού και η επικράτηση των νεοφιλελεύθερων κανόνων (οικονομία της αγοράς) συνετέλεσαν στην «σμίκρυνση του κόσμου» μέσω κάποιων διαδικασιών που συνοπτικά περιγράφονται ως «Παγκοσμιοποίηση». Η Παγκοσμιοποίηση, πιστεύεται ότι ομογενοποίησε τις τοπικές οικονομίες, κοινωνίες και πολιτισμούς, αφού ο τόπος έχασε την σημασία και η οικονομική ανάπτυξη στη βάση των νέων προτύπων αναδείχθηκε ο κυρίαρχος στόχος. Ωστόσο, όπως η εμπειρία δείχνει, οι διαδικασίες της Παγκοσμιοποίησης δημιουργούν νέες Γεωγραφίες που σαν κύριο χαρακτηριστικό τους έχουν την μεγέθυνση του χάσματος (οικονομικού και κοινωνικού) ανάμεσα στον Παγκόσμιο Βορρά και τον Παγκόσμιο Νότο. Μέσα από την προώθηση των οικονομικών και πολιτικών σχεδίων των οπαδών της Παγκοσμιοποίησης (παγκόσμιοι οργανισμοί, πολιτικοί σχηματισμοί κι επιχειρήσεις που ασπάζονται κατά κύριο λόγο τον Νεοφιλελευθερισμό) οι ήδη υπάρχουσες ανισότητες και διαχωρισμοί, όλων των τύπων χωρικοί- οικονομικοί-κοινωνικοί εντείνονται ενώ δημιουργείται ένα νέο δίπολο, αυτό των κερδισμένων και των χαμένων. Η πεποίθηση ότι η Παγκοσμιοποίηση ομογενοποιεί τον κόσμο δημιουργώντας ένα «παγκόσμιο χωριό» (global village) επομένως καταρρίπτεται. Τόσο ο χώρος, υπό την έννοια του τύπου όσο και οι ιδιαίτεροι συσχετισμοί / σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ διαφορετικών τόπων (κρατών) στα πλαίσια της καπιταλιστικής δράσης ή της διαμόρφωσης σχηματισμού πολιτικών σχέσεων αποδεικνύουν απλά την αναδιανομή της παγκόσμιας δύναμης και την ανάδυση ενός νέου συστήματος πόλωσης ανάμεσα στις περιοχές του κόσμου. (Murray W. 2006: 6-23)

Η οικονομική διάσταση της Παγκοσμιοποίησης, είναι αυτή στην οποία έχει δοθεί η μεγαλύτερη προσοχή χωρίς να σημαίνει ότι οι επιδράσεις της σε άλλους τομείς όπως η κοινωνία, ο πολιτισμός και η οικολογία δεν είναι σημαντικές. Η οικονομική διάσταση της παγκόσμιας οικονομικής ολοκλήρωσης περιλαμβάνει το Διεθνές Εμπόριο, την ανάδυση των Διεθνών Κεφαλαιαγορών, τις ελεύθερες ροές κεφαλαίων, αγορών, υπηρεσιών αλλά κι εργατικού δυναμικού, την ανάδυση νέων αγορών, τις Διεθνικές Επιχειρήσεις, τις επενδύσεις τους, τον εξωπορισμό της παραγωγής και την

ανάδυση νέων διεθνών θεσμών. (Α. Λυμπεράκη 2009)

Οι νέες συνθήκες στην οικονομία και τις αγορές επέβαλλαν και νέους τρόπους δράσης στις Διεθνικές Εταιρείες που θα τους επέτρεπαν να επιβιώσουν στα νέα (παγκόσμια) πρότυπα ζήτησης, ανταγωνισμού αλλά κι αστάθειας της οικονομίας. Η ανάδυση νέων αγορών (ως αποτέλεσμα πολιτικών αλλαγών), όπως αυτές των χωρών της Κεντρικής κι Ανατολικής Ευρώπης καθώς και της Κίνας, αλλά κι η συγκέντρωση πληθυσμού παγκοσμίως στα αστικά κέντρα δημιούργησε μια νέα αυξημένη ζήτηση τόσο για τυποποιημένα - μαζικά προϊόντα όσο και για πιο εξειδικευμένα. Οι σύγχρονες Διεθνικές Εταιρείες, με τη βοήθεια των νέων τεχνολογιών, υιοθέτησαν νέες ευέλικτες μορφές οργάνωσης τόσο διοίκησης όσο και παραγωγής την οποία αρκετές φορές χωροθέτησαν σε διαφορετικά σημεία της Υφηλίου. Η ανάγκη των εταιρειών για προσαρμογή στις ευμετάβλητες συνθήκες της οικονομίας και της ζήτησης, για μείωση του αναλαμβανόμενου ρίσκου και φυσικά για μείωση του κόστους (κι αύξηση των κερδών) οδήγησαν στον Διεθνή Καταμερισμό Εργασίας, στην οργάνωση Παγκόσμιων Παραγωγικών Δικτύων, μέσω εξωπορισμού σταδίων/φάσεων της παραγωγής σε συνεργαζόμενες επιχειρήσεις. Ο εξωπορισμός της παραγωγής (ΔΚΕ) μπορεί να γίνει με τη χρήση πρακτικών όπως η σύναψη Στρατηγικών Συμμαχιών, η δημιουργία Κοινοπρακτικών Επιχειρήσεων ή συνηθέστερα με τη σύναψη Υπεργολαβικών συμφωνιών για τη παραγωγή πρώτων υλών ή τη χρήση του προσωπικού ή των εγκαταστάσεων μιας άλλης επιχείρησης. (Σ. Σκορδίλη 2012-13 : 74-79)

2.2 Το Αγροτροφικό Σύστημα σε συνθήκες Παγκοσμιοποίησης

Οι αλλαγές που επέφερε η επικράτηση των πρακτικών της Παγκοσμιοποίησης, δηλαδή η άρση των φραγμών στην διακίνηση των κεφαλαίων και των υπηρεσιών, η σύντμηση των αποστάσεων με την βοήθεια της τεχνολογίας και η δημιουργία παγκόσμιων αγορών μέσω της εξάλειψης των συνόρων (με τη βοήθεια των νέων μέσων μεταφορών), επέβαλε αλλαγές και στο αγροτροφικό σύστημα.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας, τα μέσα που απαιτούνται για την αγροτική παραγωγή, όπως γη και κεφάλαιο, τείνουν να συγκεντρωθούν στα χέρια λίγων Διεθνικών Εταιριών. Η οργάνωση της παγκόσμιας παραγωγής βασίζεται σε επιχειρηματικές αποφάσεις με σκοπό την εξυπηρέτηση των στόχων που θέτουν οι μεγάλες εταιρείες του αγροτροφικού τομέα, κάτοχοι των ισχυρών / ανταγωνιστικών εμπορικών σημάτων της αγοράς. Σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν πλέον οι μεγάλες / διεθνικές Αλυσίδες Λιανικού Εμπορίου Τροφίμων (Super Markets), η δύναμη κι επιρροή των οποίων στη διαμόρφωση των παγκόσμιων προτύπων και συνθηκών παραγωγής, κατανάλωσης και διακίνησης τροφίμων (από το χωράφι στο ράφι) γιγαντώθηκε τις τελευταίες δεκαετίες. Οι κοινωνικές, πολιτικές και πολιτιστικές αλλαγές των τελευταίων δεκαετιών, εξαπλώθηκαν μέσω της τεχνολογίας (πχ μέσα μαζικής δικτύωσης) και

δημιούργησαν ένα νέο παγκοσμιοποιημένο/ μαζικό τρόπο ζωής, βασισμένο στα πρότυπα του δυτικού κόσμου. Η αλλαγή στον τρόπο ζωής επηρέασε και τον τομέα της διατροφής (κατανάλωσης αλλά και διανομής) με αποτέλεσμα να αναδυθούν νέες πολυπληθείς και γρήγορα αναπτυσσόμενες αγορές τυποποιημένων τροφίμων όπως αυτές της Κίνας και της Ινδίας. Η μαζική παραγωγή και διακίνηση των τυποποιημένων προϊόντων από τις αλυσίδες των Super Markets που στοχεύει και στην μαζική κατανάλωση στη βάση των νέων προτύπων που έχουν διαμορφωθεί εγείρει μια σειρά από ερωτήματα σε σχέση με την ποιότητα των προϊόντων, την διατροφική ασφάλεια, την προστασία του περιβάλλοντος και την διατήρηση της κοινωνικής ισορροπίας. Τα τυποποιημένα / μαζικά προϊόντα των Super Markets μπορεί εμφανισιακά να δείχνουν καλύτερα (λόγω ομοιομορφίας των προτύπων παραγωγής) χωρίς αυτό όμως να σημαίνει ότι είναι και πιο νόστιμα, θρεπτικά ή ασφαλή για την υγεία. Η ανάγκη των εταιρειών να εξασφαλίσουν γρήγορη και φτηνή παραγωγή προϊόντων υποβαθμίζει την τήρηση εκείνων των πρακτικών (π.χ χρήση φυτοφαρμάκων, παρουσία επικίνδυνων μικροβίων στα τρόφιμα) που εξασφαλίζουν τόσο την ασφάλεια των τροφίμων (για την υγεία του ανθρώπου) όσο και για την διατήρηση του περιβάλλοντος. (Fuchs D., Kalfagianni A., & Maarten A. 2009 : 29-59)

Μαζί με τα πρότυπα παραγωγής και διακίνησης των προϊόντων μεταβάλλονται και τα διατροφικά πρότυπα των καταναλωτών. Η διάδοση του νέου τρόπου ζωής (lifestyle), που προσομοιάζει στον δυτικό τρόπο, και που επικοινωνείται ανά την Υφήλιο μέσα από τα νέα (τεχνολογικά) μέσα δικτύωσης οδηγεί τους καταναλωτές στην υιοθέτηση μια μαζικής κουλτούρας κατανάλωσης τροφίμων κι όχι μόνο. Στην περίπτωση αυτή οι άνθρωποι καταναλώνουν «προϊόντα - σύμβολα» κυρίως για τις αξίες – ιδιότητες που τους προσδίδει το marketing των εταιρειών και λιγότερο για την πραγματική αξία του προϊόντος. Τα πρότυπα κατανάλωσης / ζήτησης τροφίμων ανά τον κόσμο (όσο και το μέγεθος της) επηρεάζονται από δύο παράγοντες : τον πληθυσμό και το εισόδημα. Ο πληθυσμός της Γης αυξάνεται συνεχώς με γοργότερο ρυθμό στην Υποσαχάρια Αφρική και την Δυτική Ασία απ' ότι στον υπόλοιπο κόσμο που παρουσιάζει επιβράδυνση. Η Γη το 2014 είχε πληθυσμό περίπου 6.4 δισεκατομμύρια ανθρώπους ενώ η ετήσια αύξηση του πληθυσμού υπολογίζεται περί τα 800 εκατομμύρια ανθρώπους ανά έτος. Παράλληλα με την αύξηση του πληθυσμού, παρατηρείται γενικότερα και μια συγκέντρωση ανθρώπων στα αστικά κέντρα. Υπολογίζεται ότι το 2015 περίπου ο μισός πληθυσμός της Γης θα κατοικεί σε πόλεις. Τόσο η αστικοποίηση του πληθυσμού όσο και οι δυνατότητες οικονομικής ανάπτυξης (στα παγκοσμιοποιημένα πλαίσια δράσης) οδήγησαν στην αύξηση των εισοδημάτων κάποιων ομάδων του πληθυσμού. Η μεγάλη αύξηση των εισοδημάτων παρατηρείται κατά κύριο λόγο και σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα σε εκείνες τις περιοχές της Ασίας (Κίνα – Ινδία) που ενεπλάκησαν στο μεγαλύτερο βαθμό στα νέα πρότυπα παραγωγής. Η συγκεκριμένη κατηγορία ανθρώπων άλλαξε τρόπο ζωής, στρέφοντας το ενδιαφέρον της στον δυτικό τρόπο ζωής, υιοθετώντας νέα πρότυπα διατροφής, ένδυσης και γενικότερα διαβίωσης. Στις οικονομικά ανεπτυγμένες χώρες παρατηρείται

μια στροφή της προτίμησης των καταναλωτών σε πιο υγιεινά προϊόντα διατροφής (καταβάλλοντας το αντίστοιχο κόστος) και σε προϊόντα που η διαδικασία παραγωγής τους είναι φιλική προς το περιβάλλον. Ωστόσο, στις σύγχρονες παγκοσμιοποιημένες πόλεις παρουσιάζεται και μια άλλη τάση κατανάλωσης προ-επεξεργασμένων προϊόντων (π.χ. προ-μαγειρεμένα γεύματα, κατεψυγμένα προϊόντα) που δίνουν την δυνατότητα στον καταναλωτή να κερδίσει χρόνο στην καθημερινότητά του ή να τα καταναλώσει εκτός σπιτιού. Πέρα από την αλλαγή στα πρότυπα κατανάλωσης τροφίμων παρατηρείται τα τελευταία χρόνια και μια διαφοροποίηση στις διατροφικές συνήθειες του πληθυσμού με κύρια χαρακτηριστικά την αύξηση της ημερήσιας κατανάλωσης τροφής που προέρχεται από την στροφή ομάδων του πληθυσμού σε τροφές όπως το κρέας και τα πουλερικά, τα έλαια και η ζάχαρη που μέχρι πρότινος δεν υπήρχαν σε μεγάλο βαθμό στην διατροφή τους. Σύμφωνα με τον FAO η ημερήσια κατανάλωση τροφής σε θερμίδες ανά άτομο ήταν το 1997 2803kcal, το 2015 υπολογίζεται ότι θα είναι 3000kcal ενώ το 2030 αναμένεται να ξεπεράσει τις 3000kcal. (Carlos A. Da Silva 2005 : 4-6)

2.3 Πρότυπα παραγωγής Αγροτικών Προϊόντων / Τροφίμων στα πλαίσια της Παγκοσμιοποιημένης Οικονομίας

Οι νέες συνθήκες της παγκόσμιας οικονομίας, που χαρακτηρίζονται από την ελεύθερη κυκλοφορία αγαθών (εξάλειψη δασμών κλπ), υπηρεσιών, κεφαλαίου, γνώσης κι ανθρώπινου δυναμικού ανάμεσα στα διαφορετικά κράτη, αλλά κι η αύξηση του πληθυσμού και των εισοδημάτων δημιουργούν νέες προκλήσεις για τον παγκόσμιο αγροτικό τομέα που καλείται να ανταποκριθεί στην αυξημένη ζήτηση για τρόφιμα. Οι νέες αυτές συνθήκες, οδηγούν στην αύξηση των διεθνικών εταιρειών που δραστηριοποιούνται στον χώρο παραγωγής, τυποποίησης, διακίνησης και πώλησης αγροτροφικών προϊόντων καθώς και στην ολοκλήρωση / ενοποίηση των παγκόσμιων αγορών μέσα από νέους μηχανισμούς εμπορικών πρακτικών. Σε ότι αφορά στην παραγωγή των αγροτικών προϊόντων από τα τέλη της δεκαετίας του 1990, αφενός αυξήθηκε ο όγκος των παραγόμενων προϊόντων κι αφετέρου διαφοροποιήθηκαν τα προϊόντα που προορίζονταν για εξαγωγή. Ο κύριος όγκος των προϊόντων που κατευθύνονταν στις διεθνείς αγορές ήταν φρούτα, λαχανικά και γαλακτοκομικά προϊόντα, κάποια σε επεξεργασμένη μορφή αντί των παραδοσιακών εξαγωγικών προϊόντων μέχρι το 1990 που ήταν ο καφές, το κακάο και η ζάχαρη. Ο μεγάλος ανταγωνισμός που συναντούν τα αγροτροφικά προϊόντα στις διευρυμένες πλέον διεθνείς αγορές επηρεάζει τον τρόπο λειτουργίας των αλυσίδων παραγωγής / διανομής, που αναγκαστικά πλέον στοχεύουν στο μειωμένο κόστος παραγωγής και στην απόκτηση όλο και μεγαλύτερου μεριδίου των διεθνών αγορών. Η ανάγκη ανταπόκρισης στις απαιτήσεις των διεθνών αγορών επιβάλλει την υιοθέτηση ενός καθετοποιημένου / βιομηχανοποιημένου μοντέλου αγροτικής παραγωγής που α) θα εξυπηρετεί τις ανάγκες μείωσης του κόστους παραγωγής, β) θα αυξάνει τους ρυθμούς παραγωγικότητας, γ) θα

εγγυάται καλύτερη ποιότητα προϊόντων (συμμόρφωση με κανόνες ασφάλειας τροφίμων) δ) θα ανταποκρίνεται στις συνθήκες της διεθνούς ζήτησης και ε) θα μπορεί να ελέγχει τους κινδύνους που σχετίζονται με την λειτουργία των διεθνών αγορών. (Carlos A. Da Silva 2005: 5-10)

2.3.1. Καθετοποιημένο μοντέλο παραγωγής / Βιομηχανοποιημένη Γεωργία

Το μοντέλο παραγωγής που εξυπηρετούσε τις ανάγκες και τους στόχους των Διεθνικών Εταιρειών που δραστηριοποιούνταν στον αγροτροφικό τομέα και που τελικά επικράτησε στον μεγαλύτερο βαθμό ήταν αυτό της βιομηχανοποιημένης γεωργίας. Βασικός στόχος της αγροτικής παραγωγής ήταν να παράγει όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ποσότητα προϊόντων / τροφής στο χαμηλότερο δυνατό κόστος. Κάτω από αυτή την λογική, η αγροτική παραγωγή οργανώνεται στη βάση των κανόνων της παγκοσμιοποιημένης αγοράς και υιοθετεί πρακτικές στο σχεδιασμό και την οργάνωση της παραγωγικής διαδικασίας που χρησιμοποιούνται ευρέως στον χώρο της βιομηχανίας. Πιο συγκεκριμένα, η παραγωγή, είναι έντασης κεφαλαίου και αναπτύσσεται σε μεγάλες καλλιεργήσιμες εκτάσεις (large scale farms) με τη χρήση υψηλής τεχνολογίας. Η παραγωγική αγροτική μονάδα, (όπως και οι περισσότερες βιομηχανικές μονάδες) είναι συνδεδεμένη μ' ένα διεθνές (ή και ισχυρό τοπικό) δίκτυο μεταποίησης και διακίνησης τροφίμων στο οποίο καταλήγουν οι μεγάλες ποσότητες των παραγόμενων αγαθών, τα ποιοτικά χαρακτηριστικά των οποίων έχουν συμφωνηθεί κατά την έναρξη της παραγωγικής διαδικασίας. Η βάση του βιομηχανικού μοντέλου αγροτικής παραγωγής είναι η υψηλή παραγωγικότητα κι αποδοτικότητα στο χαμηλότερο δυνατό κόστος. Σημαντική γνώση και βοήθεια στην επίτευξη αυτών των στόχων, που τίθενται από τις Διεθνικές Εταιρείες, προσφέρει η συνεργασία με την σύγχρονη επιστήμη κυρίως με τον τομέα της (πειραματικής) Βιολογίας που εστιάζει στην βελτίωση των σπόρων και φυτικών ειδών προς καλλιέργεια. Η σύγχρονη βιομηχανοποιημένη αγροτική παραγωγή (με τη βοήθεια και της επιστήμης) ακολουθεί τον δρόμο της Πράσινης Επανάστασης (Green Revolution), που ξεκίνησε από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και μετά και στόχευε στην μεγέθυνση της παραγωγής (τόσο σε έκταση γης όσο και σε ποσότητα αγαθών), με τη χρήση των τότε πρόσφατων χημικών ανακαλύψεων των ζιζανιοκτόνων και των λιπασμάτων. Η βιομηχανοποίηση μετέτρεψε την αγροτική παραγωγή από μια δραστηριότητα που είχε ως σκοπό την συντήρηση του (τοπικού) πληθυσμού (παραγωγή τροφής) σε μια δραστηριότητα κατά κύριο λόγο εμπορική. Ο γεωργός, αντιμετωπίζεται από το υπόλοιπο δίκτυο που εμπλέκεται στην παραγωγική διαδικασία, σαν ένας διαχειριστής (στέλεχος της ευρύτερης επιχείρησης) που καλείται να λύσει τα προβλήματα που προκύπτουν στο δικό του κομμάτι (καταμερισμένης) εργασίας αναλαμβάνοντας τον πλήρη κίνδυνο, χωρίς ωστόσο να μπορεί να έχει ισχυρό λόγο στον σχεδιασμό της παραγωγής. Στην περίπτωση που για οποιοδήποτε λόγο αποτύχει να υλοποιήσει τον απαιτούμενο στόχο (κέρδος) το υπόλοιπο σύστημα τον «πετά» εκτός διαδικασίας κρίνοντας τον αποτυχημένο. (Th. A. Lyson 2005: 92-95)

2.3.2 Προβλήματα από την καθιέρωση του Καθετοποιημένου / Βιομηχανοποιημένου μοντέλου παραγωγής

Τα υπερεθνικά συμφέροντα, όπως αυτά εκφράζονται μέσα από τις δράσεις των Διεθνικών Εταιρειών, εκφράζουν επίσης τις θέσεις παγκόσμιων οργανισμών, υποστηρικτών της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας, όπως π.χ. ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου και το Δ.Ν.Τ, αδιαφορούν συνήθως για τις επιπτώσεις που οι δράσεις τους επιφέρουν π.χ. στις τοπικές κοινωνίες ή στον τομέα της ασφάλειας των τροφίμων και της βιώσιμης ανάπτυξης. (D. Stiles, G. Cameron 2006:342-344) Η προσπάθεια περαιτέρω απελευθέρωσης του εμπορίου που οι ανεπτυγμένες χώρες προωθούν, σαν εργαλείο ενίσχυσης της οικονομικής τους θέσης δεν λαμβάνει υπόψη της τα συμφέροντα και τις ανάγκες των αναπτυσσόμενων χωρών που βρέθηκαν να μετέχουν με άνισους όρους στην διαδικασία αυτή. Οι αναπτυσσόμενες χώρες ενεπλάκησαν στην διαδικασία του διευρυμένου παγκόσμιου εμπορίου χωρίς να έχουν αναπτύξει τους κατάλληλους μηχανισμούς που θα τους επέτρεπαν να είναι ανταγωνιστικές. Η εντατική αγροτική εκμετάλλευση με τη χρήση νέων τεχνολογιών και χημικών για την εξυπηρέτηση των στόχων που θέτουν οι διεθνικές εταιρείες (Monsanto, Novartis, Dupont) απειλεί όχι μόνο την οικονομική βιωσιμότητα των αναπτυσσόμενων χωρών αλλά και τις παγκόσμιες ισορροπίες. Η υπερχρέωση (εξωτερικό χρέος) των περισσότερων αναπτυσσόμενων χωρών και η προσφυγή τους στο Δ.Ν.Τ, για την εξεύρεση λύσης, καλλιέργησαν το κατάλληλο έδαφος προκειμένου οι διεθνικές εταιρείες να μπορέσουν να εξωπορίσουν προς τα εκεί τις δραστηριότητες τους. Χαρακτηριστικό είναι ότι οι κανόνες οικονομικής λειτουργίας που επιβάλλει το Δ.Ν.Τ οδηγούν σε αλλαγές όπως η απελευθέρωση των αγορών και των τιμών, οι ιδιωτικοποιήσεις, η κατάργηση των κρατικών επιδοτήσεων (πχ στα τρόφιμα), η απελευθέρωση των εισαγωγών και η μείωση των μισθολογικών δαπανών. Οι διεθνικές εταιρείες στα πλαίσια της Παγκοσμιοποίησης εξωπορίζουν και μετακινούν την παραγωγή τους στις χώρες εκείνες του αναπτυσσόμενου κόσμου που τους παρέχουν τις πλέον πρόσφορες συνθήκες για την προώθηση των συμφερόντων τους. Οι κυβερνήσεις των αναπτυσσόμενων χωρών προκειμένου να διατηρήσουν στα εδάφη τους τις δραστηριότητες των διεθνικών εταιρειών αναγκάζονται να διατηρούν τις αμοιβές σε χαμηλά επίπεδα αλλά και να προβαίνουν σε αλλαγές της εργατικής νομοθεσίας (σχεδόν πάντα εις βάρος των εργαζομένων). Οι χώρες που δεν ενσωματώνουν στην οργάνωση της οικονομίας τους, τις αλλαγές που επιβάλλουν οι (παγκοσμιοποιημένες) αγορές, αντιμετωπίζουν την απειλή της μείωσης της διεθνούς ανταγωνιστικότητάς τους γεγονός που θα τις οδηγήσει στην επιδείνωση της οικονομικής τους βιωσιμότητας. (Π. Β .Ρουμελιώτης 2002: 87-282) Χαρακτηριστική περίπτωση, του τρόπου με τον οποίο διαμορφώνεται η σχέση ανάμεσα στις κυβερνήσεις των αναπτυσσόμενων χωρών και των διεθνικών εταιρειών είναι και οι συμφωνίες παραχώρησης δικαιωμάτων χρήσης

«φιλέτων» γης και αποκλειστικής πρόσβασης σε φυσικούς πόρους (πχ νερό) που οδηγεί ουσιαστικά σε ένα είδος «αρπαγής γης» από την πλευρά των εταιρειών. Οι κυβερνήσεις χωρών με σοβαρά δημοσιονομικά προβλήματα (πχ Πακιστάν, Σουδάν), προκειμένου να προσελκύσουν ξένες επενδύσεις, παραχωρούν αγροτική γη στις διεθνικές εταιρείες, με τέτοιους όρους που όχι μόνο δεν αφήνουν περιθώρια ανάπτυξης για την εγχώρια οικονομία και παραγωγή αλλά, απειλούν και την επιβίωση του γηγενούς πληθυσμού που χάνει την πρόσβαση του στη γη για την παραγωγή τροφής αλλά και για εργασία. Πέρα από την επισιτιστική ανασφάλεια για τον γηγενή πληθυσμό, η τακτική αυτή εκθέτει τις χώρες αυτές και σε άλλους κινδύνους όπως η αυξανόμενη φτώχεια, η κοινωνική ανισορροπία αλλά και η μεγάλη περιβαλλοντική υποβάθμιση εξαιτίας της χρήσης χημικών αλλά και ΓΤΟ στα πλαίσια της βιομηχανοποιημένης αγροτικής παραγωγής. (www.grain.org)

Η επιβολή των κανόνων της αγοράς όπως αυτοί έχουν διαμορφωθεί στην εποχή της Παγκοσμιοποίησης, δηλ. σαν ρυθμιστές της παραγωγής και κατανομής του πλούτου, έχει υψηλό κόστος για τον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος αλλά και για την διατήρηση της κοινωνικής συνοχής (σε παγκόσμιο επίπεδο). Τόσο η εκμετάλλευση των φυσικών πόρων των αναπτυσσόμενων χωρών από τις διεθνικές εταιρείες όσο και οι ρυθμίσεις που προωθούν το Δ.Ν.Τ για την αποπληρωμή των εξωτερικού χρέους αλλά και οι τοπικές κυβερνήσεις για την διατήρηση της ανταγωνιστικότητας τους συμβάλλουν στην αύξηση της φτώχειας, στην άνιση κατανομή του εισοδήματος (παγκοσμίως) αλλά και στην εκδήλωση κοινωνικών εκρήξεων. Προκειμένου να διασφαλιστεί η παγκόσμια βιωσιμότητα θα πρέπει οι χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου να αναλάβουν τις ευθύνες τους και να στηρίζουν την δημιουργία ενός βιώσιμου συστήματος ανάπτυξης και παραγωγής. Πιο συγκεκριμένα, στα πλαίσια της συνεργασίας τους με τις αναπτυσσόμενες χώρες θα πρέπει να τους παρέχουν βοήθεια για να αναπτύξουν την οικονομία τους, να διατηρήσουν την αυτονομία τους και την απρόσκοπτη πρόσβασή τους στους φυσικούς τους πόρους αλλά και να αποκτήσουν πρόσβαση σε νέες γνώσεις και τεχνολογίες που θα τους επιτρέψουν να αναλάβουν νέες επιχειρηματικές δράσεις και να προσελκύσουν ξένες επενδύσεις. (Π. Β .Ρουμελιώτης 2002: 252-271)

Ο τρόπος με τον οποίο οι διεθνικές εταιρείες, στα πλαίσια της Παγκοσμιοποιημένης οικονομίας, οργανώνουν την δράση τους, τείνει να απαξιώσει την έννοια του τοπικού στο επίπεδο της παραγωγής και της συνεργασίας. Το βιομηχανοποιημένο μοντέλο αγροτικής παραγωγής αδιαφορεί για τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του κάθε τόπου παραγωγής είτε αυτά αφορούν την αειφορία /βιωσιμότητα των πόρων της περιοχής είτε τον κοινωνικό ιστό και τις σχέσεις συνεργασίας και συνοχής που διαμορφώνονται. Ο τρόπος οργάνωσής τους ακολουθεί την απρόσωπη μορφή των ανώνυμων εταιρειών με την ανώνυμη ιδιοκτησία/εργοδοσία, το εργατικό δυναμικό που δεν έχει σχέσεις ιδιοκτησίας ή εντοπιότητας με την προς καλλιέργεια περιοχή αλλά βασίζεται σε συμβάσεις εργασίας βασισμένες, όπως όλη η διαδικασία παραγωγής, στο νομικό καθεστώς των μεγάλων επιχειρήσεων. (L.Lobao, C.W.Stofferahn 2008: 222) Σύμφωνα με το βιομηχανοποιημένο μοντέλο

παραγωγής ο τόπος εξετάζεται υπό το πρίσμα της υψηλής παραγωγικότητας και του μετριασμού του κόστους, δημιουργώντας μια οικονομία κλίμακος στην γεωργία, ενώ οι τοπικές κοινωνίες και οι αγρότες αντιμετωπίζονται σαν απρόσωποι εργάτες της γης που κύριος σκοπός τους είναι να εκτελούν με ακρίβεια τις εντολές που λαμβάνουν από την εταιρεία (οργάνωση από τα πάνω προς τα κάτω). Οι μονάδες παραγωγής /φάρμες (οικογενειακές ή μη), αντιμετωπίζονται ως απλά οι τόποι στους οποίους χωροθετείται η παραγωγή και δεν λαμβάνεται υπόψη καμία διασύνδεσή τους με την τοπική κοινωνία, με ότι προβλήματα μπορεί αυτό να συνεπάγεται. (Th. A. Lyson : 2005) Το βιομηχανοποιημένο μοντέλο αγροτικής παραγωγής, «δένει» την γεωργία με το διεθνές κεφάλαιο και την παγκόσμια οικονομία καθιστώντας την ευάλωτη στις προκλήσεις και τις αναταράξεις που αντιμετωπίζουν συχνά οι παγκόσμιες αγορές.

Οι παγκόσμιες κρίσεις στην προσφορά τροφίμων, η άνοδος των τιμών αλλά και τα διατροφικά σκάνδαλα που ξέσπασαν κατά τη διάρκεια της προηγούμενης δεκαετίας οδήγησαν κάποιες ομάδες παραγωγών, καταναλωτών αλλά και πολιτικά πρόσωπα στην αμφισβήτηση του κυρίαρχου παγκοσμιοποιημένου / καθετοποιημένου αγροτροφικού μοντέλου. Χρησιμοποιώντας την θεωρία του Kuhn, μπορούμε να πούμε ότι έθεταν τις βάσεις (θεωρητικές και πρακτικές) για την αμφισβήτηση του ήδη κυρίαρχου μοντέλου και την μετάβαση σε ένα νέο παράδειγμα. (D. Stiles, G. Cameron : 2009) Το νέο παράδειγμα θέτει ως στόχο το πέρασμα σε ένα νέο μοντέλο παραγωγής που οργανώνεται από τα κάτω, από το επίπεδο των πολιτών, καλλιεργητών και καταναλωτών (Civic Agriculture) και βασίζεται στις έννοιες της βιώσιμης ανάπτυξης, στη σημασία του τοπικού και στην ενίσχυση της κοινωνικής συνεργασίας και συνοχής. Οι αποφάσεις λαμβάνονται από τους άμεσα ενδιαφερόμενους κι εμπλεκόμενους, δηλαδή από τους γεωργούς των μικρών τοπικών οικογενειακών εκμεταλλεύσεων και την τοπική κοινωνία που θα διανέμει και θα καταναλώσει το παραγόμενο προϊόν. Ο στόχος του μοντέλου αυτού (Civic Agriculture), δεν είναι η μαζική παραγωγή προϊόντων με οποιοδήποτε τρόπο και η οργάνωση μεγάλων αλυσίδων εξαγωγικού εμπορίου. Κύριος στόχος είναι η οργάνωση κι ο σχεδιασμός ενός συστήματος παραγωγής αγροτροφικών προϊόντων που θα βασίζεται και θα διατηρεί τους τοπικούς φυσικούς κι ανθρώπινους πόρους, θα ενδυναμώνει την τοπική αγορά και οικονομία, θα εξυπηρετεί τους τοπικούς καταναλωτές και θα συμβάλλει στην ανάπτυξη σχέσεων συνεργασίας και συνοχής. Η ανάπτυξη ενός συστήματος Civic Agriculture εξασφαλίζει την επιβίωση των αγροτικών οικογενειών της περιοχής, δημιουργεί θέσεις εργασίας για τον ντόπιο πληθυσμό, ενθαρρύνει την ανάπτυξη της τοπικής επιχειρηματικότητας συμβάλλοντας έτσι στην γενικότερη ανάπτυξη της τοπικής κοινωνίας. Σε αντίθεση με το καθετοποιημένο μοντέλο, ένα βιώσιμο περιβαλλοντικά και κοινωνικά μοντέλο παραγωγής στοχεύει στην αντοχή του εγχειρήματος στο χρόνο, στην ποιότητα και στην διατήρηση της φυσικής ομορφιάς και των τοπικών ιδιαιτεροτήτων. Ένα μοντέλο παραγωγής σχεδιασμένο από τους ίδιους τους πολίτες (παραγωγούς και καταναλωτές) ξεφεύγει από την λογική της μαζικής κουλτούρας και παραγωγής που διέπει τις διεθνικές εταιρείες (“one size fits

all”) και εξειδικεύει την παραγωγή σύμφωνα με την ντόπια ζήτηση, τις ιδιαίτερες διατροφικές συνήθειες της περιοχής και τις τοπικές ποικιλίες προϊόντων. Μέσα από αυτή τη διαδικασία, της προσαρμογής της παραγωγής στις ιδιαίτερες συνθήκες της κάθε περιοχής (περιβαλλοντικές και καταναλωτικές) οι καταναλωτές έχουν την δυνατότητα να επιλέξουν ένα προϊόν που καλύπτει τις απαιτήσεις τους ως προς την ποιότητα, τη γεύση και την ασφάλεια του στο έπακρο καθώς είναι σε θέση να γνωρίζουν τον τρόπο και τον τόπο παραγωγής με ακρίβεια. Στον αντίποδα, τα μαζικά καταναλωτικά προϊόντα της βιομηχανίας τροφίμων αφήνουν μεγάλα κενά στην κάλυψη αυτών των αναγκών του καταναλωτή. Τα αγροτροφικά προϊόντα μαζικής παραγωγής είναι σχεδιασμένα έτσι ώστε να καλύπτουν κάποιες βασικές ανάγκες ανθρώπων από διαφορετικά σημεία του πλανήτη, αφού το ίδιο ακριβώς προϊόν κυκλοφορεί σε πολλές χώρες. Προκειμένου να διασφαλιστεί η διαρκής κάλυψη της αγοράς τροφίμων με συγκεκριμένα προϊόντα, η παραγωγή εξωπορίζεται και το τελικό προϊόν ταξιδεύει αμέτρητα μίλια (food miles vs eat local /slow trade /locavores) προτού να φτάσει στον καταναλωτή, ο οποίος έχει χάσει μέσα από αυτή τη διαδικασία την δυνατότητα ιχνηλασιμότητας του προϊόντος. Ο τόπος και ο τρόπος παραγωγής παραμένουν σχεδόν άγνωστοι γι’ αυτόν. (Th. A. Lyson : 2005)

Η διαδικασία σύνδεσης του καταναλωτή με τον παραγωγό μέσα από την δημιουργία ενός συστήματος τοπικής παραγωγής, civic agriculture, δεν εξασφαλίζει οφέλη μόνο για τις δύο αυτές συναλλασσόμενες πλευρές αλλά και για ολόκληρη την τοπική κοινωνία, οικονομία αλλά και το περιβάλλον. Σε ότι αφορά την τοπική οικονομία τα οφέλη συνοψίζονται στην αύξηση της απασχόλησης, της επιχειρηματικής δραστηριότητας καθώς και στην αύξηση των εισοδημάτων / αποδοχών. Παράλληλα, οι δείκτες του επιπέδου της φτώχειας και της εισοδηματικής ανισότητας μειώνονται. Από την κοινωνική πλευρά ένα καλύτερο επίπεδο σταθερότητας και ποιότητας ζωής διαφάνηκε ότι μπορεί να εξασφαλιστεί μέσα από μια σειρά (μικρών) αλλαγών όπως:

α) η αύξηση της συμμετοχής/εκπροσώπησης των πολιτών στην λήψη αποφάσεων στο επίπεδο της τοπικής διοίκησης, β) η αλλαγή στη κοινωνική / ταξική διαστρωμάτωση με τη διατήρηση των ντόπιων μεσαίων στρωμάτων (ιδιοκτητών οικογενειακών μονάδων) σε αντίθεση με την αντικατάστασή τους από χαμηλά αμειβόμενους μετακινούμενους εργάτες που προτείνει το βιομηχανοποιημένο μοντέλο, γ) διατήρηση του ντόπιου πληθυσμού και κυρίως των οικογενειών που συμβάλλουν στην διατήρηση ενός υψηλότερου επιπέδου ζωής μέσα από την διεκδίκηση παροχής υπηρεσιών όπως τα σχολεία και οι μονάδες υγείας, δ) μείωση της κοινωνικής παραβατικότητας (συνέπεια της φτώχειας και της ανισότητας). Σημαντική είναι και η θετική συνεισφορά στον τομέα του περιβάλλοντος καθώς μέσα από την ανάπτυξη ενός τοπικού συστήματος παραγωγής αποτρέπεται η υπερεκμετάλλευση των φυσικών πόρων της περιοχής και η έντονη χρήση χημικών που οι πρακτικές του καθετοποιημένου μοντέλου επιβάλλουν κι έτσι διατηρείται η ποιότητα του νερού, του εδάφους αλλά και του αέρα/ ατμόσφαιρας της περιοχής, εξασφαλίζοντας όχι μόνο την βιωσιμότητας της γεωργίας αλλά και υγιεινότερες συνθήκες

διαβίωσης για τον πληθυσμό. (L.Lobao, C.W.Stofferahn 2008: 222-223)

Η ανάγκη για επιστροφή σ' ένα βιώσιμο / τοπικό, κοινωνικά δίκαιο και μη βιομηχανοποιημένο μοντέλο παραγωγής τροφίμων αναπτύχθηκε μέσα στο γενικότερο πλαίσιο ανάδυσης ενός κινήματος αντίστασης στην Παγκοσμιοποίηση που εκφράστηκε με διαφορετικό τρόπο κι ένταση ανά την υφήλιο. Ωστόσο, αυτό που πρέπει τώρα να αποδειχθεί είναι κατά πόσο οι προσπάθειες για αλλαγή παραδείγματος, στον τρόπο παραγωγής των αγροτροφικών προϊόντων, μπορούν να επιτύχουν μέσα στο πλαίσιο που έχει διαμορφωθεί στη βάση των αρχών της Παγκοσμιοποίησης και έχει διαποτίσει όλους τους τομείς της οικονομικής και κοινωνικής δραστηριότητας.

3. Η Αγροτική Παραγωγή στην Ε.Ε. και η Ελλάδα στην Εποχή της Παγκοσμιοποίησης και της Κρίσης

Η Ευρωπαϊκή Ένωση διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην παγκόσμια οικονομία, ως παραγωγός κι εξαγωγέας μεγάλου όγκου προϊόντων (36% του παγκόσμιου όγκου), ως καταναλωτής προϊόντων και διαμορφωτής καταναλωτικών προτύπων, ως γεωγραφική έδρα αρκετών διεθνικών εταιρειών αλλά και ως σημαντικός εταίρος στην λήψη αποφάσεων σε διεθνείς οργανισμούς όπως ο ΠΟΕ. (Π. Β .Ρουμελιώτης 2002:215-225) Σε ότι αφορά στην οργάνωση του Ευρωπαϊκού Αγροτροφικού Τομέα, η Ε.Ε. διαφαίνεται μέσα από τους στόχους της νέας Κ.Α.Π. 2014-2020, να λαμβάνει υπόψη της το γενικότερο κλίμα παραγωγής και διάθεσης προϊόντων που έχει διαμορφωθεί παγκοσμίως και να προσπαθεί να προσαρμοστεί στις νέες συνθήκες. Η νέα Κ.Α.Π, όπως και οι προηγούμενες, θέτει στη βάση ενός κοινού οράματος τους νέους στόχους και τις πρακτικές που θα πρέπει να ακολουθηθούν για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα από όλα τα κράτη – μέλη προκειμένου το όραμα αυτό να επιτευχθεί στο μεγαλύτερο βαθμό του.

Με βάση τις συνθήκες που έχουν αναπτυχθεί στον αγροτροφικό τομέα σε παγκόσμιο επίπεδο ο εκσυγχρονισμός της γεωργίας και η συνεργασία ανάμεσα στους παραγωγούς προβάλλει ως μονόδρομος, τόσο σε επίπεδο Ε.Ε. όσο και σε καθαρά εθνικό / Ελληνικό επίπεδο. Σε ότι αφορά στον εκσυγχρονισμό της ελληνικής γεωργίας οι προσπάθειες θα πρέπει να επικεντρωθούν στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών προϊόντων στις διεθνείς αγορές στη βάση δύο κατευθύνσεων α) στην παραγωγή προϊόντων με ανταγωνιστικά χαμηλή τιμή και β) στην παραγωγή προϊόντων υψηλής ποιότητας ή προϊόντων που φέρουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του τόπου παραγωγής τους (terroir, ΠΟΠ, ΠΓΕ). Η παραγωγή ιδιαίτερων, τοπικών προϊόντων που θα ξεχωρίσουν στις διεθνείς αγορές για την ποιότητά τους αλλά και για την μοναδικότητά τους, δεν είναι κάτι εξαιρετικά δύσκολο για τους Έλληνες παραγωγούς, δεδομένης της τεράστιας βιοποικιλότητας της χώρας μας η οποία κατατάσσεται στην 4^η θέση παγκοσμίως. Η ιδιαιτερότητα των ξεχωριστών αυτών προϊόντων, δεν έγκειται μόνο στις ιδιαίτερες μορφολογικές συνθήκες του εδάφους/ μικροκλίματος ή στην ποικιλία των σπόρων, αλλά και στην επεξεργασία του προϊόντος που βασίζεται σε κάποια παραδοσιακή συνταγή, οι ρίζες της οποίας διατρέχουν προς τα πίσω τον ιστορικό χρόνο. Η ανταγωνιστικότητα αυτών των προϊόντων έγκειται στην ταυτότητα τους κι όχι στην χαμηλή τιμή αφού αυτή μπροστά στα ιδιαίτερα ποιοτικά χαρακτηριστικά περνά σε δεύτερη μοίρα. Σε κάθε περίπτωση όμως, το ζητούμενο για την αύξηση της ανταγωνιστικότητας της Ελληνικής αγροτικής παραγωγής, ειδικά κάτω υπό τις συνθήκες μειωμένου προστατευτισμού κι

επιδοτήσεων που επιβάλλει η νέα Κ.Α.Π, είναι η αλλαγή του τρόπου λειτουργίας της. Ο νέος τρόπος οργάνωσης της αγροτικής παραγωγής θα πρέπει να στοχεύει στην μείωση του παραγωγικού κόστους, στην συμμόρφωση της παραγωγικής διαδικασίας με τα νέα πρότυπα ασφάλειας που έχουν τεθεί και στην προβολή και είσοδο των προϊόντων σε νέες διεθνείς ανταγωνιστικές αγορές. Οι νέες πρακτικές παραγωγής και εμπορίας των αγροτροφικών προϊόντων, που διαμορφώνονται κάτω από την πίεση των κανόνων λειτουργίας της ελεύθερης αγοράς, επιβάλλουν στους Έλληνες αγρότες την δημιουργία συνεργατικών ενώσεων (ομάδων παραγωγών) για την βελτίωση τόσο της διαπραγματευτικής τους ισχύος, για την καλύτερη οργάνωση και πρόσβαση τους σε διάφορους τύπους υπηρεσιών όπως χρηματοδοτήσεις, εκπαίδευση, παροχή εφοδίων ή εξασφάλιση καλύτερων υλικοτεχνικών υποδομών αλλά και για την καλύτερη διασύνδεση τους με την τοπική κοινωνία. (Αγροτική Οικονομία #1, 2015:19)

Η «Αλλαγή Παραδείγματος» στην Ελληνική αγροτική παραγωγή θα πρέπει να περιλαμβάνει και την δημιουργία ενός ισχυρού «Brand Name», ειδικά για τα Ελληνικά προϊόντα που διαθέτουν ποιοτικά συγκριτικά πλεονεκτήματα και πωλούνται στις διεθνείς αγορές (π.χ Ελληνικό Ελαιόλαδο). Σκοπός είναι η ένδειξη «ελληνικό προϊόν» να παραπέμπει σε αυστηρές προδιαγραφές ποιότητας και ασφάλειας κατά την παραγωγή, την επεξεργασία και την τυποποίηση του προϊόντος, αυξάνοντας έτσι την προστιθέμενη αξία του τελικού προϊόντος και τα κέρδη για την ελληνική επιχείρηση / παραγωγό. Ωστόσο, για την επίτευξη σταθερής υψηλής ποιότητας των τυποποιημένων προϊόντων αλλά και την λήψη τυχόν πιστοποιήσεων ποιότητας από διεθνείς οργανισμούς π.χ TUV AUSTRIA (που προσθέτουν κύρος στις αγορές), απαραίτητη προϋπόθεση είναι η καθετοποίηση της παραγωγής αλλά και της τυποποίησης και εμπορίας των προϊόντων. Προκειμένου να μπορέσει να λειτουργήσει μια καθετοποιημένη μονάδα παραγωγής θα πρέπει να αναλάβει σημαντικά ρίσκα για την εξέλιξη της παραγωγής (πχ διάθεση προϊόντος στην αγορά, τιμή, αντιμετώπιση έκτακτων αναγκών / καταστάσεις ανωτέρας βίας, εξασφάλιση αγροεφοδίων). Δεδομένης της περιόδου οικονομικής κρίσης που διέρχεται η Ελλάδα, αλλά και του τρόπου οργάνωσης των μονάδων παραγωγής (οικογενειακές – μικρής κλίμακας μονάδες) η ανεύρεση των απαραίτητων κεφαλαίων για την εξασφάλιση μιας υψηλών προτύπων παραγωγής είναι σχεδόν αδύνατη. Για τον λόγο αυτό το τελευταίο διάστημα αναπτύσσεται ραγδαία στην Ελληνική Επικράτεια μια νέα πρακτική οργάνωσης της παραγωγικής διαδικασίας, αυτή της Συμβολαιακής Γεωργίας είτε με την συνεργασία του Τραπεζικού Τομέα (Προγράμματα Τράπεζας Πειραιώς, Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος και Alpha Bank) είτε χωρίς την εμπλοκή Τράπεζας. (Αγροτική Οικονομία #1, 2015: 20-21)

4. ΣΥΜΒΟΛΑΙΑΚΗ ΓΕΩΡΓΙΑ

4.1 Περιγραφή και Ορισμοί της Συμβολαιακής Γεωργίας

Η κυριαρχία της λογικής της οικονομίας της αγοράς επηρέασε σημαντικά την λειτουργία διαφόρων τομέων της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής οργάνωσης προκαλώντας αλλαγές σε παγκόσμιο επίπεδο. Ανάμεσα σ' αυτούς τους τομείς ήταν και η αγροτική παραγωγή, η οποία αναγκάστηκε προκειμένου να επιβιώσει και να βρει διέξοδο στις αγορές για τα προϊόντα της, να εξειδικευτεί και να εναρμονιστεί με τους κανόνες της καπιταλιστικής αγοράς. Πιο συγκεκριμένα, οι αγροτικές εκμεταλλεύσεις αναγκάστηκαν να συνεργαστούν στενά, με επιχειρήσεις άλλων τομέων (πχ μεταποιητικές, εξαγωγικές κλπ) και να ενταχθούν στο κυρίαρχο παράδειγμα παραγωγής, εμπορίας και κατανάλωσης. Η συνεργασία αυτή οδήγησε στην μαζικοποίηση της παραγωγής αγροτικών προϊόντων που προορίζονταν για βιομηχανική επεξεργασία, στην τυποποίηση κι ομογενοποίηση των αγροτικών προϊόντων, ειδικά όσων προορίζονταν για τις αλυσίδες S/M ή για εξαγωγή και στην υιοθέτηση των διεθνών καταναλωτικών και διατροφικών προτύπων. Μέσα από αυτές τις αλλαγές προέκυψαν και νέοι τρόποι διασύνδεσης και συνεργασίας του πρωτογενή με τον δευτερογενή τομέα. Η γενικότερη αναδιοργάνωση του τρόπου λειτουργίας των διεθνικών εταιρειών, κυρίαρχων των διεθνών αγορών, που συνοπτικά χαρακτηρίζεται από την εξειδίκευση της παραγωγής, τον εξωπορισμό των δραστηριοτήτων με σκοπό την αύξηση του κέρδους μέσω της μείωσης του κόστους παραγωγής, οδήγησε στην καθετοποίηση της παραγωγής και την πλήρη απορρόφηση των μικρών παραγωγών. Σε ότι αφορά στον τομέα της παραγωγής αγροτικών προϊόντων και τροφίμων, η ορθολογικοποίηση κι ενταντικοποίηση φάσεων της παραγωγής ακολούθησε τα πρότυπα της βιομηχανίας, προκειμένου να εξασφαλιστεί η πλήρης αξιοποίηση του κεφαλαίου των μεγάλων επιχειρήσεων του κλάδου. Ο νέος αγροτροφικός τομέας σκοπεύει στην συνεχή, μαζική χρονικά διαρκή ("Permanent Global Summer" στα ράφια των S/M) και άκρως προβλέψιμη κάλυψη των αναγκών του συνεχώς αυξανόμενου πληθυσμού των αστικών κέντρων με νέα τυποποιημένα / μαζικά προϊόντα. Τα νέα αυτά δεδομένα απαιτούν την δημιουργία καθετοποιημένων αλυσίδων παραγωγής όπου όλα τα στάδια της παραγωγής από την καλλιέργεια, την επεξεργασία, την τυποποίηση μέχρι και την τροφοδοσία των προϊόντων, παρότι καταμερισμένα κι εξωπορισμένα, θα ελέγχονται από την κεντρική επιχείρηση. Οι μικρές, οικογενειακές αγροτικές μονάδες παραγωγής είναι αναγκασμένες να ενταχθούν και να προσαρμοστούν σε ένα τέτοιο καθετοποιημένο μοντέλο παραγωγής χάνοντας την ανεξαρτησία τους στη λήψη αποφάσεων και μεγάλο μέρος της

διαπραγματευτικής τους ισχύος, αφού πια απέναντι τους έχουν μεγάλες διεθνικές εταιρείες κι όχι τους τοπικούς εμπόρους, με αντάλλαγμα την οικονομική τους επιβίωση. Οι μικρές αγροτικές εκμεταλλεύσεις υπάγονται σ' ένα καθετοποιημένο μοντέλο παραγωγής προκειμένου να εξασφαλίσουν την συνέχιση της δραστηριοποίησης τους στον αγροτικό τομέα. Υπαγόμενες σε μια καθετοποιημένη δομή, δεν χάνουν εξ ολοκλήρου την ανεξαρτησία της λειτουργίας της μικρής παραγωγικής μονάδας τους, αλλά παραδίδουν μεγάλο μέρος σταδίων της παραγωγής στην διεθνική εταιρεία, η υπεροχή της οποίας στην διαμόρφωση του πλαισίου διαπραγμάτευσης είναι εμφανής και καθοριστική. (Α. Μωυσίδης 1988: 21-32)

Τέτοιου είδους παραγωγική διαδικασία, που εξυπηρετεί την καθετοποιημένη / βιομηχανοποιημένη παραγωγή κι είναι προσαρμοσμένη στα πρότυπα του σύγχρονου καπιταλισμού και του Νέου Διεθνούς Καταμερισμού Εργασίας είναι η “Συμβολαιακή Γεωργία”. Ο όρος Συμβολαιακή Γεωργία (Contract Farming) έχει από κάποιους οριστεί ως:

- «Η αγροτική παραγωγή που πραγματοποιείται στη βάση μιας αρχικής συμφωνίας στην οποία περιγράφεται ότι ο αγρότης δεσμεύεται να παράγει ένα συγκεκριμένο προϊόν, με συγκεκριμένη διαδικασία και ταυτόχρονα η εταιρεία δεσμεύεται να αγοράσει αυτό το προϊόν / παραγωγή». (Minot 2007)
- «Ένας διακανονισμός μέσω συμβολαίου, ανάμεσα σε αγρότες / παραγωγούς και επιχειρήσεις όπου περιγράφονται γραπτά ή προφορικά οι συνθήκες παραγωγής ή / και πώλησης ενός αγροτικού προϊόντος». (Roy 1963)
- «Ένας ενδιάμεσος τρόπος συνεργασίας, όπου οι συνθήκες συναλλαγής έχουν επαρκώς καθοριστεί ανάμεσα στα συμβαλλόμενα μέρη μέσα από μια διαδικασία συμφωνίας που διακατέχεται από την έννοια της νομικής υποχρέωσης. Οι όροι μπορούν να είναι περισσότερο ή λιγότερο λεπτομερείς στην περιγραφή τους, να καλύπτουν προβλέψεις που αφορούν στις παραγωγικές τεχνολογίες, στην τιμή, την κατανομή της ανάληψης κινδύνου και άλλες ιδιαιτερότητες της διαδικασίας συναλλαγής ενός συγκεκριμένου προϊόντος». (DaSilva 2005)
- «Ένας δεσμευτικός διακανονισμός ανάμεσα σε μια επιχείρηση κι έναν μεμονωμένο παραγωγό υπό τη μορφή μιας μελλοντικής συμφωνίας με επαρκώς διατυπωμένες τις υποχρεώσεις και τα ποσά πληρωμής που αντιστοιχούν στα ολοκληρωμένα έργα, συχνά επίσης με αναφορές σε λεπτομέρειες που αφορούν την καλλιέργεια και τις καλλιεργήσιμες εκτάσεις όπως τον όγκο της παραγωγής, την ποιότητα και τον χρόνο παράδοσης». (Catelo and Costales 2008) (M. Prowse 2012 : 10)
- «Μια συμβολαιακή συμφωνία, μπορεί να είναι γραπτή ή προφορική, γίνεται ανάμεσα σε έναν καλλιεργητή και μια εταιρεία πριν την έναρξη της παραγωγής του προϊόντος και αφορά σε ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα. Παρέχει στον καλλιεργητή αγροεφόδια ή

του καθορίζει τις διαδικασίες καλλιέργειας ή πώλησης που θα πρέπει να ακολουθήσει για την συγκεκριμένη αγροτική παραγωγή σε ιδιόκτητη από την εταιρεία έκταση ή σε έκταση που ελέγχει ιδιοκτησιακά ο αγρότης και δεν μεταβιβάζεται στην εταιρεία. Η συμφωνία αυτή δίνει στην εταιρεία, κι όχι στον καλλιεργητή, αποκλειστικά προνόμια / δικαιώματα και νομική ιδιοκτησία πάνω στο προϊόν που θα παραχθεί». (M. Prowse 2012 : 12)

- «Με τον όρο συμβολαιϊκή μορφή παραγωγής ή συμβολαιϊκή γεωργία ή συμβολαιϊκή παραγωγή εννοούμε τον τύπο εκείνο της αγροτικής παραγωγής που γίνεται στη βάση ενός συμβολαίου ή σύμβασης ή συμφωνητικού, οπωσδήποτε δηλαδή σύμφωνα με τους όρους που περιέχει μια γραπτή συμφωνία, μεταξύ μεμονωμένων ή συνεταιρισμού αγροτών από τη μια μεριά και επιχειρήσεων που προμηθεύουν την αγροτική εκμετάλλευση με μέσα παραγωγής ή αγοράζουν το αγροτικό προϊόν ή και τα δύο από την άλλη» (Α. Μωυσίδης 1988: 19)

Γενικότερα, με τον όρο Συμβολαιακή Γεωργία περιγράφουμε τον τρόπο παραγωγής που οργανώνεται στη βάση ενός συμβολαίου, μιας γραπτής συνθήκης συμφωνίας παραγωγής μεταξύ δύο μερών, του αγρότη / ή του συνεταιρισμού και μιας επιχείρησης, που συνεργούν σε μια αλυσίδα δραστηριοτήτων, για παραγωγή και παράδοση αγροτικών προϊόντων εκ των προτέρων συμφωνημένων. Το συμβόλαιο περιλαμβάνει όρους που προσδιορίζουν τον τρόπο παραγωγής προϊόντων (καλλιεργητική μέθοδο, σπόρους, χρήση φυτοφαρμάκων κ.α.), την ποσότητα και την χρονική περίοδο που αυτή πρέπει να παραδοθεί, τα ποιοτικά χαρακτηριστικά των προϊόντων, την τιμή αγοράς, την δυνατότητα καταγγελίας της σύμβασης και τον τρόπο αποζημίωσης σε περίπτωση ανωτέρας βίας. Η συμβολαιακή ενσωμάτωση, στη βάση μιας συμφωνίας μεταξύ ισότιμων μερών, μπορεί να είναι κάθετη ή οριζόντια. Ως «κάθετη ενσωμάτωση» (vertical integration) περιγράφεται η συμβολαιακή σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στον μεμονωμένο αγρότη και την επιχείρηση που αγοράζει το συμφωνημένο παραγόμενο προϊόν και που τον προμηθεύει με τα μέσα παραγωγής. Στην περίπτωση αυτή η διαδικασία ξεκινά πριν την παραγωγή και φτάνει μέχρι την μεταποίηση του προϊόντος. Η «οριζόντια ενσωμάτωση» αναφέρεται στην συνένωση επιχειρήσεων που ανήκουν στον ίδιο κλάδο ή αντικείμενο δραστηριότητας και αποσκοπούν στην υιοθέτηση κοινών πρακτικών και δράσεων για την οργάνωση της παραγωγής και την πώληση του προϊόντος. Η δράση των αγροτικών συνεταιρισμών και των ομάδων παραγωγών υπάγεται στην μορφή της οριζόντιας ενσωμάτωσης. Στις μέρες μας συναντάμε «ολοκληρωμένα συστήματα ενσωμάτωσης» δηλαδή οικονομικά σύνολα που εμφανίζουν μορφές οριζόντιας και κάθετης ενσωμάτωσης. (Α. Μωυσίδης 1988: 20)

Η ανάπτυξη μιας σχέσης για παραγωγή μέσω συμβολαίου αναπτύσσεται πέρα από τη διάθεση για συνεργασία των συμβαλλόμενων μερών (δύο ή τρία) και με βάση τις ιδιαίτερες συνθήκες που επικρατούν στο ευρύτερο περιβάλλον πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό στο οποίο τα μέρη αυτά

θα δραστηριοποιηθούν. Η ύπαρξη ενός σταθερού πολιτικού κράτους με ισχυρούς θεσμούς και κυρίως ενός άρτιου νομικού συστήματος που θα ρυθμίζει επαρκώς θέματα ιδιοκτησίας, φορολογίας, εμπορίου, εργατικών σχέσεων και τυχόν διαφωνίες αποτελεί μια από τις βασικότερες προϋποθέσεις για την ανάπτυξη επιχειρηματικής δραστηριότητας. (C.A. Da Silva 2005: 22) Μια από τις σημαντικότερες προϋποθέσεις, αν όχι η σημαντικότερη, είναι η αξιοπιστία των δύο μερών του συμβολαίου και η πρόθεση τους να προβούν σε ισότιμη διαπραγμάτευση των όρων. Με τον τρόπο αυτό δημιουργείται μια σχέση εμπιστοσύνης, ένα αμοιβαίο «δούναι και λαβείν» μεταξύ των μερών και χτίζεται μια συνεργασία που το τελικό αποτέλεσμα ευνοεί και τις δύο πλευρές (win-win situation). Η σημασία της αμοιβαίας ωφέλειας είναι σημαντική για την επιτυχία της συμφωνίας. Καθώς οι συμφωνίες συμβολαιακής αγροτικής παραγωγής είναι κατά κύριο λόγο συμφωνίες που στοχεύουν στην αγορά θα πρέπει να είναι έτσι σχεδιασμένες ώστε να είναι οικονομικά βιώσιμες και να παρέχουν στους συμμετέχοντες ισχυρά κίνητρα για την εμπλοκή και τήρηση της συμφωνίας τους. Τέτοιου είδους κίνητρα αλλά και προϋποθέσεις για την εμπλοκή σε μια συμβολαιακή συμφωνία είναι η ελαχιστοποίηση του αναλαμβανόμενου ρίσκου από την κάθε πλευρά ξεχωριστά. Η εισαγωγή νέων τεχνολογιών αλλά και καινοτομίας είναι πέρα από κίνητρο και προϋπόθεση για την αύξηση της παραγωγής, την μείωση του κόστους παραγωγής, την εξασφάλιση προϊόντων υψηλής ποιότητας και την εύκολη παρακολούθηση / ιχνηλασιμότητα της παραγωγικής διαδικασίας. Εξαιρετικά ευνοϊκή συνθήκη (και προϋπόθεση) κρίνεται η ύπαρξη επενδυτικού κλίματος όπου θεσμοί ή επενδυτές (π.χ. Τράπεζες) εκδηλώσουν ενδιαφέρον να αποτελέσουν αρωγούς σε συμβόλαια παραγωγής ως τρίτα μέρη αποσκοπώντας σε μελλοντικό οικονομικό όφελος. Τέλος, απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχή έκβαση της προσπάθειας, όπως σε κάθε επιχειρηματικό εγχείρημα, είναι ο αρχικός σχεδιασμός της όλης δραστηριότητας, λαμβάνοντας υπόψη όλες τις παραμέτρους από τις ευκαιρίες που παρέχουν οι αγορές, τα χαρακτηριστικά των προϊόντων, τις δυνατότητες των παραγωγών, τις απαιτήσεις των καταναλωτών και τις συνθήκες στο γενικότερο πλαίσιο π.χ. πολιτικές εξελίξεις. (M. Will 2013: 27)

4.2 Ιστορία της Συμβολαιακής Γεωργίας

Ιστορικά, κάποιες πρακτικές της Συμβολαιακής Γεωργίας απαντώνται ήδη στην προ Χριστού εποχή. Στην Αρχαία Ελλάδα ήταν αρκετά διαδεδομένη σαν συναλλακτική μέθοδος, μάλιστα προκαθορισμένες ποσότητες από συγκεκριμένα προϊόντα χρησίμευαν σαν τρόπος πληρωμής είτε του φόρου της δεκάτης και του ενοικίου χρήσης της γης, είτε σαν προσφορά στους Θεούς. Αργότερα, τον 1^ο αιώνα μ.Χ., την συναντάμε στην Κίνα σαν πρακτική που χρησιμοποιούσαν κυρίως οι ακτήμονες γεωργοί πληρώνοντας μέρος της παραγωγής ως ενοίκιο χρήσης της γης. (C. Eaton and A. Shepherd 2001: 1) Αρκετά αργότερα, τον 19^ο αιώνα, κάποιιοι ερευνητές συναντούν την πρακτική της Συμβολαιακής Γεωργίας να χρησιμοποιείται στις Η.Π.Α, για την επεξεργασία

βασικών (βιομηχανικών) προϊόντων όπως η ζάχαρη αλλά και φρούτων όπως τα ροδάκινα. Η χρήση της Συμβολαιακής Γεωργίας για την καλλιέργεια προϊόντων που απαιτούν περαιτέρω επεξεργασία όπως π.χ. η ζάχαρη, που είναι αρκετά διαδεδομένη όχι μόνο στις μέρες μας, αλλά και στο παρελθόν όπως συνέβαινε για παράδειγμα τόσο στη Γερμανία όσο και στην Ταϊβάν την εποχή που βρισκόταν υπό τον έλεγχο της Ιαπωνικής αποικιοκρατίας. (C.A. Da Silva 2005: 11) Ο τρόπος με τον οποίο το νέο παγκοσμιοποιημένο αγροτροφικό σύστημα έχει δομηθεί, ωθεί στην ένταξη σε συμφωνίες συμβολαιακής γεωργίας / παραγωγής διεθνικές εταιρείες από τη μια πλευρά και συνήθως μικροκαλλιεργητές από την άλλη. Ωστόσο, υπάρχει μια σχετική διαφοροποίηση σε ότι αφορά στις χώρες του αναπτυγμένου και του αναπτυσσόμενου κόσμου. Στις ανεπτυγμένες χώρες, όπου οι αγορές, το νομικό πλαίσιο και οι κρατικές δομές είναι άρτια οργανωμένες, υπάρχει υψηλό επίπεδο διαθέσιμης προς χρήση τεχνολογίας οι γραπτές συμφωνίες / συμβόλαια συνάπτονται με μεγάλες φάρμες κι όχι τόσο με μικροκαλλιεργητές. Σκοπός είναι η αδιάκοπη τροφοδοσία με φρέσκα προϊόντα συγκεκριμένης ποιότητας είτε για απευθείας πώληση είτε για περαιτέρω επεξεργασία. Στις αναπτυσσόμενες χώρες όμως, όπου συναντάμε και δομικά προβλήματα στην οργάνωση του κράτους και της αγοράς, οι συμφωνίες γίνονται κατά κύριο λόγο με μικροκαλλιεργητές. Η εξέλιξη της γεωργίας από τις παραδοσιακές δομές σ' έναν νέο τρόπο λειτουργίας προσανατολισμένο στην αγορά και τις εξαγωγές αποτελεί κύρια πρόκληση για τις χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου (ή και για τις χώρες/ οικονομίες σε μετάβαση) κι η σύναψη συμβολαίων βοηθά στην επίτευξη αυτής της μετάβασης. Η συμβολαιακή γεωργία βοηθά, στις περιπτώσεις αυτές, στην μείωση του αγροτικού εργατικού δυναμικού και στην διοχέτευση τους σε νέες δραστηριότητες που αναπτύσσονται, πχ στην μεταποίηση τροφίμων, ενώ παράλληλα βοηθά στην αύξηση του εθνικού εισοδήματος μέσω της εξαγωγικής διαδικασίας. Η συμβολαιακή γεωργία στις χώρες αυτές στοχεύει πέρα από τα προϊόντα μαζικής κατανάλωσης και στην παραγωγή προϊόντων υψηλής αξίας που προορίζονται αποκλειστικά για εξαγωγή. (E. Rehber 2007:46)

Η Συμβολαιακή Γεωργία κατά τον 20^ο και 21^ο αιώνα επεκτείνεται γεωγραφικά τόσο στις χώρες του ανεπτυγμένου κόσμου, κυρίως Ευρώπη και ΗΠΑ αλλά και σε χώρες του Αναπτυσσόμενου κόσμου και αποκτά κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά.

4.2.1 Στην Ευρώπη και τις Η.Π.Α

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, συμφωνίες υπό τη μορφή συμβολαίου ανάμεσα σε αγρότες και επιχειρήσεις συνάπτονταν ανάμεσα στις Ευρωπαϊκές χώρες και τις αποικίες τους. (C. Eaton and A. Shepherd 2001: 2) Ωστόσο, η πρακτική της Συμβολαιακής Γεωργίας εξαπλώθηκε με γοργούς ρυθμούς στις χώρες εκείνες που είχαν ήδη ένα ισχυρά ανεπτυγμένο καπιταλιστικό σύστημα καθώς κι έναν ανεπτυγμένο αγροτικό τομέα, καθώς στην σύγχρονη μορφή του έχει άμεση σχέση κι ανάγκη από τον μεταποιητικό τομέα. Η υιοθέτηση της Συμβολαιακής πρακτικής αποτέλεσε φυσική

εξέλιξη της συνεργασίας ανάμεσα στον πρωτογενή και τον δευτερογενή τομέα μέσα στο πλαίσιο της καπιταλιστικής συγκέντρωσης της παραγωγής. Η Συμβολαιακή Γεωργία, γνώρισε μεγάλη άνθηση τόσο στην Ευρώπη όσο και στις Η.Π.Α από την δεκαετία του 1950 και μετά, καθώς η τεχνολογική πρόοδος δημιούργησε συνθήκες αυξημένης ζήτησης και η οργάνωση της παραγωγής τόσο της αγροτικής όσο και της μεταποιητικής ήταν απαραίτητη. Η εισαγωγή των νέων τεχνολογιών στην γεωργική παραγωγή ανάγκασε του αγρότες να στραφούν στην σύναψη συμβολαίων προκειμένου να εξασφαλίσουν τις απαιτούμενες εισροές κεφαλαίου για την απόκτηση εξοπλισμού. Ο κλάδος που αναπτύχθηκε γρήγορα και με μεγάλη επιτυχία στις Η.Π.Α. ήταν αυτός της πτηνοτροφίας (πάχυνσης πτηνών) καθώς τα προϊόντα του κλάδου αντιπροσώπευαν σχεδόν το 60% επί του συνόλου των συμβολαιακά παραγόμενων προϊόντων. Άλλα προϊόντα για τα οποία συνάπτονταν συμβόλαια παραγωγής στις Η.Π.Α ήταν τα φρούτα (μήλα, ροδάκινα) και τα λαχανικά (πατάτες, ντομάτες). Ο κύριος όγκος της παραγωγής μέσω συμβολαίου στις Η.Π.Α στηρίχθηκε σε μεγάλο βαθμό είτε σε μεγάλες οικογενειακές φάρμες είτε σε μεγάλες γεωργικές εκμεταλλεύσεις που ανήκαν σε μεγάλες επιχειρήσεις. (M. Prowse 2012:16)

Στην Ευρώπη, την περίοδο 1950-1980, υψηλά ποσοστά παραγωγής μέσω συμβολαίου παρουσιάζονται στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας για προϊόντα όπως οι σπόροι, τα ζαχαρότευτλα, το γάλα και η πάχυνση πτηνών. Αύξηση της συμβολαιακής πρακτικής παρατηρείται σε χώρες όπως η Μ. Βρετανία, το Βέλγιο, η Ολλανδία, η Γαλλία, η Ελβετία, οι χώρες της Σκανδιναβίας και η Ισπανία όπου οι κανόνες για την υιοθέτηση της συμβολαιακής πρακτικής από ομάδες παραγωγών αποτυπώνονται σε νόμο το 1972. Στις χώρες αυτές η συγκέντρωση πληθυσμού στα αστικά κέντρα, η ύπαρξη ολιγοπωλίων στην αγορά τροφίμων και η βιομηχανική συγκέντρωση ευνόησαν την ανάπτυξη της συμβολαιακής γεωργίας. (Α. Μωυσίδης 1988: 61)

Υψηλά ποσοστά συμβολαιακής γεωργίας παρατηρήθηκαν και στις χώρες με οικονομίες σε μετάβαση της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, πρώην μέλη της ΕΣΣΔ (πχ Τσεχία, Ουγγαρία, Ουκρανία). Η υιοθέτηση ενός καθετοποιημένου μοντέλου αγροτικής παραγωγής που στοχεύει στην (ελεύθερη) αγορά εξυπηρέτησε σε κάποιο βαθμό την προσαρμογή από το σοβιετικό τρόπο οργάνωσης, παραγωγής και διάθεσης στα νέα δεδομένα της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας.

Το εύρος των εταιρικών γεωργικών εκμεταλλεύσεων που μετέχουν σε κάποιο συμβόλαιο κυμαίνεται στις χώρες αυτές μεταξύ 60% και 85%. (M. Prowse 2012:13)

4.2.2 Στον αναπτυσσόμενο κόσμο

Πλέον, η Συμβολαιακή Γεωργία αποτελεί μια καλλιεργητική πρακτική που έχει επεκταθεί σε ολόκληρο τον κόσμο. Δεν είναι μια διαδικασία που αφορά μόνο τις χώρες του ανεπτυγμένου κόσμου (ή και κάποιες χώρες σε μετάβαση) αλλά έχει εδραιωθεί πια και στις χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου υποκινούμενη αρχικά από τις κυβερνήσεις των κρατών ενώ αργότερα

ανέλαβαν δράση κι οι μεγάλες διεθνικές επιχειρήσεις. Η παραγωγή αγροτικών προϊόντων με τη χρήση συμβολαίων αποτελεί μέρος του γενικότερου κυρίαρχου παραδείγματος της καθετοποιημένης / βιομηχανοποιημένης γεωργίας. Στις χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου έχει προωθηθεί σαν μοντέλο παραγωγής – αρωγός (του απαιτούμενου) θεσμικού εκσυγχρονισμού και της βελτίωσης των χρησιμοποιούμενων αγροτικών πρακτικών, μέσα από τις προϋποθέσεις ποιότητας που θέτει στα συμβόλαια αλλά και της τεχνογνωσίας που παρέχει στους συμβαλλόμενους. (E. Rehber 2007: 3) Τέτοιου είδους παραδείγματα αποτελούν: α) η Ινδονησία που το μεγαλύτερο ποσοστό των συμβολαίων / παραγγελιών παραγωγής μέσω Συμβολαιακής Γεωργίας προωθούνταν από το κράτος, β) το Βιετνάμ όπου το 90% της παραγωγής βάμβακος, γαλακτοκομικών και ρυζιού γίνεται μέσω συμβολαίων με εταιρείες του αγροτροφικού χώρου. γ) χαρακτηριστική περίπτωση της δράσης κι επέκτασης των διεθνικών εταιρειών στις χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου μέσω των συμβολαίων που συνάπτουν αποτελεί η περίπτωση του Πακιστάν και η δράση της Nestle. Τα συμβόλαια που συνάπτονται στη χώρα του Πακιστάν είναι κατά κύριο λόγο με τη συγκεκριμένη εταιρεία κι αφορούν συνήθως την παραγωγή και συλλογή (από ντόπιο υπεργολάβο) γάλακτος από περίπου 140.000 γεωργούς σε μια έκταση 10.000 km²). Σήμερα, η επέκταση των μεγάλων διεθνικών εταιρειών, κυρίαρχων του αγροτροφικού συστήματος, στις χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου μέσα από τη σύναψη συμφωνιών Συμβολαιακής Γεωργίας είναι αξιοσημείωτη. Για παράδειγμα, η Nestle έχει συνάψει συμφωνίες παραγωγής σε πάνω από 80 αναπτυσσόμενες ή σε μετάβασή χώρες ή με περίπου μισό εκατομμύριο παραγωγούς. Αντίστοιχοι είναι κι οι αριθμοί για τις υπόλοιπες μεγάλες εταιρείες του χώρου όπως πχ η Unilever που εξασφαλίζει πάνω από το 60% των πρώτων / ακατέργαστων υλών των προϊόντων της από 100.000 φάρμες (μικρές και μεγαλύτερες) που εδρεύουν σε χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου. (M. Prowse 2012 : 12-15) Στις αναπτυσσόμενες χώρες, όπου συναντάμε δομικά προβλήματα στην οργάνωση του κράτους και της αγοράς, οι συμφωνίες γίνονται κατά κύριο λόγο με μικροκαλλιεργητές. Η εξέλιξη της γεωργίας από τις παραδοσιακές δομές σ' έναν νέο τρόπο λειτουργίας προσανατολισμένο στην αγορά και τις εξαγωγές αποτελεί κύρια πρόκληση για τις χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου (ή και για τις χώρες/ οικονομίες σε μετάβαση) κι η σύναψη συμβολαίων βοηθά στην επίτευξη αυτής της μετάβασης. Η συμβολαιακή γεωργία βοηθά, στις περιπτώσεις αυτές, στην μείωση του αγροτικού εργατικού δυναμικού και στην διοχέτευση τους σε νέες συναφείς δραστηριότητες που αναπτύσσονται, π.χ. στην μεταποίηση τροφίμων, ενώ παράλληλα βοηθά στην αύξηση του εθνικού εισοδήματος μέσω της εξαγωγικής διαδικασίας. Η συμβολαιακή γεωργία στις χώρες αυτές στοχεύει πέρα από τα προϊόντα μαζικής κατανάλωσης και στην παραγωγή προϊόντων υψηλής αξίας που προορίζονται αποκλειστικά για εξαγωγή. (E. Rehber 2007:46)

Ωστόσο, στις ιδιαίτερες κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες που επικρατούν στις χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου, η συμβολαιακή γεωργία δεν αποτελεί μόνο πρακτική για εξασφάλιση

πρώτων υλών από τις διεθνικές εταιρείες, αλλά και διέξοδο από σοβαρά προβλήματα για τους γηγενείς αγρότες. Παράδειγμα επιτυχημένης συμβολαιακής συνεργασίας αποτελεί η συμφωνία μεταξύ της Ελβετικής εταιρείας Chocolates Halba (Coop's subsidiary) με τους αγρότες της κοινότητας Omoa στην Ονδούρα για την παραγωγή κακάο. Πριν την υπογραφή της συμφωνίας με την Halba, τα προβλήματα που είχαν δημιουργήσει ο Τυφώνας Mitch, η προσβολή των φυτών από ασθένεια (Monilia) και η πτώση των τιμών στις διεθνείς αγορές, αποθάρρυναν τους γεωργούς στο να ασχοληθούν με την καλλιέργεια του κακάο. Η υπογραφή της συμφωνίας κράτησε στο αγροτικό επάγγελμα αρκετούς μικροκαλλιεργητές κακάο, που χωρίς αυτή δεν θα μπορούσαν να έχουν διέξοδο στην αγορά, παρά την εξαιρετική ποιότητα οργανικού κακάο που παράγουν. Το σημαντικό της συγκεκριμένης συμφωνίας, δεν ήταν μόνο η διατήρηση των αγροτών στα χωράφια τους, αλλά και η σύναψη συμπληρωματικής συμφωνίας μεταξύ της Halba, της Ένωσης Παραγωγών Κακάο της Ονδούρα (APROCACHO) και των καλλιεργητών που κάλυπτε κι άλλες ανάγκες των μικροκαλλιεργητών όπως η εκπαίδευση. Μέρος της συμφωνίας ήταν η συμμετοχή στα προγράμματα εκπαίδευσης που οργανώθηκαν (field schools) για την διατήρηση της υψηλής ποιότητας του προϊόντος και την οργανική γεωργία. Η κυκλοφορία του τελικού προϊόντος το 2013 στην Ελβετία (πλάκες σοκολάτας από οργανικό κακάο Ονδούρας) κι η επιτυχία της συμφωνίας υπήρξε το κίνητρο για τους μικροκαλλιεργητές προκειμένου να συνεχίσουν να παράγουν αλλά και σε άλλους αγρότες της περιοχής για να ασχοληθούν με τα κακάο. Μια άλλη περίπτωση, στην Ινδία – περιοχή Uttar Pradesh, είναι η προσπάθεια που ξεκίνησε η Sunhara Prayas WI-Mart το 2011 για των βελτίωση των οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών διαβίωσης των γυναικών που απασχολούνται στον γεωργικό τομέα. Η Παγκοσμιοποίηση της οικονομίας οδηγεί την Ινδία στην κυριαρχία των γυναικών στον αγροτικό τομέα (feminization of agriculture) καθώς οι άντρες μεταναστεύουν στα αστικά κέντρα για να εργαστούν. Παρόλο που οι γυναίκες πραγματοποιούν περίπου το 70% του όγκου εργασίας στον αγροτικό τομέα οι αμοιβές τους είναι κατά πολύ χαμηλότερες από των ανδρών ενώ έχουν μειωμένα δικαιώματα στην ιδιοκτησία, την λήψη αποφάσεων και μικρή πρόσβαση σε χρηματοδοτήσεις. Μέσα από το πρόγραμμα Self Help Group που αναπτύχθηκε, οι γυναίκες οργανώθηκαν σε παραγωγικές ομάδες των 10-15 ατόμων με στόχο την παραγωγή και πώληση λαχανικών και απέκτησαν υποστήριξη αφενός για να ξεπεράσουν εμπόδια όπως οι έμφυλες διακρίσεις και αφετέρου η ανάγκη για πρόσβαση σε χρηματοδότηση ή σε νέες τεχνολογίες. Μέσα από αυτό το πρόγραμμα οι γυναίκες εργάτριες της γης μπόρεσαν να ξεπεράσουν καθημερινά προβλήματα όπως τα χαμηλά ημερομίσθια των γυναικών, η δυσκολία στο μάγλωμα και την εκπαίδευση των παιδιών και η αβεβαιότητα λόγω έλλειψης κοινωνικής ασφάλισης. Όπως αναφέρει μια γυναίκα μέλος του προγράμματος, με την ένταξη της σε αυτό μπόρεσε να εξασφαλίσει ένα εισόδημα ικανό για τη διαβίωση της, να ξαναστείλει τα παιδιά της στο σχολείο και να εξασφαλίσει το μέλλον της στηριζόμενη στις δυνάμεις της, αφού ο σύζυγος της είχε μεταναστεύσει. (F@rmletter 2013 issue19)

4.3 Μοντέλα παραγωγής μέσω Συμβολαίου

Ο τρόπος με τον οποίο οργανώνεται η παραγωγή μέσω συμβολαίου βασίζεται στον βαθμό ανάπτυξης του αγροτικού τομέα της κάθε χώρας (όπου βρίσκεται ο καλλιεργητής), στην ανάπτυξη και στον τρόπο λειτουργίας της αγοράς, στα επιχειρηματικά σχέδια του παραγγελιοδόχου και στα χαρακτηριστικά του προς καλλιέργεια προϊόντος. Επειδή η κάθε συμφωνία οργανώνεται σε διαφορετική βάση, αναπτύσσονται διαφορετικές πρακτικές / μοντέλα συμβολαιακής γεωργίας που ακολουθούν τις ιδιαίτερες συνθήκες του τόπου παραγωγής και ικανοποιούν τις ανάγκες της εταιρείας. (E. Rehber 2007:2)

Τα πλέον διαδεδομένα μοντέλα Συμβολαιακής Γεωργίας είναι (σύμφωνα με τους Eaton and Shepherd 2001: 44)

- **το Κεντροποιημένο Μοντέλο (Centralized Model)** : αφορά την σύναψη συμφωνίας μιας εταιρείας (αγοραστής/ χρηματοδότης) για αγορά προϊόντων από μια μεγάλη μερίδα μικρών καλλιεργητών. Συνήθως χρησιμοποιείται για προϊόντα όπως τα πουλερικά, τα γαλακτοκομικά και τα εποχικά αγροτικά προϊόντα. Χρησιμοποιεί τον καθετοποιημένο τρόπο οργάνωσης της παραγωγής και δίνει μεγάλη σημασία στα ποιοτικά χαρακτηριστικά των προϊόντων. Ο αγοραστής του προϊόντος δεν έχει συγκεκριμένο βαθμό εμπλοκής στην παραγωγική διαδικασία. Μπορεί είτε να παρεμβαίνει ελάχιστα είτε να έχει πλήρη έλεγχο (επιστασία) σε κάθε στάδιο της παραγωγής.
- **Το Πυρηνικό Μοντέλο (Nucleus Model)** : αποτελεί στην ουσία του παραλλαγή του Κεντροποιημένου Μοντέλου όπου η εταιρεία (αγοραστής/χρηματοδότης) ελέγχει και διοικεί μια μεγάλη καλλιεργητική έκταση (ή φυτεία). Η έκταση αυτή δεν προορίζεται μόνο για την παραγωγή του προσυμφωνημένου προϊόντος αλλά χρησιμοποιείται και για ερευνητικούς σκοπούς (πχ εγγυοβελτιωτικά έργα ή ανάπτυξη νέων ποικιλιών) ενώ παράλληλα επιτρέπει την πρόβλεψη των απαιτούμενων εφοδίων που θα χρειαστούν για την ολοκλήρωση του καλλιεργητικού σχεδίου. Συνήθως χρησιμοποιείται για καλλιέργειες ιδιαίτερα ευαίσθητων προϊόντων ή προϊόντων που η παραγωγή τους χαρακτηρίζεται τεχνικά δύσκολη. Το συγκεκριμένο μοντέλο ενδείκνυται για παραγωγή σε χώρες που προσπαθούν να ανακάμψουν από προβλήματα όπως εμφύλιες συρράξεις, δικτατορίες κλπ.
- **Το Πολυμερές Μοντέλο (Multipartite Model)** : συνήθως στην περίπτωση αυτή μετέχουν στην καλλιεργητική διαδικασία πολλοί και διαφορετικοί φορείς όπως οργανισμοί, κρατικοί

φορείς, εταιρείες, πιστωτικά ιδρύματα και αγρότες. Συνήθως αποτελεί παραλλαγή του Κεντροποιημένου ή του Πυρηνικού Μοντέλου παραγωγής. Τείνει να επικεντρώνεται στην παραγωγή προϊόντων που έχουν εθνική σημασία ή είναι συνυφασμένα με συγκεκριμένες περιοχές προέλευσης. Το συγκεκριμένο μοντέλο δεν θεωρείται κατάλληλο για χώρες που αντιμετωπίζουν σοβαρά πολιτικά προβλήματα.

- **Το Ανεπίσημο Μοντέλο (Informal Model)** : χαρακτηρίζεται από την συμμετοχή μεμονωμένων μικρών επιχειρηματιών / μικρών σε κλίμακα εταιρειών. Τα συμβόλαια παραγωγής έχουν χαλαρή / ανεπίσημη μορφή και κατά κύριο λόγο έχουν εποχική διάρκεια / ισχύ. Οι κίνδυνοι που εμπεριέχουν αυτά τα συμβόλαια είναι αυξημένοι ενώ αρκετές φορές για την ολοκλήρωση τους είναι απαραίτητη η συνδρομή κρατικών φορέων σε ότι αφορά σε τομείς όπως η έρευνα. Τα προϊόντα που συνήθως παράγονται στη βάση αυτού του μοντέλου είναι τα φρούτα και τα λαχανικά που χρειάζονται ελάχιστη επεξεργασία / παρέμβαση στην καλλιέργεια τους. Οι παραγωγοί, που εντάσσονται σε ανεπίσημα μοντέλα παραγωγής, βασίζονται για την προμήθεια εφοδίων σε τρίτους φορείς, κυρίως κρατικούς φορείς και Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις.
- **Το διαμεσολαβητικό Μοντέλο (Intermediary Model)** : οι συμφωνίες που εντάσσονται σε αυτό το μοντέλο εμπεριέχουν την εμπλοκή στην καλλιεργητική διαδικασία ενός ενδιάμεσου μέρους (μεσίτη / μεσάζοντα / υπεργολάβο) που υπογράφει με την εταιρεία ένα ενδιάμεσο συμβόλαιο. Ο τρόπος αυτός εμπεριέχει αυξημένο κίνδυνο στην παρακολούθηση της παραγωγής, της ποιότητας των προϊόντων καθώς και στην διαμόρφωση των τιμών. Συνήθως χρησιμοποιείται για προϊόντα υψηλής ανταχής και είναι κατάλληλο τόσο για ανεπτυγμένες χώρες όσο και για χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου που μαστίζονται από πολιτικές αναταραχές. (M. Prowse 2012 : 7)

4.4 Πλεονεκτήματα και Μειονεκτήματα για τους εμπλεκόμενους στην διαδικασία της Συμβολαιακής Γεωργίας

4.4.1 Ποιοι εντάσσονται στα συμβόλαια παραγωγής

Οι λόγοι για τους οποίους επεκτείνεται σαν διαδικασία η παραγωγή αγροτικών προϊόντων μέσα από τη σύναψη συμβολαίου είναι διαφορετικοί για την κάθε πλευρά που συμμετέχει. Σε κάθε περίπτωση όμως, η απόφαση για ένταξη των εμπλεκόμενων, έχει επηρεαστεί από τις συνθήκες που έχει δημιουργήσει η ανάπτυξη του νέου αγροτοβιομηχανικού τομέα, αλλά και από τις απαιτήσεις της διεθνούς αγοράς που πλέον αποτελούν το σημείο αναφοράς για την ανάπτυξη των

δραστηριοτήτων του εν λόγω τομέα.

Η διαφορά στον εκσυγχρονισμό του τρόπου (παραγωγής) λειτουργίας της κάθε πλευράς δηλ. παραγωγή και μεταποίηση ή τελική διάθεση, κάνει μεγαλύτερη την ανάγκη υιοθέτησης ενός μοντέλου καθετοποιημένης παραγωγής που θα προσπαθήσει να ευθυγραμμίσει και να εξορθολογίσει την παραγωγική διαδικασία. Η ανάγκη για συνεχή τροφοδοσία της αγοράς με τελικό προϊόν συγκεκριμένης ποσότητας και ποιότητας επέβαλε την πραγματοποίηση μεγάλων επενδύσεων που αφορούσαν στον τεχνολογικό εκσυγχρονισμό και τον καταμερισμό κι εξειδίκευση της παραγωγής. Οι μικρές / οικογενειακές γεωργικές εκμεταλλεύσεις αδυνατούν να παρακολουθήσουν από μόνες τους τις εξελίξεις αυτές, είτε λόγω υψηλού κόστους κι έλλειψης ρευστότητας είτε λόγω έλλειψης γνώσεων των νέων τεχνολογιών. Για τον λόγο αυτό στρέφονται στην σύναψη συμφωνιών με τις μεταποιητικές / βιομηχανικές επιχειρήσεις που μπορούν να τις βοηθήσουν να προσαρμοστούν, παρέχοντας εκπαίδευση και μέσα παραγωγής / κεφάλαιο, να διατηρήσουν μια θέση στο νέο αγροτροφικό σύστημα. Από την πλευρά της επιχείρησης (μεταποιητικής ή βιομηχανικής /εμπορικής) η εξασφάλιση μιας ανταγωνιστικής θέσης στην αγορά της επιβάλλει την επένδυση της σε υψηλή τεχνολογία παραγωγής (φυτοφάρμακα, μηχανήματα), μεταποίησης και διάθεσης των προϊόντων. Η εξασφάλιση σταθερής ροής προϊόντων (πρώτης ύλης) σε σταθερή τιμή, ποιότητα – ποσότητα, μειώνει τον αναλαμβανόμενο κίνδυνο της παραγωγής και επιτρέπει σε μια, στα μέτρα του δυνατού, πρόβλεψη της απόδοσης/κέρδους. (Α. Μωυσίδης 1988: 28-32) Στην σύγχρονη οικονομία (της αγοράς) αρκετές φορές μαζί με την αγροτική μονάδα και την μεταποιητική / βιομηχανική επιχείρηση μετέχει στην συμφωνία σαν τρίτο μέρος και κάποιο πιστωτικό ίδρυμα (Τράπεζα) παρέχοντας διαφορετικές πιστωτικές διευκολύνσεις και υπηρεσίες προς τα δύο άλλα μέρη κι εξασφαλίζοντας την επίτευξη του στόχου που έχει τεθεί μέσω του Συμβολαίου. (Μ. Prowse 2012:75). Η Τράπεζα, μέσα από την ένταξη της σε προγράμματα συμβολαιακής γεωργίας, έχει την δυνατότητα να αναπτύξει τις εργασίες της σε έναν νευραλγικό, για κάθε οικονομία, τομέα τον αγροτοδιατροφικό. Παράλληλα, έχει τη δυνατότητα ν' αναπτύξει μαζί με το πελατολόγιο της (σε μεγάλο γεωγραφικό εύρος -ύπαιθρος) και το εύρος των προϊόντων που προωθεί μέσω σταυροειδών πωλήσεων (cross selling).

4.4.2 Πλεονεκτήματα και Μειονεκτήματα της Συμβολαιακής Γεωργίας & προϋποθέσεις για την ανάπτυξή της

Η Συμβολαιακή Γεωργία, όπως και κάθε μορφή οργάνωσης της παραγωγής δεν μπορεί να θεωρηθεί πανάκεια. Σε κάθε περίπτωση η επιτυχία της εξαρτάται από τις ιδιαίτερες συνθήκες του τόπου καλλιέργειας τόσο τις γεωφυσικές όσο και τις κοινωνικές και πολιτικο-οικονομικές. Ο τρόπος με τον οποίο δομείται ένα συμβόλαιο παραγωγής παρουσιάζει οφέλη ιδανικά ισότιμα και για τις δύο πλευρές των συμβαλλομένων αλλά και προβλήματα, όσο κι αν γίνεται προσπάθεια μέσα

από την κατάλληλη μελέτη/ πρόβλεψη αυτά να ελαχιστοποιηθούν. Αναλυτικότερα τα θετικά κι αρνητικά στοιχεία της Συμβολαιακής Γεωργίας για την κάθε ομάδα που συμμετέχει περιγράφονται ως εξής:

α) Θετικά στοιχεία για τους Αγρότες

- Η μείωση του ρίσκου/ κινδύνου που αναλαμβάνουν οι αγρότες κατά την διαδικασία παραγωγής. Μέσα από την σύναψη Συμβολαιακής Συμφωνίας τόσο ο αγρότης παραγωγός όσο και η εταιρεία μοιράζονται τον κίνδυνο που μπορεί να είναι είτε ανωτέρα βία (force majeure) δηλαδή στοιχεία της φύσης όπως π.χ. χαλάζι, ξηρασία, επιδημία ή εισβολή εντόμων είτε καταστάσεις που αφορούν στην αγορά όπως προσφορά και ζήτηση των προϊόντων, αυξομείωση τιμών, πιστωτικά γεγονότα και πολιτικές εξελίξεις. (C.A. Da Silva 2005: 15)
- Η παροχή από την εταιρεία των απαιτούμενων αγροεφοδίων για την έναρξη και ολοκλήρωση της παραγωγής, γεγονός που εξασφαλίζει στον αγρότη την ύπαρξη οικονομικής ρευστότητας, χρήσιμη για την επιβίωσή της αγροτικής οικογένειας, αλλά και την ποιότητα του παραγόμενου προϊόντος καθώς ελαχιστοποιείται η πιθανότητα να βρεθεί σε έλλειψη από τα απαιτούμενα αγροεφόδια. Επίσης, η μεταποιητική εταιρεία παρέχει συνήθως αγροεφόδια υψηλότερης ποιότητας από εκείνα που ο αγρότης θα ήταν σε θέση να αγοράσει καθώς μέσα από τις μαζικές παραγγελίες που πραγματοποιεί πετυχαίνει συνήθως μειωμένες τιμές. (C.A. Da Silva 2005: 15)
- Η παροχή τεχνολογικής υποστήριξης για την καλύτερη οργάνωση της παραγωγής, αλλά κι η εκπαίδευση των αγροτών πάνω στη χρήση των νέων τεχνολογιών από την εταιρεία. Οι αγρότες αποκτούν πρόσβαση σε νέες τεχνικές καλλιέργειας με την χρήση της τεχνολογίας που τους βοηθούν να ελέγχουν ευκολότερα όλα τα στάδια της παραγωγής και να συγκρατούν το κόστος σε χαμηλό επίπεδο. (C.A. Da Silva 2005: 15)
- Η εξασφάλιση, εκ των προτέρων, για την αγορά του παραγόμενου προϊόντος από την συμβαλλόμενη εταιρεία είναι ένα από τα κύρια θετικά που οι αγρότες αναγνωρίζουν στην πρακτική της Συμβολαιακής γεωργίας. Αυτό, ειδικά για τους μικροκαλλιεργητές, σημαίνει ότι η αβεβαιότητα τους για την διάθεση του προϊόντος στην αγορά και η προσπάθεια ανεύρεσης αγοραστή εξαφανίζεται καθώς και η πιθανότητα της οικονομικής ζημίας από τη μη πώληση των προϊόντων στην αγορά. Οι αγρότες μέσα από αυτή τη πρακτική γνωρίζουν από την αρχή της καλλιεργητικής περιόδου την τιμή διάθεσης των προϊόντων τους. (C.A. Da Silva 2005: 15)
- Μέσα από την εξασφάλιση της διάθεσης της παραγωγής τους σε προσυμφωνημένη τιμή οι αγροτικές οικογένειες εξασφαλίζουν την δυνατότητα οικονομικού προγραμματισμού για ολόκληρο το έτος. Η οικονομική εξασφάλιση που τους δίνει η σιγουριά της διάθεσης της

παραγωγής τους βοηθά να παραμείνουν στο αγροτικό επάγγελμα, να ικανοποιήσουν τις καταναλωτικές τους ανάγκες με μεγαλύτερη άνεση, να είναι ενήμεροι στις οικονομικές τους υποχρεώσεις (φόροι, δάνεια κλπ) αλλά και να προβούν σε επανεπένδυση μέρους του κεφαλαίου τους. (C.A. Da Silva 2005: 15)

- Στις περιπτώσεις που υπάρχει τρίτος συμβαλλόμενος στην συμφωνία παραγωγής κι είναι Πιστωτικό Ίδρυμα (Τράπεζα), η δυνατότητα αγορών με ειδική πιστωτική κάρτα (κάρτα αγρότη) αγαθών που συνδέονται με την διαδικασία παραγωγής των προϊόντων (αγροεφόδια, φυτοφάρμακα, εξαρτήματα αγροτικών μηχανημάτων, καύσιμα κι επισκευές για τα αγροτικά μηχανήματα) από συμβεβλημένα με την Τράπεζα καταστήματα. Επίσης δυνατότητα ανάληψης χρηματικών ποσών που χρειάζονται για να καλυφθεί το αγροτικό εργατικό κόστος, όπου απαιτείται χειρωνακτική εργασία, που γίνονται με ειδικούς όρους και από τα Καταστήματα του δικτύου της Τράπεζας.
- Μέσα από την συνεργασία αυτή και την ανάγκη ενημέρωσης με στοιχεία για τον τρόπο οργάνωσης της παραγωγής προς την επιχείρηση και προς την Τράπεζα εξορθολογίζεται και λογιστικοποιείται η παραγωγή και αποφεύγεται η σπατάλη πόρων ενώ τα διαθέσιμα αυτά στοιχεία αποτελούν την βάση για τον οικονομικό προγραμματισμό των επόμενων ετών.
- Οι μικροί καλλιεργητές που σαν αυτόνομες παραγωγικές μονάδες είχαν περιορισμένες δυνατότητες και κατά κύριο λόγο στόχευαν στην πώληση της παραγωγής τους στην τοπική αγορά μέσα από την σύναψη συμβολαιακών συμφωνιών αποκτούν την δυνατότητα προώθησης των προϊόντων τους σε νέες αγορές (εγχώριες και μη). (C. Eaton and A. Shepherd 2001: 8)

β) Θετικά στοιχεία για τις Επιχειρήσεις

- Μέσα από την σύναψη συμβολαίου με τις αγροτικές εκμεταλλεύσεις η επιχείρηση εξασφαλίζει την τροφοδοσία της με την αναγκαία πρώτη ύλη που απαιτείται για την παραγωγή των προϊόντων της. Μέσα από τις συμφωνίες παράδοσης των προϊόντων με τους αγρότες σε συγκεκριμένες ημερομηνίες μπορεί να προγραμματίσει την τροφοδοσία της παραγωγής κι επομένως το ρυθμό λειτουργίας της παραγωγικής μονάδας αλλά και την εξυπηρέτηση των παραγγελιών από τους πελάτες της. Παράλληλα, μέσα από την σύναψη συμφωνιών με πολλές και διαφορετικές αγροτικές εκμεταλλεύσεις, μπορεί να ξεπερνά το «εμπόδιο» της αναγκαίας αγρανάπαυσης και αμειψισποράς των γαιών κι έτσι να καταφέρνει να κρατά σταθερό το μέγεθος της καλλιεργούμενης έκτασης που χρειάζεται για την παραγωγή συγκεκριμένης ποσότητας προϊόντων. (C.A. Da Silva 2005: 19)
- Ο προσδιορισμός συγκεκριμένων ποιοτικών χαρακτηριστικών που θέτει η μεταποιητική επιχείρηση προς τους αγρότες την βοηθά να διατηρήσει την σταθερή ποιότητα του τελικού

προϊόντος, να ικανοποιήσει τις επιθυμίες του καταναλωτικού κοινού αλλά και να συμμορφωθεί καλύτερα στις επιβαλλόμενες θεσμικές ποιοτικές προδιαγραφές. (C.A. Da Silva 2005: 19)

- Η Συμβολαιακή Γεωργία εξασφαλίζει στις μεταποιητικές επιχειρήσεις πρόσβαση στις εκτάσεις καλλιεργήσιμης γης των συμβαλλόμενων αγροτών. Στην περίπτωση που η εταιρεία δεν έκανε χρήση των συμβολαιακών πρακτικών θα έπρεπε να προβεί στην αγορά ή ενοικίαση της αγροτικής γης. Μέσα από το συμβόλαιο παραγωγής εξασφαλίζει την πρόσβαση στην αγροτική γη, την κυριότητα της οποίας διατηρεί ο συμβαλλόμενος αγρότης, και εξοικονομεί το κεφάλαιο αυτό (της αγοράς ή ενοικίασης) για χρήση στη παραγωγή ή για επανεπένδυση στην επιχείρηση. (C.A. Da Silva 2005: 19)
- Στις περιπτώσεις που στη Συμβολαιακή Συμφωνία συμμετέχει και η Τράπεζα (ως τρίτος συμβαλλόμενος) η επιχείρηση αποκτά μέσα από το χρηματοδοτικό πρόγραμμα της Τράπεζας την αναγκαία ρευστότητα για την πληρωμή των προμηθευτών της, για προγραμματισμό της παραγωγής, επενδύσεις, κάλυψη των αναγκών της εταιρείας, και προβολή των προϊόντων αλλά και τη σύναψη έγκαιρων συμφωνιών με τις αγορές του εξωτερικού σε συμφέρουσες τιμές. (Τράπεζα Πειραιώς 2014)
- Η σύναψη συμβολαίου δημιουργεί σχέσεις συνεργασίας με τους παραγωγούς και επιτρέπει στην επιχείρηση να πραγματοποιεί ποιοτικούς ελέγχους ή και παρεμβάσεις όπου απαιτείται, για την βελτίωση της παραγωγής. Παράλληλα, η μεταποιητική επιχείρηση μπορεί να επιλέξει σε δεύτερο χρόνο να συνεργαστεί μόνο με εκείνες τις αγροτικές εκμεταλλεύσεις που παρουσίασαν υψηλές αποδόσεις ως προς την ποιότητα, την ποσότητα παραγωγής αλλά και ως προς την συμμόρφωση με τις προδιαγραφές της εταιρείας. Με τον τρόπο αυτό σε βάθος χρόνου δημιουργεί ένα δίκτυο συνεργασίας υψηλής ποιότητας αλλά και μειωμένου κόστους παραγωγής. (C.A. Da Silva 2005: 19)
- Η εξοικονόμηση κεφαλαίου μέσα από την σύναψη συμβολαίων παραγωγής επιτρέπει στην μεταποιητική επιχείρηση να επενδύσει στην έρευνα και την καινοτομία για την αναβάθμιση της παραγωγής σε όλα της τα στάδια.
- Η συνεργασία της επιχείρησης με τις αγροτικές οικογενειακές μονάδες ενός τόπου την καθιστά κοινωνικά υπεύθυνη (εταιρική κοινωνική ευθύνη).

γ) Θετικά στοιχεία για τις Τράπεζες

- Μέσα από την σύναψη συμφωνιών Συμβολαιακής Γεωργίας η Τράπεζα επιτυγχάνει την μεγέθυνση του υγιούς πελατολογίου της αλλά πραγματοποιεί και άνοιγμα σε νέους κλάδους δραστηριοτήτων μέσα από την πραγματοποίηση σταυροειδών πωλήσεων τραπεζικών προϊόντων (cross selling).

- Εξασφαλίζει ότι οι επιχειρήσεις του κλάδου που λαμβάνουν τις χρηματοδοτικές διευκολύνσεις θα μπορούν, εκτός ανωτέρας βίας, να αποπληρώσουν τις υποχρεώσεις τους.
- Αντλεί ρευστότητα (και εμφανίζει υγιή καθαρή θέση) από τις κοινοτικές επιδοτήσεις των αγροτών που μετέχουν στα προγράμματα της και περνάνε μέσα από τους λογαριασμούς της.
- Διασπείρει το χρηματοπιστωτικό ρίσκο μέσα από το άνοιγμα της σε διαφορετικούς κλάδους της οικονομίας.
- Ενισχύει την εικόνα της ως περιβαλλοντικά υπεύθυνη μέσα από την προώθηση καλών πρακτικών γεωργίας.

δ) Αρνητικά στοιχεία για τους Αγρότες

- Η θέση των μικρών καλλιεργητών είναι συνήθως μειονεκτική σε ότι αφορά στην διαπραγματευτική τους ισχύ απέναντι στις μεγάλες διεθνικές / μεταποιητικές εταιρείες. Όσο κι αν καταβάλλεται προσπάθεια για συνεργασία με δίκαιους όρους οι αγρότες αντιμετωπίζουν πάντα τον κίνδυνο οι εταιρείες να επιβάλλουν την δύναμη τους σε περίπτωση που οι καταστάσεις δεν είναι οι προβλεπόμενες. Τέτοιες περιπτώσεις θα μπορούσαν να είναι : η επαναδιαπραγμάτευση της τιμής του προϊόντος προς τα κάτω ή η απόρριψη αγοράς / παραλαβής των προϊόντων. (C.A. Da Silva 2005: 17)
- Μετά τη σύναψη συμβολαιακών συμφωνιών οι αγρότες χάνουν τις διασυνδέσεις τους με τις τοπικές αγορές, κάνοντας δύσκολη την επανένταξη τους στις διαδικασίες διάθεσης των προϊόντων τους σε περίπτωση που θελήσουν να εγκαταλείψουν την συμβολαιακή σχέση παραγωγής / συνεργασίας.
- Σύμφωνα με τις διαδικασίες της συμβολαιακής παραγωγής οι αγρότες φαίνεται να χάνουν την αυτονομία τους σε ότι αφορά στον τρόπο και τα μέσα παραγωγής αφού οι προδιαγραφές της όλης διαδικασίας θέτονται από την εταιρεία που θα απορροφήσει την παραγωγή. Κατά μια έννοια οι αγρότες φαίνονται να γίνονται άβουλοι υπάλληλοι – εργάτες της γης στην ίδια τους την ιδιοκτησία.
- Οι αγρότες μέσω της Συμβολαιακής Γεωργίας προσαρμόζονται σε ένα νέο τρόπο παραγωγής (χρήση υψηλής τεχνολογίας, υβριδίων, χημικών κλπ) που παρεκκλίνει σημαντικά από τους παραδοσιακούς τρόπους που ακολουθούσαν. Οι παραδοσιακές ποικιλίες (φυτών και σπόρων) εγκαταλείπονται και τη θέση τους παίρνουν οι σπόροι/ υβρίδια των διεθνικών εταιρειών (Monsanto, Dupont) με τυποποιημένα χαρακτηριστικά και αποδόσεις. Υπό αυτές τις συνθήκες, σε περίπτωση εξόδου των αγροτών από το συμβολαιακό μοντέλο παραγωγής θα τους είναι εξαιρετικά δύσκολο να ξαναγυρίσουν στην παραδοσιακή μορφή καλλιέργειας, θέτοντας έτσι σε κίνδυνο τόσο την συνέχιση του επαγγέλματος τους, την αξιοποίηση της γης τους αλλά και το εισόδημα για την επιβίωση

τους. (C.A. Da Silva 2005: 18)

- Η καλλιέργεια μέσω συμβολαίων νέων ειδών, για τα οποία οι αγρότες δεν έχουν την εμπειρία της παραγωγής τους, μπορεί να οδηγήσει σε ποιοτική αποτυχία της παραγωγής κι επομένως σε αποτυχία εκπλήρωσης των όρων του συμβολαίου. Προβλήματα δημιουργεί ωστόσο και η μονοκαλλιέργεια, πρακτική που υποστηρίζεται συχνά συμβολαιακά, καθώς αυξάνει τη πιθανότητα εμφάνισης ασθενειών και υποβαθμίζει το έδαφος και το υπέδαφος. (C. Eaton and A. Shepherd 2001: 8)
- Σοβαρός κίνδυνος για τους αγρότες και την εξασφάλιση του εισοδήματος τους αποτελεί και η φερεγγυότητα της εταιρείας με την οποία συνάπτεται το συμβόλαιο. Στην περίπτωση που η εταιρεία δεν είναι φερέγγυα μπορεί είτε να εισάγει καταχρηστικούς, μη ξεκάθαρους όρους στο συμβόλαιο και να αναιρέσει τις πληρωμές προς τους αγρότες, είτε να πτωχεύσει και να αθετήσει τις υποχρεώσεις της. (C. Eaton and A. Shepherd 2001: 8)
- Η δέσμευση των αγροτών μέσω συμβολαίου για παράδοση ολόκληρης της παραγωγής τους σε μια προσυμφωνημένη τιμή τους καθιστά «εγκλωβισμένους» στις περιπτώσεις, που για λόγους προσφοράς και ζήτησης, η τιμή του προϊόντος ανεβαίνει σημαντικά στην αγορά. Στην περίπτωση αυτοί οι συμβολαιακά δεσμευμένοι αγρότες δεν μπορούν να έχουν πρόσβαση στην αγορά καθώς έτσι θα αθετούσαν τις νομικές/ συμβολαιακές τους υποχρεώσεις και χάνουν τη δυνατότητα επιπλέον κέρδους.

ε) Αρνητικά στοιχεία για τις Επιχειρήσεις

- Η συνεργασία με πολλούς και διαφορετικούς αγρότες / φάρμες και η ανάγκη για συχνή επίβλεψη της παραγωγικής διαδικασίας αυξάνει το λειτουργικό κόστος για την εταιρεία τόσο λόγω του προσωπικού που χρειάζεται για την εποπτεία όσο και για τον εποπτικό τεχνολογικό εξοπλισμό που απαιτείται να αγοράσει. (C.A. Da Silva 2005: 20)
- Παρόλο που οι αγρότες δεσμεύονται νομικά μέσα από το συμβόλαιο παραγωγής για αποκλειστική συνεργασία και διάθεση της παραγωγής υπάρχει πάντα η πιθανότητα να πωλούν μέρος της παραγωγής σε τρίτους προμηθευτές, συνήθως σε υψηλότερη τιμή. (C.A. Da Silva 2005: 20)
- Η κακή χρήση των υλικών ή η παρέκκλιση από τον προσυμφωνημένο τρόπο παραγωγής από τους αγρότες επηρεάζει αρνητικά και την ποιότητα του τελικού προϊόντος.
- Με την υπογραφή συμβολαίων αποκλειστικής συνεργασίας με συγκεκριμένους αγρότες/ φάρμες οι εταιρείες χάνουν την ευελιξία τους σε ότι αφορά στην αναζήτηση εναλλακτικών πηγών προμήθειας πρώτων υλών σε χαμηλότερες συνήθως τιμές. (C.A. Da Silva 2005: 21)
- Η Συμβολαιακή Γεωργία εξακολουθεί και σήμερα να θεωρείται μια σχέση εκμετάλλευσης των αγροτών από τις επιχειρήσεις. Η εικόνα μιας εταιρείας που εμπλέκεται σε τέτοιες

μορφές παραγωγής εμφανίζεται ως μη κοινωνικά υπεύθυνη στα μάτια των ευαισθητοποιημένων καταναλωτών. (C.A. Da Silva 2005: 21)

Στ) Αρνητικά στοιχεία για τις Τράπεζες

- Στα πλαίσια της ευρύτερης λογικής της ανάληψης πιστωτικού κινδύνου, η Τράπεζα έχει ζημία στην περίπτωση που μια μεταποιητική επιχείρηση ή μια αγροτική μονάδα δεν παρουσιάσει την αναμενόμενη απόδοση για την οποία την είχε αρχικά χρηματοδοτήσει.
- Η εμπλοκή της ως τρίτου συμβαλλόμενου και αρωγού μιας διαδικασίας που από κάποιους θεωρείται σχέση εκμετάλλευσης μειώνει την αξιοπιστία και το κοινωνικά ευαίσθητο προφίλ της Τράπεζας.

4.4.3 Προϋποθέσεις για την ανάπτυξη ενός επιτυχημένου μοντέλου Συμβολαιακής Γεωργίας

Η ανάπτυξη μιας σχέσης για παραγωγή μέσω συμβολαίου αναπτύσσεται πέρα από τη διάθεση για συνεργασία των συμβαλλόμενων μερών (δύο ή τρία) και με βάση τις ιδιαίτερες συνθήκες που επικρατούν στο ευρύτερο περιβάλλον πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό στο οποίο τα μέρη αυτά θα δραστηριοποιηθούν. Η ύπαρξη ενός σταθερού πολιτικού κράτους με ισχυρούς θεσμούς και κυρίως ενός άρτιου νομικού συστήματος που θα ρυθμίζει επαρκώς θέματα ιδιοκτησίας, φορολογίας, εμπορίου, εργατικών σχέσεων και τυχόν διαφωνίες αποτελεί μια από τις βασικότερες προϋποθέσεις για την ανάπτυξη επιχειρηματικής δραστηριότητας. (C.A. Da Silva 2005: 22) Μια από τις σημαντικότερες προϋποθέσεις, αν όχι η σημαντικότερη, είναι η αξιοπιστία των δύο μερών του συμβολαίου και η πρόθεση τους να προβούν σε ισότιμη διαπραγμάτευση των όρων. Με τον τρόπο αυτό δημιουργείται μια σχέση εμπιστοσύνης, ένα αμοιβαίο «δούναι και λαβείν» μεταξύ των μερών και χτίζεται μια συνεργασία που το τελικό αποτέλεσμα ευνοεί και τις δύο πλευρές. Η σημασία της αμοιβαίας ωφέλειας είναι σημαντική για την επιτυχία της συμφωνίας. Καθώς οι συμφωνίες συμβολαιακής αγροτικής παραγωγής είναι κατά κύριο λόγο συμφωνίες που στοχεύουν στην αγορά θα πρέπει να είναι έτσι σχεδιασμένες ώστε είναι οικονομικά βιώσιμες και να παρέχουν στους συμμετέχοντες ισχυρά κίνητρα για την εμπλοκή και τήρηση της συμφωνίας τους. Τέτοιου είδους κίνητρα αλλά και προϋποθέσεις για την εμπλοκή σε μια συμβολαιακή συμφωνία είναι η ελαχιστοποίηση του αναλαμβανόμενου ρίσκου από την κάθε πλευρά ξεχωριστά. Η εισαγωγή νέων τεχνολογιών αλλά και καινοτομίας είναι πέρα από κίνητρο και προϋπόθεση για την αύξηση της παραγωγής, την μείωση του κόστους παραγωγής, την εξασφάλιση προϊόντων υψηλής ποιότητας και την εύκολη παρακολούθηση / ιχνηλασιμότητα της παραγωγικής διαδικασίας. Εξαιρετικά ευνοϊκή συνθήκη (και προϋπόθεση) κρίνεται η ύπαρξη επενδυτικού κλίματος όπου θεσμοί ή

επενδυτές (π.χ Τράπεζες) εκδηλώσουν ενδιαφέρον να αποτελέσουν αρωγούς σε συμβόλαια παραγωγής ως τρίτα μέρη αποσκοπώντας σε μελλοντικό οικονομικό όφελος. Τέλος, απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχή έκβαση της προσπάθειας, όπως σε κάθε επιχειρηματικό εγχείρημα, είναι ο αρχικός σχεδιασμός της όλης δραστηριότητας, λαμβάνοντας υπόψη όλες τις παραμέτρους από τις ευκαιρίες που παρέχουν οι αγορές, τα χαρακτηριστικά των προϊόντων, τις δυνατότητες των παραγωγών, τις απαιτήσεις των καταναλωτών και τις συνθήκες στο γενικότερο πλαίσιο πχ πολιτικές εξελίξεις. (M. Will 2013: 27)

5. Διαχρονική εξέλιξη και ιδιαιτερότητες του Ελληνικού μοντέλου της Συμβολαιακής Γεωργίας

5.1 Διαχρονική Εξέλιξη

Ο Ελληνικός πρωτογενής τομέας παρουσιάζει κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που οφείλονται τόσο στην μορφολογία της υπαίθρου όσο και στις ιδιαίτερες κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες που επικρατούν και επηρεάζουν ολόκληρο το αγροτροφικό σύστημα. Η Ελλάδα, είναι μια χώρα με ξηρό και θερμό κλίμα και με δύσκολη μορφολογία εδάφους, με αρκετές ορεινές και μειονεκτικές (δύσβατες) περιοχές και μικρά νησιά γεγονός που κάνει δυσκολότερες τις δυνατότητες ανάπτυξης και περιορίζει τα είδη που μπορούν να καλλιεργηθούν με επιτυχία σε μαζικές μορφές παραγωγής. Μαζί με τους παράγοντες αυτούς θα πρέπει να προστεθεί και ο κατακερματισμός της προς καλλιέργεια γης σε πολλές και μικρές, οικογενειακές κυρίως, εκμεταλλεύσεις τόσο λόγω της μορφολογίας του εδάφους όσο και λόγω των ηθών – παραδόσεων που ρυθμίζουν τους τρόπους κληρονομιάς της γης. Ωστόσο, εξαιτίας των ραγδαίων εξελίξεων στις λειτουργίες της συνολικής οικονομίας σε παγκόσμιο και εγχώριο επίπεδο, η μικρή οικογενειακή μονάδα αγροτικής παραγωγής δεν μπορεί να είναι βιώσιμη και κερδοφόρα. Οι συνθήκες επιβάλλουν τη διασύνδεση της αγροτικής παραγωγής με άλλους τομείς της οικονομίας, κυρίως με την βιομηχανία, δημιουργώντας μέσα από την αλληλεξάρτηση των τομέων αυτών το νέο αγροτοβιομηχανικό κλάδο. Η ανάγκη ενσωμάτωσης της μικρής (οικογενειακής) αγροτικής μονάδας παραγωγής στον καπιταλιστικό/ βιομηχανικό τρόπο οργάνωσης της παραγωγής έθεσε τη βάση για την επικράτηση της πρακτικής της Συμβολαιακής Γεωργίας, καθώς αποτελεί μια κατεξοχήν πρακτική κάθετης ολοκλήρωσης της παραγωγής. (Α. Μουσιδής 1988: 27-33)

Η Συμβολαιακή Γεωργία στον Ελληνικό χώρο απαντάται ιστορικά ήδη από τα αρχαία χρόνια, ενώ η άτυπη μορφή της που βασίζεται σε προφορικές συμφωνίες αποτέλεσε διαχρονικά πάγια τακτική παραγωγής και διάθεσης των αγροτικών προϊόντων. Στη σύγχρονη μορφή της όμως η Συμβολαιακή Γεωργία εμφανίζεται στην Ελληνική αγροτική παραγωγή την δεκαετία του 1960, μερικές δεκαετίες δηλαδή αργότερα από τις άλλες Ευρωπαϊκές χώρες. Ο κύριος λόγος της καθυστέρησης αυτής είναι η γενικότερη υστέρηση ανάπτυξης ενός ισχυρού καπιταλιστικού συστήματος παραγωγής καθώς ο συμβολαιακός τρόπος παραγωγής είναι άμεσα συνδεδεμένος με τον καπιταλισμό, την μεταποίηση, τις αγορές αλλά και την συγκέντρωση του πληθυσμού στα αστικά κέντρα. Η επικράτηση της Συμβολαιακής Γεωργίας αναπτύχθηκε στην βάση των αλλαγών που συντελέστηκαν στην Ελληνική κοινωνία και οικονομία την δεκαετία του 1960 όπως α) η μετακίνηση του πληθυσμού στα αστικά

κέντρα (έξοδος από την ύπαιθρο), β) η αλλαγή στα καταναλωτικά πρότυπα και στον τρόπο διατροφής (επεξεργασμένα τρόφιμα) λόγω εξόδου των γυναικών στην αγορά εργασίας γ) η εμφάνιση των Super Market με στροφή της αγοράς στα συσκευασμένα και επεξεργασμένα προϊόντα (εγκατάλειψη της «ζυγαριάς του παντοπώλη») δ) η ανάπτυξη, έστω και με αργούς ρυθμούς του βιομηχανικού κλάδου τροφίμων και ε) η στροφή των αγροτών στις εμπορευματικές καλλιέργειες (ντομάτα, λαχανικά, φρούτα) με ταυτόχρονη μείωση της καλλιέργειας προϊόντων που προορίζονταν για αυτοκατανάλωση. Η ανάπτυξη της Συμβολαιακής Γεωργίας αποτέλεσε μια διαδικασία εισαγωγής ξένων, ευρωπαϊκών κατά κύριο λόγο, προτύπων παραγωγής και επιχειρηματικών κεφαλαίων, μέσω της εγκατάστασης στην Ελλάδα θυγατρικών εταιρειών, στον Ελληνικό αγροτικό τομέα. (Α. Μουσίδης 1988: 69-92)

5.2 Ιδιαιτερότητες του Ελληνικού μοντέλου Συμβολαιακής Γεωργίας

5.2.1 Ο ρόλος του Κράτους

Η εφαρμογή της συμβολαιακής πρακτικής στον Ελληνικό χώρο, αν και ξεκίνησε αργότερα από τις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης, ακολούθησε σε μεγάλο βαθμό τους διεθνείς εδραιωμένους τύπους. Ωστόσο, η ελληνική περίπτωση (συμβολαιακής γεωργίας) διαφοροποιείται σημαντικά από τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές, λόγω της έντονης εμπλοκής του κράτους στη παραγωγή προϊόντων μέσω συμβολαίου. Κάποιοι από τους λόγους που μπορούν να εξηγήσουν την έντονη παρέμβαση του Ελληνικού κράτους στην παραγωγή αγροτικών προϊόντων μέσω Συμβολαίου είναι:

- α) η ισχνή ανάπτυξη των εγχώριων βιομηχανιών τροφίμων και η μικρή ζήτηση που εκφράζουν για τροφοδοσία πρώτης ύλης, καθώς και η ανυπαρξία μακροχρόνιου προγραμματισμού της παραγωγής.
- β) η ύπαρξη πολλών και μικρών (οικογενειακών) αγροτικών εκμεταλλεύσεων που δεν εξειδικεύονται στην παραγωγή ενός συγκεκριμένου είδους και δεν είναι έτοιμες να ανταποκριθούν σ' ένα μοντέλο παραγωγής, όπως το συμβολαιακό, που ζητά σταθερή ποσότητα και ποιότητα προϊόντος σε συγκεκριμένο χρόνο και τόπο παράδοσης.
- γ) η ανάγκη για άμεσο έλεγχο της παραγωγής κάποιων προϊόντων που θεωρείται ότι συμβάλλουν στην διατήρηση της (στρατηγικής σημασίας) αυτάρκειας τροφίμων της χώρας αλλά και της κοινωνικο-οικονομικής ισορροπίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτέλεσε η σποροπαραγωγή που προστατευόταν με Νόμους του Κράτους.
- δ) μετά την ένταξη στην Ε.Ο.Κ (1981) η ανάγκη προγραμματισμού της αγροτικής παραγωγής στα πρότυπα, τις ποσότητες και τα είδη που επιβάλλει η Κοινότητα. Το Ελληνικό Κράτος, μέσα από την παρέμβαση του στην παραγωγή, προσπαθεί να καλύψει το κενό που δημιουργεί η έλλειψη ενός ισχυρού και ανταγωνιστικού κλάδου τροφίμων και ποτών (παραγωγής και μεταποίησης αγροτικών προϊόντων) που να αναλαμβάνει επενδυτικές πρωτοβουλίες. (Α. Μουσίδης 1988: 100-110)

ε) η απουσία ενός ισχυρού δικτύου Αγροτικών Συνεταιρισμών στην χώρα, που θα αναλαμβάνουν παραγωγικές πρωτοβουλίες ικανές να προσελκύσουν επενδυτικά κεφάλαια, και θα παράγουν προϊόντα με στόχο την ισχυρή παρουσία τους στις αγορές.

Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα παρέμβασης του κράτους ήταν η παραγωγή ζαχαρότευτλων και ζάχαρης. Η έναρξη καλλιέργειας ζαχαρότευτλων στην Ελλάδα ξεκίνησε το 1961, με πρωτοβουλία του Ελληνικού Κράτους, που ήθελε να ρυθμίσει την εγχώρια παραγωγή ζάχαρης. Για τον λόγο αυτό ίδρυσε την Ελληνική Βιομηχανία Ζάχαρης (EBZ Α.Ε) με κύριο μέτοχο την κρατική Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος (ΑΤΕ). Η καλλιέργεια της πρώτης ύλης (ζαχαρότευτλων) γινόταν στην βάση συμφωνίας των παραγωγών – αγροτών με την EBZ Α.Ε., σε συγκεκριμένες εκτάσεις, με σπόρους που διέθετε στους παραγωγούς η εταιρεία, γεωπονική επιστασία σε καλλιεργητικά θέματα (λίπανση, άρδευση) από την εταιρεία και με υποχρέωση της εταιρείας να αγοράσει ολόκληρη την παραγωγή των ζαχαρότευτλων που θα παρήγαγε ο αγρότης. Η εταιρεία αναλάμβανε μέσα από τους όρους της συμφωνίας να πάρει όλες τις αποφάσεις που αφορούσαν στην παραγωγή και μεταποίηση του προϊόντος. Ο αγρότης μέσα από τη συμφωνία αποποιούνταν κάθε δικαίωμα του στην λήψη αποφάσεων για την εξέλιξη της παραγωγής και απλά έθετε τον εαυτό του (την εργασία του), την γη του και τα μέσα παραγωγής του στην διάθεση της EBZ Α.Ε.

Η παρέμβαση του Κράτους στην διαδικασία σύναψης συμβολαίων αγροτικής παραγωγής αλλοιώνει τον χαρακτήρα της που στηρίζεται στην λογική της ελεύθερης αγοράς και της καπιταλιστικής οργάνωσης της οικονομίας. Αφαιρεί από την διαδικασία, το στοιχείο της ελεύθερης διαπραγμάτευσης για καθορισμό της τιμής των προϊόντων ανάμεσα σε δύο ανόμοια ισχυρούς συμβαλλόμενους αφού έχει εκ των προτέρων προσδιορίσει το εισόδημα του αδύναμου (αγρότη) και με τον τρόπο αυτό τον έχει εξισώσει (από άποψη διαπραγματευτικής ισχύος) με τον ισχυρό βιομήχανο. Στις περιπτώσεις σύναψης συμφωνίας παραγωγής υπό τον έλεγχο του κράτους, ο αγρότης σταματά να είναι ανεξάρτητος και μεταβάλλεται σε έναν εξαρτημένο παραγωγό -κρατικό υπάλληλο. (Α. Μωυσίδης 1988: 113-118)

Σήμερα, η παρέμβαση του κράτους σε ότι αφορά στις απευθείας αναθέσεις συμβολαίων παραγωγής έχει μειωθεί δραστικά. Ωστόσο, οι συνθήκες που έχουν διαμορφωθεί, λόγω της δημοσιονομικής κρίσης που βιώνει η Ελλάδα από το 2011, έχουν αναγκάσει το Κράτος να ακολουθήσει μια πολιτική σκληρής λιτότητας που θίγει και τον αγροτικό τομέα. Η αλλαγή / αύξηση στην φορολόγηση των αγροτών, μαζί με τις μειωμένες επιδοτήσεις της ΚΑΠ 2014-2020 μειώνουν δραστικά τα εισοδήματα τους σε σημείο που όπως αναφέρουν στις πρόσφατες κινητοποιήσεις τους (Ιανουάριος 2016) κινδυνεύει η βιωσιμότητά τους. Παράλληλα, τα υψηλά ποσοστά ανεργίας (24,5% τον Οκτώβριο του 2015 σύμφωνα με την ΕΛΣΤΑΤ) σπρώχνουν ανέργους στην αναζήτηση εργασίας στον πρωτογενή τομέα. Οι συνθήκες αυτές, αποτέλεσμα της δημοσιονομικής πολιτικής του κράτους, ωφελούν την ανάπτυξη της πρακτικής της Συμβολαιακής Γεωργίας που εξασφαλίζει

εγγυημένα εισοδήματα και υποστήριξη στην οργάνωση της παραγωγής (ειδικά για τους νεοεισερχόμενους στο επάγγελμα του αγρότη).

5.2.2 Συνεταιρισμοί και Τραπεζικό Σύστημα

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω (στο 1.2.3 α) και β) το συνεταιριστικό κίνημα στην Ελλάδα, απαξιώθηκε εξαιτίας των κομματικών πελατειακών σχέσεων και της άσκησης κοινωνικής πολιτικής που αναπτύχθηκαν κι επηρέασαν αρνητικά τον τρόπο λειτουργίας του καθιστώντας το μη ανταγωνιστικό. Ένας από τους θεμελιώδεις ρόλους των Αγροτικών Συνεταιρισμών είναι, πέρα από την διασφάλιση των συμφερόντων των αγροτών και η σύναψη συμφωνιών (συμβολαίων) για πώληση /διάθεση των προϊόντων, σε εμπορικές ή μεταποιητικές επιχειρήσεις, επιτυγχάνοντας μέσα από την αυξημένη διαπραγματευτική ισχύ τους καλύτερες τιμές και όρους συνεργασίας για τα μέλη τους. Η ανυπαρξία ενός ισχυρού συνεταιριστικού κινήματος αφήνει τους (μεμονωμένους) αγρότες ανυπεράσπιστους απέναντι στις πιέσεις της αγοράς. Το ισχνό ελληνικό συνεταιριστικό κίνημα στέρησε από τους Έλληνες παραγωγούς την δυνατότητα να οργανώσουν την παραγωγή τους στη βάση της ανάπτυξης της καινοτομίας και της ανταγωνιστικότητας ώστε να μπορούν να έχουν δυναμική παρουσία στην αγορά. Η εκτεταμένη (λανθασμένη) κοινωνική πολιτική που ασκούσαν οι Ελληνικοί Συνεταιρισμοί με την χρήση των δανειακών εργαλείων που τους παρείχε η κρατική Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος (ΑΤΕ) δημιούργησαν και συντήρησαν ένα μοντέλο παραγωγού που δεν έψαχνε τη λύση των προβλημάτων του στην αναδιάρθρωση της παραγωγής και την αγορά. Ο εύκολος δανεισμός, στη βάση κομματικών κριτηρίων, που παρείχε η ΑΤΕ την περίοδο 1980-1990, δημιούργησε σοβαρές στρεβλώσεις στην αγροτική παραγωγή και στην διασύνδεση της με την αγορά (μεταποιητικές επιχειρήσεις). Παράλληλα, η άσκοπη παροχή δανείων σε αγρότες και συνεταιρισμούς για την συντήρηση ενός αντιπαραγωγικού μοντέλου γεωργίας, οδήγησε στην υπερχρέωση της ΑΤΕ. Το αποτέλεσμα ήταν η υπερχρεωμένη Τράπεζα (ΑΤΕ) να μην μπορεί να ανταποκριθεί στους ιδρυτικούς της στόχους, δηλαδή στην υποστήριξη και τον εκσυγχρονισμό του εγχώριου αγροτικού τομέα. Ο εκσυγχρονισμός της παραγωγής θα σήμαινε την μειωμένη παρέμβαση του κράτους και τη ρύθμιση της αγροτικής παραγωγής βάσει των κανόνων της ελεύθερης αγοράς μέσα από την ανάπτυξη ισχυρών ομάδων παραγωγών και τη σύναψη ανταγωνιστικών συμβολαίων παραγωγής απευθείας με τις επιχειρήσεις του δευτερογενή τομέα. Σήμερα, η νέα ΚΑΠ 2014-2020 προωθεί την ανάπτυξη ισχυρών ομάδων παραγωγών που θα διασυνδέονται με πολλούς τομείς της κοινωνίας και της οικονομίας και θα σχηματίζουν ισχυρές συνεργατικές μορφές (clusters), ενώ το σύγχρονο (μη δημόσιο) τραπεζικό σύστημα στοχεύει στην ανάπτυξη σχέσεων ανάμεσα στον αγροτικό τομέα και την ευρύτερη αγορά που θα εξυπηρετούν την οικονομική ανάπτυξη και κερδοφορία των εμπλεκόμενων. Στην λογική ενίσχυσης των Ομάδων Παραγωγών, των Αγροτικών Εταιρικών Συμπράξεων και των Συνεταιριστικών Εταιρειών

σχεδιάζεται από την Κυβέρνηση κι ο νέος Αναπτυξιακός Νόμος που θα προβλέπει για τις συγκεκριμένες ομάδες, φοροαπαλλαγές και κεφαλαιακές ενισχύσεις ειδικά όταν πληρούνται προϋποθέσεις όπως η εξωστρέφεια και το χαμηλό οικολογικό αποτύπωμα. (www.agro24.gr)

6. Αγροτική Τραπεζική στην Ελλάδα – Πρόγραμμα Συμβολαιακής Γεωργίας και Κτηνοτροφίας της Τράπεζας Πειραιώς

Τόσο η οικονομική δυσπραγία που μαστίζει την χώρα και τους αγρότες της τα τελευταία χρόνια, όσο και η ανάγκη για αύξηση της ανταγωνιστικότητας και της εξωστρέφειας των παραγωγικών μονάδων, που δραστηριοποιούνται στον αγροτοδιατροφικό τομέα, οδήγησε στην αναζήτηση νέων παραγωγικών μοντέλων και σε συνεργασία με τον τραπεζικό τομέα. Παρά την πολύχρονη παρουσία συμβολαιακής γεωργικής και κτηνοτροφικής παραγωγής στην Ελλάδα που μετρά πάνω από 25 χρόνια, μια συνολική προσέγγιση συνεργασίας αγροτών κι επιχειρήσεων ξεκίνησε τα τελευταία χρόνια με την βοήθεια του εγχώριου τραπεζικού τομέα στον ρόλο του συντονιστή / διαμεσολαβητή. Κυρίαρχη θέση στον τομέα της Αγροτικής Τραπεζικής έχει Τράπεζα Πειραιώς (το πρόγραμμα της οποίας θα παρουσιασθεί παρακάτω) τόσο λόγω αναγνώρισης του δυναμικού χαρακτήρα ανάπτυξης που παρουσιάζει ο Πρωτογενής τομέας, όσο και εξαιτίας της αξιοποίησης της εμπειρίας που αποκόμισε από την απορρόφηση της Αγροτικής Τράπεζας της Ελλάδος (ΑΤΕ), που από τη δεκαετία του 1930 είχε αναλάβει την στήριξη και ανάπτυξη του ελληνικού αγροτικού τομέα. Το άνοιγμα στον τομέα της Αγροτικής Τραπεζικής, μέσα από την σύνταξη προγραμμάτων Συμβολαιακής Γεωργίας, ακολούθησαν το 2014 και 2015 δύο ακόμα Ελληνικές Τράπεζες: η Alpha Bank και η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος αντίστοιχα, χωρίς ωστόσο να παρουσιάζουν το εύρος των συνεργασιών που έχει αναπτύξει η Τράπεζα Πειραιώς. Η Alpha Bank ξεκίνησε το «Ευέλικτο Πρόγραμμα Συμβολαιακής Επιχειρηματικότητας» στηρίζοντας την παραγωγή, μεταποίηση κι εξαγωγή τεσσάρων προϊόντων, της βιομηχανικής ντομάτας, του βάμβακος, του ηλιάνθου και των σύκων. Η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος ξεκίνησε το Πρόγραμμα Συμβολαιακής Γεωργίας και Κτηνοτροφίας στην Ελλάδα με την συνεργασία της με 20 επιχειρήσεις και 1000 παραγωγούς.¹

6.1 Πρόγραμμα Συμβολαιακής Γεωργίας και Κτηνοτροφίας της Τράπεζας Πειραιώς

Κύριος σκοπός της Τράπεζας Πειραιώς, που έχει αναπτύξει ένα ευρύ φάσμα προϊόντων αγροτικής τραπεζικής, όπως περιγράφει ο Σύμβουλος Διοίκησης κ. Χριστόδουλος Αντωνιάδης είναι να ανταποκριθεί «σε μια εποχή σημαντικών προκλήσεων και μεγάλων ευκαιριών για την ελληνική γεωργία» καθώς «είναι αναμφισβήτητο πλέον ότι ο αγροτικός τομέας είναι ένας από τους βασικούς πυλώνες που μπορούν να επαναφέρουν και να εξασφαλίσουν τη βιώσιμη ανάπτυξη για την Ελλάδα. Η αναγέννηση του πρωτογενούς τομέα αποτελεί προϋπόθεση για την επανεκκίνηση της οικονομίας μας». Η Τράπεζα Πειραιώς αξιοποιώντας την συσσωρευμένη εμπειρία (και της ΑΤΕ) αλλά και την

¹ (www.agro24.gr)

τεχνογνωσία των συνεργατών της κατανοεί τις ιδιαίτερες απαιτήσεις των αγροτικών μονάδων παραγωγής αλλά και τον κυκλικό και πολυλειτουργικό χαρακτήρα της γεωργίας. Για τον λόγο αυτό έχει αναπτύξει μια σειρά ολοκληρωμένων λύσεων για τους έλληνες αγρότες με προϊόντα όπως το «Κεφάλαιο Κίνησης Αγροτών», το Δάνειο «Γη και Εξοπλισμός», το «Ταμειυτήριο Αγροτών» (είσπραξη επιδοτήσεων και πίστωση εσόδων από πώληση προϊόντων) και τα εξειδικευμένα Ασφαλιστικά Προϊόντα (ατυχημάτων, οχημάτων, γεωργικού εξοπλισμού, κατοικίας). Ο κύριος όγκος της προσπάθειας όμως εστιάζει στην ανάπτυξη του Προγράμματος Συμβολαιακής Γεωργίας και Κτηνοτροφίας το οποίο προωθεί την συνεργασία των παραγωγών και των μεταποιητικών μονάδων και προσφέρει λύσεις σε βασικά διαρθρωτικά προβλήματα. (Επί Γης 1 :3) Το Πρόγραμμα Συμβολαιακής Γεωργίας και Κτηνοτροφίας της Τράπεζας Πειραιώς (εφεξής το πρόγραμμα) ξεκίνησε το 2013, ήταν το πρώτο πρόγραμμα συμβολαιακής τραπεζικής που λειτούργησε στην Ελλάδα και σήμερα περιλαμβάνει 17.000 παραγωγούς και 170 επιχειρήσεις και συνεταιρισμούς.(ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 14) Στο Πρόγραμμα εντάσσονται παραγωγοί κι επιχειρήσεις από όλο το οικονομικό και γεωγραφικό εύρος της χώρας. Οι συμμετέχοντες στο Πρόγραμμα της Τράπεζας Πειραιώς πραγματοποιούν εξαγωγές σε 73 χώρες, ύψους 1,35 δισ. Ευρώ, ποσό που αντιστοιχεί στο 20% του συνόλου της ελληνικής εξαγωγικής δραστηριότητας για αγροτικά προϊόντα. (www.naftemporiki.gr)

Το Πρόγραμμα αποτελεί ένα καινοτόμο εργαλείο συνεργασίας και χρηματοδότησης του πρωτογενούς και του δευτερογενούς τομέα. Στην πράξη, η Τράπεζα Πειραιώς σαν συντονιστής και χρηματοδότης της συνεργασίας λειτουργεί σε δύο επίπεδα συνάπτοντας δανειακή σχέση α) με τον αγοραστή του προϊόντος (αγροτικής ή κτηνοτροφικής παραγωγής) που είναι συνήθως μια μεταποιητική ή εμπορική μονάδα, χορηγώντας Κεφάλαιο Κίνησης Ειδικού Σκοπού και β) με τους παραγωγούς των προϊόντων (αγρότες ή κτηνοτρόφους), που θα συνάψουν ή έχουν ήδη συνάψει Συμβόλαιο με την παραπάνω επιχείρηση (αγοραστή), χορηγώντας τους πίστωση μέσω της χρήσης της Κάρτας Συμβολαιακής Γεωργίας. Το συμβόλαιο παραγωγής κι αγοράς προϊόντων λειτουργεί για την Τράπεζα σαν εξασφάλιση προκειμένου να προβεί στην χρηματοδότηση των ενταγμένων παραγωγών στο Πρόγραμμα. Παράλληλα, η Τράπεζα αναλαμβάνει να συνάψει συμφωνίες συνεργασίας με καταστήματα αγροεφοδίων και πρατήρια καυσίμων σε όλη την χώρα, στα οποία τοποθετεί συσκευές υποδοχής των πιστωτικών καρτών (POS) για την εξυπηρέτηση των αγροτών κατόχων της Κάρτας Συμβολαιακής Γεωργίας. Η Κάρτα Συμβολαιακής Γεωργίας μπορεί επίσης να χρησιμοποιηθεί από τους αγρότες και για την ανάληψη μετρητών από τα ΑΤΜ ή τα Καταστήματα του Δικτύου της Τράπεζας προκειμένου να καλύψουν τα εργατικά έξοδα των καλλιεργειών που απαιτούν χειρονακτική εργασία. Η συγκεκριμένη κάρτα, δεν είναι πιστωτική κάρτα, καθώς δεν χρηματοδοτεί τις καταναλωτικές ανάγκες του αγροτικού νοικοκυριού και επίσης διαφέρει ως προς το επιτόκιο των κοινών πιστωτικών καρτών αλλά και ως προς τον σκοπό της χρηματοδότησης (κάρτα ειδικού σκοπού). Η κάρτα αυτή, είναι μια κατεξοχήν επαγγελματική κάρτα που παρέχει

στον αγρότη κεφάλαιο κίνησης για την κάλυψη των αναγκών της αγροτικής του εκμετάλλευσης. (παρουσίαση Τράπεζας Πειραιώς Συμβολαιακή Γεωργία και Κτηνοτροφία 2014)

Το Πρόγραμμα της Τράπεζας Πειραιώς στοχεύει μέσα από τις δράσεις του στην ανασυγκρότηση και τον εξορθολογισμό του τρόπου λειτουργίας του Ελληνικού αγροτικού τομέα, αναγνωρίζοντας τη σημασία του για την ανάπτυξη της οικονομίας καθώς συμμετέχει με σχεδόν 3% στην διαμόρφωση του ΑΕΠ. Για την Τράπεζα Πειραιώς η ανασυγκρότηση και η αύξηση της αγροτικής παραγωγής μέσα από δράσεις που θα προωθούν την παραγωγή προϊόντων υψηλής ποιότητας κι ανταγωνιστικότητας αποτελεί στρατηγική δράση για τον εξορθολογισμό της αγροτοδιατροφικής αλυσίδας και την έξοδο από την κρίση. Η Τράπεζα, μέσα από στοχευμένες και ορθολογικές βραχυπρόθεσμες χρηματοδοτήσεις προσπαθεί να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για την καθετοποίηση της παραγωγής και μεταποίησης των αγροτικών προϊόντων, μείωση του κόστους παραγωγής του αγροτικού τομέα, για την ένταξη νέων αγροτών στην παραγωγή, αλλά και για την αύξηση της αναγνωρισιμότητας των ελληνικών προϊόντων στις αγορές. Παράλληλα, προωθεί την χρηματοδότηση επενδυτικών σχεδίων με στόχο την δημιουργία κι ανάπτυξη βιώσιμων γεωργικών εκμεταλλεύσεων, την είσοδο νέων στο αγροτικό επάγγελμα και την ορθολογική αξιοποίηση των πόρων του νέου Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης 2014-2020. Στους νέους στόχους για την ανασυγκρότηση του αγροτικού τομέα που θέτει η Τράπεζα Πειραιώς, από το 2016 και μετά, όπως επεσήμανε ο κ. Αντωνιάδης είναι η ανάπτυξη «ευφούς γεωργίας». Η ανάπτυξη της καινοτομίας στον αγροτικό χώρο θα συμβάλλει στον εκσυγχρονισμό της αγροτικής παραγωγής της χώρας. (www.naftemporiki.gr)

Στόχος του Προγράμματος είναι η εξασφάλιση κεφαλαίων για την κάλυψη των καλλιεργητικών κι επενδυτικών αναγκών των παραγωγών και των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται μέσα από βιώσιμες συνεργασίες στον αγροτοδιατροφικό τομέα της χώρας. Στην λογική της εξυπηρέτησης των αναγκών του αγροτοδιατροφικού τομέα και της προβολής των ελληνικών προϊόντων στοχεύουν και οι δύο τελευταίες συνεργασίες της Τράπεζας Πειραιώς, στους τομείς των γεωργικών εφοδίων και των ξενοδοχείων, που ανακοινώθηκαν τον Ιανουάριο του 2016 με αφορμή τη συμπλήρωση των τριών ετών λειτουργίας του Προγράμματος. Πιο συγκεκριμένα, η Τράπεζα Πειραιώς ξεκίνησε συνεργασία α) με την εταιρεία *Bayer* προκειμένου να είναι σε θέση να συμβάλει στην μείωση του κόστους των αγροτικών προϊόντων και την υποστήριξη του εισοδήματος των αγροτών παρεμβαίνοντας στην αλυσίδα εμπορίας αγροεφοδίων. Η Τράπεζα μέσα από το Πρόγραμμα στηρίζει χρηματοδοτικά με Κεφάλαιο Κίνησης λιανεμπόρους γεωργικών εφοδίων επιτρέποντας τους να έχουν καλύτερη πρόσβαση στους (εισαγωγείς) προμηθευτές αλλά και να εξασφαλίζουν προνομιακές τιμές λόγω της δυνατότητας να εξοφλούν τοις μετρητοίς και β) αρχικά με τα ξενοδοχεία του Ομίλου «*Ledra Hotels and Villas*» : *Domes of Elounda, Elounda Blue Hotel & Pleiades Luxurius Villas* και την *Terra Creta* (σύγχρονη καθετοποιημένη μονάδα τυποποίησης ελαιολάδου) για διάθεση των προϊόντων στα ξενοδοχεία. Στόχος του Προγράμματος είναι η

επέκταση των συνεργασιών, προκειμένου επώνυμα πιστοποιημένα ελληνικά προϊόντα (από συνεργαζόμενους συνεταιρισμούς κι επιχειρήσεις) να διατίθενται στα συνεργαζόμενα ξενοδοχεία και οι επισκέπτες (τουρίστες) να γίνουν μέσα από την γνωριμία τους με τα προϊόντα «πρέσβεις» του ελληνικού αγροτοδιατροφικού τομέα στο εξωτερικό. (www.naftemporiki.gr)

6.1.2 Οφέλη από την ένταξη στο Πρόγραμμα Συμβολαιακής Γεωργίας και Κτηνοτροφίας της Τράπεζας Πειραιώς

Το Πρόγραμμα Συμβολαιακής Γεωργίας και Κτηνοτροφίας είναι μια προσπάθεια εξορθολογισμού των συναλλαγών στον αγροτοδιατροφικό τομέα και οικονομικής στήριξης της παραγωγικής προσπάθειας. Η διαδικασία εισβολής των όρων της ελεύθερης αγοράς, της επιχειρηματικότητας και του εκχρηματισμού της ζωής της υπαίθρου (και της γεωργίας) είχε ξεκινήσει από την μετακίνηση στην ύπαιθρο αστών (για εργασία ή αναψυχή). Το Πρόγραμμα της Συμβολαιακής Γεωργίας και Κτηνοτροφίας έρχεται να εκσυγχρονίσει τις νοοτροπίες που επικρατούν στην ελληνική ύπαιθρο, οργανώνοντας τον αγροτικό τομέα στη βάση λειτουργίας των (αστικών) επιχειρήσεων. (Α. Μουσιδής citybranding 2010)

Το Τραπεζικό Πρόγραμμα εξασφαλίζει στον παραγωγό, πέρα από τα γενικότερα οφέλη που χαρακτηρίζουν μια συμβολαιακή σχέση, όλη την απαιτούμενη ρευστότητα για την χρηματοδότηση της παραγωγής, με ευνοϊκούς όρους και χωρίς εμπράγματα εξασφαλίσεις (την δέσμευση περιουσιακών του στοιχείων ή προσημείωσης της καλλιεργήσιμης γης), αφού σαν εξασφάλιση λαμβάνεται το συμβόλαιο με την μεταποιητική επιχείρηση. Τα χρήματα που ο αγρότης χρειάζεται για την αποπληρωμή των υποχρεώσεων του σε τρίτους, είναι διασφαλισμένα από την Τράπεζα μέσω της συμμετοχής του στο Πρόγραμμα. Σε ότι αφορά στις επιχειρήσεις, μέσα από την συμμετοχή τους στο Πρόγραμμα, απολαμβάνουν όλα τα οφέλη της πρακτικής της συμβολαιακής γεωργίας, όπως προγραμματισμό της ποσότητας και του χρόνου παράδοσης της πρώτης ύλης, αλλά επιπλέον εξασφαλίζουν ρευστότητα που μπορούν να διαθέσουν για την ικανοποίηση πρόσθετων επενδυτικών αναγκών της επιχείρησης. Μέσα από το Πρόγραμμα η Τράπεζα, ως χρηματοδότης και συντονιστής, καταφέρνει να κάνει τις σχέσεις στον αγροτοδιατροφικό κλάδο πιο σταθερές. Τα οφέλη από τη λειτουργία του Προγράμματος αναζωογονούν τις τοπικές κοινωνίες και δίνει μια ανάσα ρευστότητας στις τοπικές αγορές μέσα από την δυνατότητα άμεσων πληρωμών και τη συναλλακτική κίνηση που δημιουργεί. (Επί Γης #1,2014 :10)

Πέρα από την δυνατότητα ταμειακού προγραμματισμού σε βάθος χρόνου, η Αγροτική Τραπεζική δίνει στους αγρότες και τις επιχειρήσεις την δυνατότητα, να εστιάσουν την παραγωγή τους σε προϊόντα υψηλής ποιότητας και ανταγωνιστικότητας, με «ετικέτα προέλευσης» «ταυτότητα εμπιστοσύνης» που θα εξαχθούν στις διεθνείς αγορές και θα καλύψουν τις ανάγκες απαιτητικών πελατών που ψάχνουν ιδιαίτερα προϊόντα χωρίς να υπολογίζουν το κόστος. Παράλληλα, και πάντα

με στόχο την στήριξη και την ενδυνάμωση της αναγνωρισιμότητας των Ελληνικών ποιοτικών αγροτοδιατροφικών προϊόντων, η Τράπεζα Πειραιώς στηρίζει την προσπάθεια προβολής μέσα από την ιστοσελίδα www.bestgreekfood.com, που ξεκίνησε με πρωτοβουλία του Δημοσιογραφικού Οργανισμού Λαμπράκη (ΔΟΛ) σε συνεργασία και με την Media Innovation. Μέσα από τον ιστοτόπο αυτό προβάλλονται Έλληνες παραγωγοί και επιχειρήσεις με στόχο την προώθηση των Ελληνικών προϊόντων σε όλο τον κόσμο μέσα από την ανάδειξη της ποιότητας τους, της μεγάλης ποικιλίας προϊόντων που η χώρα παράγει και της πολιτιστικής κληρονομιάς του κάθε τόπου μέσα από τη γαστρονομική του παράδοση. Στο κομμάτι της συνεργασίας μεταξύ επιχειρήσεων (B2B) ο ιστότοπος φιλοδοξεί να βοηθήσει στην καλλιέργεια σχέσεων εμπιστοσύνης και αμεσότητας ανάμεσα στους συναλλασσόμενους (πωλητές / αγοραστές), να δημιουργήσει επίσης ένα διευρυμένο εμπορικό δίκτυο καθώς και να προβάλλει την ελληνική παραδοσιακή διατροφή ως βάση της μεσογειακής διατροφής, για την οποία γίνεται παγκόσμιο λόγος τόσο για την ευεργετική της συμβολή στη διατήρηση καλής υγείας όσο και για την γαστρονομική της αρτιότητα. (www.bestgreekfood.com)

Η Τράπεζα Πειραιώς, είναι η μοναδική ελληνική τράπεζα που ασχολείται με τον αγροτοδιατροφικό κλάδο σε όλο του σχεδόν το εύρος. Για την καλύτερη οργάνωση κι ανάπτυξη του αγροτικού τομέα έχει δημιουργήσει μια συστοιχία συνεργασίας που καλύπτει διαφορετικές ανάγκες του χώρου. Πιο συγκεκριμένα, πέρα από το ολοκληρωμένα προγράμματα χρηματοδότησης, όπως το Πρόγραμμα Συμβολαιακής Γεωργίας και Κτηνοτροφίας, που προσφέρει στους έλληνες αγρότες και τις επιχειρήσεις, και τις δράσεις προβολής του ελληνικού αγροτοδιατροφικού κλάδου (www.bestgreekfood.com) παρέχει και εξειδικευμένα προγράμματα εκπαίδευσης. Αναγνωρίζοντας α) την μεγάλη σημασία που έχει για τον αγροτικό τομέα η ανανέωση του πληθυσμού της υπαίθρου με νέους αγρότες που θα εισάγουν στην αγροτική παραγωγή την καινοτομία και τις νέες τεχνολογίες και

β) την τάση εξόδου νέων από τις πόλεις προς την ύπαιθρο (λόγω της κρίσης ή της ψυχοφθόρας καθημερινότητας) και την ένταξη τους στο αγροτικό επάγγελμα, παρέχει σε αγρότες ή νέους επιχειρηματίες μέσα από το *Κέντρο Βιώσιμης Επιχειρηματικότητας «Εξέλιξη»* (μέλος του Ομίλου της Τράπεζας Πειραιώς) εκπαιδευτικά προγράμματα όπως το «Επιχειρηματίας Αγρότης». Τα προγράμματα αυτά στοχεύουν στη δημιουργία ενός νέου μοντέλου αγροτικής επιχειρηματικότητας στη βάση της γνώσης, της καινοτομίας και τις αρχές της υπεύθυνης γεωργίας. (www.excelixi.org)

Πέρα από την χρηματοδοτική στήριξη και την επιμόρφωση των αγροτών σε θέματα που αφορούν τις καλλιεργητικές πρακτικές, η Τράπεζα Πειραιώς γνωρίζοντας την εξάρτηση του κλάδου από τα καιρικά φαινόμενα παρέχει στους αγρότες ένα νέο χρήσιμο εργαλείο οργάνωσης της παραγωγής τους. Το εργαλείο αυτό είναι το «Δελτίου Καιρού για Αγρότες» που χορηγεί η Τράπεζα Πειραιώς και είναι διαθέσιμο στην ιστοσελίδα του ειδησεογραφικού σταθμού του ANT1, υπό την επιμέλεια του μετεωρολόγου του Τ. Αρνιακού. Το δελτίο περιλαμβάνει προγνώσεις για 20 γεωργικές περιοχές

της χώρας και στοιχεία όπως η ένταση των ανέμων, η θερμοκρασία, η πιθανότητα βροχής καθώς και η διάρκεια των φαινομένων ανά γεωγραφική περιοχή. Η χορηγία του δελτίο καιρού για τους αγρότες από την Τράπεζα Πειραιώς αποτελεί ένα ακόμη χρήσιμο εργαλείο για την επίτευξη του στόχου που έχει θέσει δηλαδή την ανάπτυξη του ελληνικού αγροτικού τομέα με μοχλό το πρόγραμμα Συμβολαιακής Γεωργίας του Ομίλου. (Επί Γης 4 : 29)

Στην ιδιαίτερα δύσκολη περίοδο που βιώνει η χώρα από την 30/06/2015 και ιδιαίτερα με την επιβολή των Capital Controls, οι αγρότες παραγωγοί, που συμμετέχουν στο πρόγραμμα της Τράπεζας Πειραιώς, μπόρεσαν να καλύψουν κάποιες από τις ανάγκες τους (αγροτικό ρεύμα, νερό, εισφορές ΟΓΑ, πληρωμή εργόσημων κλπ), με τη βοήθεια της πιστωτικής κάρτας συμβολαιακής γεωργίας και τις προσαρμογές που έγιναν στη χρήση της ειδικά για την περίπτωση. Επειδή όμως η κάρτα συμβολαιακής γεωργίας εντάσσεται στις πιστωτικές κάρτες, ίσχυαν οι αντίστοιχες ρυθμίσεις που απαγόρευαν την ανάληψη μετρητών με την χρήση πιστωτικής κάρτας που είχε εκδοθεί από ελληνική τράπεζα. Οι αντίστοιχες απαγορεύσεις ίσχυαν και για τις επιχειρήσεις και τους παραγωγούς που είχαν εγκεκριμένο πιστοδοτικό όριο (δάνειο) το οποίο και δεν μπορούσαν να εκταμιεύσουν. Οι μεταποιητικές επιχειρήσεις του αγροτοδιατροφικού τομέα «προστατεύτηκαν» κατά μια έννοια λόγω της χρονικής περιόδου που λαμβάνουν χώρα οι δραματικές αυτές εξελίξεις καθώς η εποχικότητα τους (για αγορά προϊόντων, εφοδίων και σύναψη συμφωνιών) ξεκινά το Φθινόπωρο. Ωστόσο, η δυσπραγία που επέφεραν στις εξαγωγικές επιχειρήσεις οι απαγορεύσεις κάποιων Τραπεζικών Εργασιών είναι κάτι που θα διαχυθεί σε ολόκληρο τον κλάδο (παραγωγούς, εμπόρους εφοδίων κλπ) αλλά και την εθνική οικονομία. Δεδομένου του εποχικού κι ευπαθούς χαρακτήρα των προϊόντων, η δυσκολία στην πραγματοποίηση εξαγωγών, λόγω κλειστών τραπεζών, η αδυναμία έκδοσης εγγράφων (πχ εγγυητικών επιστολών) κι η έλλειψη ρευστότητας (capital controls), αναμένεται να δημιουργήσει μεγάλες ζημιές στον συναλλακτικό κύκλο αυτών των επιχειρήσεων.

7. Η Συμβολαιακή Γεωργία στην Ελλάδα της Κρίσης

7.1 Συμβολαιακή Γεωργία στην Ελλάδα – προϊόντα και τρόποι οργάνωσης της παραγωγής

Η προσέγγιση της παραγωγής αγροτικών και κτηνοτροφικών προϊόντων μέσω Συμβολαιακής Γεωργίας στην Ελλάδα μπορεί να γίνει μέσα από το τρίπτυχο διερευνητικών ερωτήσεων: α) ποια προϊόντα, β) πώς οργανώνεται η παραγωγή τους και γ) γιατί επιλέγουν την συμβολαιακή γεωργία.

Πιο συγκεκριμένα:

7.1.1 Ποια προϊόντα παράγονται στην Ελλάδα μέσω Συμβολαιακής Γεωργίας

Στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια, έχουν ξεκινήσει να συνάπτονται συμφωνίες Συμβολαιακής Γεωργίας, για την παραγωγή προϊόντων που μέχρι σήμερα δεν τύγχαναν μεγάλης ανταπόκρισης τόσο στο χώρο των παραγωγών όσο και των μεταποιητικών επιχειρήσεων. Κατεξοχήν «συμβολαιακά» προϊόντα θεωρούνται τα σιτηρά (για ζυμαρικά), το κριθάρι ζυθοποιίας, η ζάχαρη, ο καπνός, η βιομηχανική ντομάτα, το βιομηχανικό ροδάκινο, τα όσπρια, τα λαχανικά το ρύζι, τα γαλακτοκομικά και τα πουλερικά κ.α. εξακολουθούν να καλλιεργούνται και να προωθούνται προς επεξεργασία και εμπορία ή εξαγωγή μέσα από ελληνικές αλυσίδες συνεργασίας. Ωστόσο, νέα προϊόντα κάνουν την εμφάνισή τους, τόσο ως προς την καλλιέργειά τους στην ελληνική γη, όσο και ως προς την ζήτηση τους στην εγχώρια και παγκόσμια αγορά, τέτοια προϊόντα θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι η στέβια και η ομάδα των αρωματικών – ενεργειακών φυτών και ζωοτροφών / ψυχανθών όπως πχ ο ηλίανθος, το ρόδι, η επιτραπέζια/ βρώσιμη ελιά, το επιτραπέζιο σταφύλι, και το κρασί. Με βάση τα αρχεία της Τράπεζας Πειραιώς και τα Συμβόλαια Παραγωγής, στα οποία η ίδια μετέχει, παρατηρείται ένα ευρύ πλήθος παραγόμενων προϊόντων με γεωγραφική διασπορά σχεδόν στο σύνολο της ελληνικής επικράτειας. Στα «νέα» προϊόντα για τα οποία συνάπτονται συμφωνίες συμβολαιακής γεωργίας ταξινομούνται και τα κτηνοτροφικά ψυχανθή. Παρόλο, που σαν προϊόντα δεν αποτελούν νέες ποικιλίες και οι παλαιότερες γενιές αγροτών γνώριζαν τα πλεονεκτήματά τους, σε ότι αφορά στην θρεπτική τους αξία (υψηλά ποσοστά πρωτεΐνης), την «ξεκούραση» που προσφέρουν στο χωράφι, τις μικρές τους ανάγκες σε νερό, λίπανση και φροντίδα και την συμβατότητα τους με το Ελληνικό κλίμα, οι νεώτεροι Έλληνες αγρότες αρχίζουν τώρα να δείχνουν ενδιαφέρον για την καλλιέργειά τους. Στα κτηνοτροφικά ψυχανθή ανήκουν φυτά όπως το κουκί, το λούπινο, το μπιζέλι, το ρεβύθι, το λαθούρι, ο βίκος, η μηδική κ.α. Τα Ελληνικά ψυχανθή, πέρα από την εξοικονόμηση που προσφέρουν λόγω των μικρών αναγκών τους σε καλλιεργητική φροντίδα και εφόδια, παρουσιάζουν κι ένα ακόμη ισχυρό πλεονέκτημα για την οικονομία της χώρας

και την ασφάλεια των ελληνικών τροφίμων. Τα Ελληνικά ψυχανθή αποτελούν την εναλλακτική λύση στις εισαγόμενες ζωοτροφές καθώς μπορούν να αντικαταστήσουν τις ξένες ποικιλίες όπως π.χ την εισαγόμενη (κτηνοτροφική) σόγια που σε μεγάλο ποσοστό προέρχεται από μεταλλαγμένες ποικιλίες ενώ παράλληλα, προσφέρουν αποθέματα ελληνικών σπόρων κατάλληλων για επαναφύτευση και περαιτέρω μείωση των εισαγωγών. Τα τελευταία χρόνια, υπό την πίεση της οικονομικής κρίσης και της διεξόδου που αναζητούν στη γεωργία άνθρωποι άπειροι στο επάγγελμα του αγρότη, έκαναν την εμφάνισή τους οι λεγόμενες «εναλλακτικές καλλιέργειες» δηλ. φυτά όπως το γκότζι μπερύ, η αγριαγκινάρα, η στέβια κλπ. Παρόλο που οι καλλιέργειες αυτών των ειδών εμφανίζονταν ως «πολλά υποσχόμενες», σε πολλές περιπτώσεις είτε λόγω άγνοιας των νέων αγροτών, ελλιπούς υποστήριξης από κρατικούς φορείς και γεωπόνους είτε και λόγω αστοχίας του πολλαπλασιαστικού υλικού (μη κατάλληλες ποικιλίες για το ελληνικό έδαφος) οδήγησαν τους αγρότες σε οικονομική ζημιά. (Αγροτική Οικονομία)

7.1.2 Πώς οργανώνεται η παραγωγή των προϊόντων μέσω Συμβολαιακής Γεωργίας στην Ελλάδα

Η καλλιέργεια προϊόντων στη βάση Συμβολαίων παραγωγής στην Ελλάδα οργανώνεται είτε σε μονάδες μεμονωμένων παραγωγών (ο αγρότης / φυσικό πρόσωπο απέναντι στην εταιρεία), είτε σε ομάδες παραγωγών (το νομικό πρόσωπο της ένωσης αγροτών απέναντι στην εταιρεία). Η δημιουργία καθετοποιημένων ομάδων παραγωγών είναι μάλιστα μέσα σε εκείνες τις δράσεις που η νέα ΚΑΠ υποστηρίζει. (Αγροτική Οικονομία #1,2015: 12). Παράδειγμα αγρότη ο οποίος μέσα από την απόκτηση εξειδίκευσης και πιστοποίησης σε συγκεκριμένα προϊόντα και τη δημιουργία υποδομών τυποποίησης (συσκευαστήριο) κατάφερε να συνάψει σημαντικές συμφωνίες (συμβόλαια) με εταιρείες, αποτελεί κ. Γιώργος Παππάς, αγρότης τρίτης γενιάς, από τη Βοιωτία. Ο συγκεκριμένος αγρότης καλλιεργεί στη βάση εμπορικού συμβολαίου με μεγάλα Super Market (AB, My Market) καρότα και κρεμμύδια, ενώ έχει συνάψει και συμβόλαιο παραγωγής / προμήθειας κριθαριού με την Αθηναϊκή Ζυθοποιία και βαμβακιού με εκκοκκιστήριο της περιοχής της Λιβαδειάς. Προκειμένου να αυξήσει την ανταγωνιστικότητα των προϊόντων του (διασφάλιση της ασφάλειας από την παραγωγή ως την κατανάλωση και δυνατότητα ιχνηλασιμότητας) έχει λάβει πιστοποίηση ISO 2000. Παράλληλα, έχει κατασκευάσει ιδιόκτητο συσκευαστήριο και χώρο ψυγείων στον οποίο γίνεται η επεξεργασία των προϊόντων (καθαρισμός και τυποποίηση καρότων και κρεμμυδιών) και η φύλαξη / συντήρηση των προϊόντων που παράγει. Στο βαθμό των δυνατοτήτων του, ο συγκεκριμένος γεωργός έχει καθετοποιήσει την παραγωγή του, αναλαμβάνοντας με προσωπικό κόστος (οικονομικό ρίσκο αλλά και έντονη σωματική καταπόνηση) να διεκπεραιώσει τα περισσότερα στάδια της (παραγωγή, τυποποίηση και προώθηση) μόνος του απέναντι στις εταιρείες με τις οποίες έχει συνάψει τις συμφωνίες. Όπως ο κ. Γ. Παππάς πιστεύει ότι

: «το μέλλον των αγροτών βρίσκεται στη δημιουργία δυναμικών συνεταιρισμών. Αν είχαμε σωστά οργανωμένες ομάδες παραγωγών, θα ήμασταν άρχοντες. Το ελεύθερο εμπόριο μας σκοτώνει. Έχω γνωρίσει Γερμανό αγρότη που καλλιεργεί 6.000 στρέμματα καρότο και δεν ασχολείται με την πώληση της παραγωγής. Απλώς δίνει τη σοδειά του στο συνεταιρισμό». (Αγροτική Οικονομία # 3, 2015:34-35) Παραγωγική δραστηριοποίηση κατά μόνας (συμβόλαιο αγρότη με εταιρεία) συναντάται συχνά στην κτηνοτροφία και ιδιαίτερα στην περίπτωση της γαλακτοπαραγωγής / γαλακτοβιομηχανίας. Μεμονωμένοι αγρότες εκτρέφουν αγελάδες και παραδίδουν το γάλα σε μεγάλες γαλακτοβιομηχανίες.

Σε ότι αφορά στην οργάνωση της συμβολαιακής παραγωγής προϊόντων, μέσα από ομάδες παραγωγών και συνεταιρισμούς, τα παραδείγματα είναι αρκετά και ενθαρρυντικά για το κλίμα που φαίνεται να διαμορφώνεται στην Ελληνική (Συμβολαιακή και μη) Γεωργία και Κτηνοτροφία. Χαρακτηριστικά (αναδιαμορφωμένα) παραδείγματα μπορούν να θεωρηθούν ο Συνεταιρισμός Αγροτών Θεσσαλίας «ΘΕΣγη» και «ΘΕΣγάλα», η «Ένωση Αγροτικών Συνεταιρισμών Βόλου» και η γαλακτοβιομηχανία «ΕΒΟΛ» καθώς και ο «Αγροτικός Συνεταιρισμός Φασολοπαραγωγών Εθνικού Δρυμού Πρεσπών Πελεκάνος». Το κοινό σημείο και των τριών αυτών συνεταιρισμών είναι η συμμετοχή τους στο Πρόγραμμα Συμβολαιακής Γεωργίας και Κτηνοτροφίας της Τράπεζας Πειραιώς καθώς και η προσπάθεια τους για καθετοποίηση της παραγωγής σε όλα τα στάδια, δημιουργία σχέσεων εμπιστοσύνης των συναλλασσομένων και σταθεροποίηση των τιμών. Οι αγρότες που συμμετέχουν στους Συνεταιρισμούς αυτούς μπόρεσαν με ευκολία να ξεπεράσουν τις επιμέρους δυσκολίες της παραγωγικής διαδικασίας χάρη στις διευκολύνσεις (τεχνική υποστήριξη, εμπορικές συμφωνίες, πιστοποιήσεις) που τους παρείχε ο Συνεταιρισμός τους. Για παράδειγμα, ο Συνεταιρισμός Φασολοπαραγωγών «Πελεκάνος», μέσα από την ένταξη του στο Πρόγραμμα Συμβολαιακής Γεωργίας της Τράπεζας Πειραιώς μπόρεσε να καλύψει το υψηλό κόστος συγκομιδής του προϊόντος. (Αγροτική Οικονομία 2 : 5) Από την άλλη πλευρά, οι δύο Θεσσαλικοί Συνεταιρισμοί εξασφάλισαν για τους αγρότες εγγυημένο εισόδημα από την πώληση της παραγωγής τους και προμήθεια πρώτης ύλης / ζωοτροφής σε τιμή και ποιότητα εκ των προτέρων γνωστή για τους γαλακτοπαραγωγούς της ένωσης. (Επί Γης # 2, 2015 : 33&6)

Η οργάνωση των μικρών καλλιεργητών σε συνεταιριστικούς σχηματισμούς, πέρα από στόχος της νέας ΚΑΠ, αναδείχθηκε στην εποχή της κρίσης σαν αναγκαία κίνηση επιβίωσης του αγροτικού νοικοκυριού, πρόσβασης των προϊόντων στις αγορές (εγχώριες και διεθνείς), εξασφάλισης των απαιτούμενων εφοδίων για την ολοκλήρωση των σταδίων της παραγωγής και αύξησης της ανταγωνιστικότητας των προϊόντων. Τόσο η αυξημένη ζήτηση για τροφοδοσία τροφίμων στα αστικά κέντρα και η μεγέθυνση της αλυσίδας που συνδέει την παραγωγή με την κατανάλωση (παγκοσμιοποίηση του αγροτοδιατροφικού τομέα), όσο και η αλλαγή στις διατροφικές συνήθειες του πληθυσμού, που αναζητούν νέα καινοτόμα προϊόντα ή επιστροφή σε παλαιές ποιοτικές ποικιλίες / συνταγές τροφίμων, οδήγησαν στην ανάγκη για εξειδίκευση και καθετοποίηση της

παραγωγής. (Α. Μωυσίδης 1988 : 28-29) Οι αγροτικοί συνεταιρισμοί που αναδείχθηκαν / δημιουργήθηκαν, στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια, είτε ως προϊόν της ανάγκης για αντιμετώπιση των συνθηκών της οικονομικής κρίσης στη χώρα και του ανταγωνισμού στις αγορές εγχώριες και διεθνείς, είτε ως προσπάθεια διαφοροποίησης κι εκσυγχρονισμού από το οικονομικά και λειτουργικά αδιέξοδο μοντέλο του παρελθόντος, συμβάλλουν τόσο στην καθετοποίηση της αγροτικής παραγωγής όσο και στη δημιουργία συστοιχιών συνεργασίας (Cluster) ανάμεσα σε διαφορετικούς κλάδους της Ελληνικής οικονομίας. Τα οφέλη για τους αγρότες από τη συμμετοχή στις οργανώσεις παραγωγών, είναι με μια πρώτη ματιά η βελτίωση της ποιότητας των προϊόντων, η εξωστρέφεια μέσα από τη συμμετοχή σε διεθνείς εκθέσεις αλλά και η στροφή στην οργανωμένη επιχειρηματικότητα. Πέρα όμως από την ανάπτυξη της καινοτομίας και της εξωστρέφειας οι συνεταιριστικές οργανώσεις συμβάλλουν στην διευκόλυνση της αγροτικής παραγωγικής διαδικασίας, κυρίως μέσα από την ισχυρότερη διαπραγματευτική τους ισχύ στην σύναψη συμφωνιών / συμβολαίων με τις μεταποιητικές και εμπορικές επιχειρήσεις του κλάδου. Εξασφαλίζουν έτσι, για τον μεμονωμένο καλλιεργητή μείωση του κόστους παραγωγής, εξασφάλιση της διάθεσης του παραγόμενου προϊόντος, βελτίωση της ποιότητας των προϊόντων μέσα από συμφωνίες για παροχή αγροεφοδίων, εξοπλισμού και συμβουλευτικής από γεωπόνους ή νομικούς για την ορθότητα των όρων των συμβολαίων. (Αγροτική Οικονομία#3, 2015 : 20-21)

7.1.3 Γιατί επιλέγουν την Συμβολαιακή Γεωργία

Σύμφωνα με μια έρευνα που πραγματοποίησε το 2013 το Τμήμα Γεωπονίας του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, με την χρήση ερωτηματολογίων σε 1200 γεωργούς σε όλη την Ελλάδα, σχετικά με την υιοθέτηση από αυτούς της πρακτικής της Συμβολαιακής Γεωργίας το 13,7% έχει ήδη ενταχθεί σε κάποια μορφής συμβολαιακή σχέση ενώ το 24,8% θα ήθελε να ενταχθεί αλλά δεν έχει ακόμη προχωρήσει σε κάποια συμφωνία. Οι σπουδαιότεροι λόγοι που οδηγούν τους γεωργούς στην υιοθέτηση της Συμβολαιακής Γεωργίας είναι σύμφωνα με την έρευνα: ο περιορισμός του ρίσκου (21,3%), η εξασφάλιση σταθερού εισοδήματος (14,7%), η ανάπτυξη σχέσης εμπιστοσύνης (12,6%), η πρόσβαση σε χρηματοδότηση (7,8%) και η κατάργηση των μεσαζόντων (5,7%). (Μιχαηλίδης, Σεργάκη, Σέμος 2014).

Στη σημερινή εποχή, ο επαγγελματίας αγρότης έχει να αντιμετωπίσει ένα πλήθος ποιοτικών αλλά και κανονιστικών προκλήσεων, γεγονός που κάνει την παραγωγική διαδικασία εξαιρετικά σύνθετη, κοστοβόρα και εξαρτημένη από εξωαγροτικούς κλάδους και εισροές. Από την άλλη πλευρά, οι επιχειρήσεις του αγροτοδιατροφικού κλάδου προκειμένου να σταθούν και να διαγράψουν μια κερδοφόρα πορεία, στις συνθήκες του διεθνούς ανταγωνισμού, αναζητούν τρόπους για εξασφάλιση των πρώτων υλών χωρίς να χρειαστεί να δαπανήσουν κεφάλαια για αγορά καλλιεργήσιμης γης και αναζήτησης εργατικού δυναμικού. Οι ανάγκες αυτές, οδηγούν την αγροτική παραγωγή σε μια

διαδικασία υιοθέτησης πρακτικών οργάνωσης στη λογική των καπιταλιστικών επιχειρήσεων, όπως η Συμβολαιακή Γεωργία, που αποτελεί την συνεργασία των εργατών με τους ιδιοκτήτες των μέσων παραγωγής / ιδιωτικό κεφάλαιο.

Η υιοθέτηση της πρακτικής της Συμβολαιακής Γεωργίας είναι κάτι που τα τελευταία χρόνια κερδίζει έδαφος τόσο στον κλάδο των αγροτών όσο και των επιχειρήσεων. Σε συνθήκες οικονομικής δυσπραγίας, σαν αυτές που βιώνει η Ελλάδα την τελευταία πενταετία, η ανάγκη για προγραμματισμό της παραγωγής, πρόβλεψη του ρίσκου της παραγωγής και των εσόδων αλλά και μείωση του κόστους παραγωγής προβάλλουν για τους αγρότες και τις επιχειρήσεις του αγροτοδιατροφικού κλάδου σαν λύση την σύναψη συμβολαίων παραγωγής. Η διαδικασία παραγωγής μέσω συμβολαίου δίνει την δυνατότητα στις επιχειρήσεις να επενδύσουν για προβολή στις ξένες αγορές αλλά και για έρευνα και καινοτομία, τα κεφάλαια εκείνα που εξοικονομούν λόγω της σύναψης συμβολαίου με τις αγροτικές μονάδες / ενώσεις (πχ ενοίκιο γης, κόστος αποθήκευσης και μεταφοράς των προϊόντων, αναζήτησης προσωπικού). Το μειωμένο λειτουργικό κόστος για τις επιχειρήσεις, τους δίνει τη δυνατότητα να επιβιώσουν στις συνθήκες του έντονου διεθνούς ανταγωνισμού στις αγορές των αγροτοδιατροφικών προϊόντων, προωθώντας ένα προϊόν με υψηλές ποιοτικές προδιαγραφές και χαμηλή τιμή. Από την άλλη πλευρά, οι αγρότες δεν χρειάζεται να αγωνιούν για την διάθεση της παραγωγής τους κι άρα για την εξασφάλιση του εισοδήματός τους και της επιβίωσης του αγροτικού νοικοκυριού (καταναλωτικές ανάγκες, κοινωνική ασφάλιση κλπ). Η σύναψη συμβολαίου με μια μεταποιητική επιχείρηση επιτρέπει στους αγρότες, υπό την ομπρέλα της ασφάλειας και των παροχών του συμβολαίου, να «πειραματισθούν» με νέα, καινοτόμα προϊόντα, να αναπτύξουν περαιτέρω τις δυνατότητες της γης τους, τις γνώσεις τους (τεχνική βοήθεια) και την ανταγωνιστικότητα του τόπου τους αλλά και της χώρας σε συγκεκριμένα προϊόντα. (Α. Μωυσίδης 1988 :43-49) Παράλληλα, μέσα από την υπογραφή συμβολαίων παραγωγής στα οποία συμμετέχουν και τα πιστωτικά ιδρύματα (Τράπεζες) αποκτούν πρόσβαση, σε οικονομικές διευκολύνσεις και σε εξειδικευμένα για τον αγροτικό τομέα, χρηματοδοτικά προϊόντα και οι δύο μεριές (αγρότες και επιχειρήσεις). (Επί Γης # 3,2015: 6) Η συνεργασία των αγροτών με τις επιχειρήσεις μέσω του συμβολαίου, σήμερα που οι κανόνες της ελεύθερης αγοράς κυριαρχούν, τους βοηθά να αποκτήσουν «επιχειρηματική λογική» μέσα από τη πρόσβαση, υποστήριξη αλλά και στοιχειώδη γνώση σε πεδία όπως οι τεχνικές πωλήσεων, η οικονομική οργάνωση μιας μονάδας/επιχείρησης, η πρόβλεψη του ρίσκου, η διαχείριση του προσωπικού. Επίσης, οι στοιχειώδεις νομικές γνώσεις που τους παρέχουν οι συμβαλλόμενες επιχειρήσεις και τους βοηθούν να θέσουν την παραγωγή τους σε στέρεες βάσεις αλλά και να την ευθυγραμμίσουν με τους στόχους της επιχείρησης και της ευρύτερης αγοράς αγροτοδιατροφικών προϊόντων. (Επί Γης #3,2015: 4) Μέσα από τη διαδικασία παραγωγής μέσω συμβολαίου οι μεγάλες επιχειρήσεις του αγροτοδιατροφικού τομέα έρχονται σε στενότερη επαφή με τον πρωτογενή τομέα και αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες υποστήριξης και ανάπτυξης της βιωσιμότητας του. Προκειμένου να

επιτύχουν τον στόχο τους που είναι η αξιοποίηση της Ελληνικής γης και παραγωγής κινητοποιούν δυνάμεις από διαφορετικούς κλάδους της οικονομίας. Μια τέτοιου είδους πρωτοβουλία αποτελεί το Σχέδιο Δράσης «ΓΑΙΑ» της γαλακτοβιομηχανίας ΔΕΛΤΑ, που στοχεύει στην υποστήριξη της ελληνικής κτηνοτροφίας μέσα από ρεαλιστικές προτάσεις και ιδέες, που θα κινητοποιηθούν μέσα από την συνεργασία δυνάμεων όπως οι γεωργοί και κτηνοτρόφοι (που μετέχουν στο συμβόλαιο παραγωγής), οι επιστήμονες – γεωτέχνες του Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών και τα στελέχη της επιχείρησης. (Επί Γης #4,2015: 12)

7.2 Παραδείγματα Συμβολαιακής Παραγωγής από τον Ελληνικό Χώρο

Η Συμβολαιακή Γεωργία στην Ελλάδα, ειδικά τα 3 τελευταία χρόνια που απέκτησε και μια πιο συστηματική μορφή μέσα από τα προγράμματα των Τραπεζών, επεκτάθηκε πέρα από τα κατεξοχήν συμβολαιακά προϊόντα και σε νέα είδη (για την συμβολαιακή μορφή αλλά και για τον αγροτικό τομέα της χώρας) και έδωσε τη δυνατότητα στους παραγωγούς να δοκιμάσουν νέες μορφές συνεργασίας για την παραγωγή ποιοτικών ή/και καινοτόμων προϊόντων. Κάποιες από τις προσπάθειες αυτές αποδείχθηκαν πετυχημένες και άνοιξαν νέους δρόμους συνεργασίας, ανάπτυξης και καινοτομίας. Υπήρξαν όμως περιπτώσεις που κατέληξαν σε αποτυχία για μια σειρά από λόγους. Κάποια παραδείγματα αυτών των τάσεων παρουσιάζονται συνοπτικά κάτωθι:

7.2.1 Παραγωγή ενός κατεξοχήν συμβολαιακού γεωργικού προϊόντος – Αθηναϊκή Ζυθοποιία και Όμιλος Barilla

Ένα επιτυχημένο παράδειγμα Συμβολαιακής Παραγωγής στην Ελληνική επικράτεια, ενός κατεξοχήν «συμβολαιακού» προϊόντος όπως το κριθάρι, αποτελεί η περίπτωση της Αθηναϊκής Ζυθοποιίας. Το πρόγραμμα Συμβολαιακής Καλλιέργειας κριθαριού της εν λόγω εταιρείας αποτελεί το μεγαλύτερο πρόγραμμα στη χώρα. Το πρόγραμμα ξεκίνησε και επεκτάθηκε τόσο ώστε να καλύπτει το 100% των αναγκών της εταιρείας σε πρώτες ύλες από την ελληνική παραγωγή, ενώ παράλληλα από το 2015 ξεκινά και την εξαγωγή ελληνικών πρώτων υλών όπως η βύνη και το κριθάρι σε ξένες αγορές. (Αγροτική Οικονομία #1, 2015: 7) Εξίσου επιτυχημένη πορεία έχει η 20ετής συνεργασία του Ομίλου Barilla με Έλληνες παραγωγούς σιτηρών στον Βόλο και τη Θήβα. Η Ιταλική επιχείρηση, στράφηκε στην σύναψη συμβολαίων παραγωγής πρώτης ύλης στην Ελλάδα, καθώς οι εδώ κλιματολογικές συνθήκες (λιγότερες βροχές από την Ιταλία) ήταν ευνοϊκότερες για την παραγωγή σιτηρών άριστης ποιότητας. Κατά την διάρκεια των 20 ετών που δραστηριοποιείται στη χώρα μας, μπόρεσε να εξελίξει τον προς καλλιέργειας σπόρο (και να τον πιστοποιήσει) έτσι ώστε να δίνει σχεδόν σταθερά πρώτη ύλη υψηλής ποιότητας με μεγάλη περιεκτικότητα σε πρωτεΐνη. (Αγροτική Οικονομία #3, 2015: 8)

7.2.2 Παραγωγή ψυχανθών - νέων ποικιλιών ζωοτροφών και συνεργασία με τον κτηνοτροφικό τομέα – Biogreco και Γαλακτοβιομηχανία ΔΕΛΤΑ

Παράδειγμα συνεργασίας στη πράξη αποτελεί η πρότυπη πτηνοτροφική μονάδα Biogreco στην Σπάρτη, που παράγει περίπου 200.000 βιολογικά κοτόπουλα ετησίως, τα οποία τρέφει με κτηνοτροφικό κουκί που προμηθεύεται βάσει συμβολαίου από αγρότες της περιοχής των Φαρσάλων. Όπως αναφέρει ο κ. Αργυρόπουλος, συνιδρυτής της Biogreco, τα ελληνικά ψυχανθή συμβάλλουν στη νοστιμιά του κρέατος λόγω πρωτεϊνών αλλά είναι και φθηνότερα στην αγορά τους, ενώ για την παραγωγή τους προβλέπεται μέσω της νέας ΚΑΠ και συνδεδεμένη ενίσχυση. Παράλληλα, τα ελληνικά ψυχανθή βοηθούν στην ενίσχυση της ελληνικής οικονομίας και ιδιαίτερα του εμπορικού ισοζυγίου καθώς η εξάπλωση της καλλιέργειας τους βοηθά στη μείωση των εισαγωγών τόσο των σπόρων κτηνοτροφικών ψυχανθών προς φύτευση όσο και των έτοιμων πρωτεϊνούχων ζωοτροφών. Προς την υλοποίηση του στόχου αυτού εργάζεται και η γαλακτοβιομηχανία ΔΕΛΤΑ μέσα από το «Σχέδιο Δράσης ΓΑΙΑ», που αποσκοπεί στην βιώσιμη ανάπτυξη του αγροτικού τομέα. Πιο συγκεκριμένα, στόχος του σχεδίου δράσης είναι σε συνεργασία και με άλλους φορείς όπως το Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, που παρείχε πέρα από τη γνώση και τα αγροκτήματα του για σπορά των ποικιλιών, να αναπτυχθούν εγχώριες ποικιλίες (και σπόροι) ψυχανθών που θα βοηθήσουν στην καλή υγεία και την υψηλή παραγωγικότητα των ζώων (αγελάδων) και θα υποκαταστήσουν τις εισαγωγές πρώτων υλών. (Αγροτική Οικονομία #3, 2015: 10-13)

7.2.3 Καλλιέργειες νέων ειδών και περιπτώσεις αποτυχίας – Γκότζι Μπέρυ και Αγριοαγκινάρα (συμφωνία με ΔΕΗ)

Μια χαρακτηριστική περίπτωση αποτυχίας (λόγω έλλειψης εμπειρίας) αποτελεί η καλλιέργεια του Γκότζι Μπέρυ, την οποία ξεκίνησαν χωρίς καμία πρότερη μελέτη βιωσιμότητας της καλλιέργειας στο ελληνικό έδαφος ή τεχνική υποστήριξη από γεωπόνους, άνθρωποι νέοι στο αγροτικό επάγγελμα. Κάποιοι στάθηκαν τυχεροί και αγόρασαν δενδρύλλια από ποικιλίες που παράγουν γλυκό βρώσιμο καρπό για τους οποίους υπάρχει καταναλωτικό ενδιαφέρον. Όσοι όμως αγόρασαν στα «τυφλά», λόγω άγνοιας, δενδρύλλια της ποικιλίας που παράγει πικρό – μη βρώσιμο καρπό, ο οποίος χρησιμοποιείται μόνο από την φαρμακοβιομηχανία μετά από κοστοβόρα επεξεργασία, αναγκάστηκαν να ζηλώσουν τα φυτά και να παραγγείλουν νέες ποικιλίες με αποτέλεσμα να υποστούν σοβαρή οικονομική ζημιά. Οι ατυχίες αυτές, οδήγησαν το 2014, στην ίδρυση Συνεταιρισμού Εναλλακτικών και Βιολογικών Καλλιεργειών στη Δυτική Μακεδονία προκειμένου

να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν τα τεχνικά αλλά και γραφειοκρατικά κενά και προβλήματα που αναδείχθηκαν από την «βιαστική» ένταξη αυτών των φυτών στην ελληνική παραγωγή.

Μια άλλη περίπτωση αποτυχίας αποτελεί η καλλιέργεια της αγριαγκινάρας ή όπως αλλιώς την χαρακτηρίζουν λόγω της ενεργειακής της απόδοσης «πράσινου πετρελαίου». Η αποτυχία αυτή τη φορά, δεν αφορά στην απόδοση του προϊόντος επί ελληνικού εδάφους, όσο στην ακύρωση / μη ανανέωση των συμβολαίων παραγωγής που είχαν υπογραφεί ανάμεσα στους παραγωγούς και την ΔΕΗ (λόγω έλλειψης εξοπλισμού επεξεργασίας). Πιο συγκεκριμένα, αγρότες από την περιοχή της Κοζάνης και της Πτολεμαΐδας ξήλωσαν καλλιέργειες άλλων ειδών (πχ τεύτλα) και έσπειραν αγριαγκινάρα καθώς υπήρχαν τα διετή συμβόλαια παραγωγής με την ΔΕΗ, αλλά και λόγω της καλλιεργητικής ευκολίας του φυτού, καθώς είναι πολυετές φυτό με χαμηλή ανάγκη σε λίπανση και πότισμα κι εξασφαλισμένη διάθεση. Μετά την ακύρωση των συμβολαίων με τη ΔΕΗ οι αγρότες υπέστησαν οικονομική ζημιά καθώς έχασαν το εγγυημένο εισόδημα (του συμβολαίου), αναγκάστηκαν να ξηλώσουν τα φυτά από τα χωράφια τους και να πουλήσουν την παραγωγή που προοριζόταν για τη ΔΕΗ ως ζωοτροφή σε χαμηλή τιμή. Εκτιμώντας την ενεργειακή αξία της αγριαγκινάρας και μετά την αποτυχημένη εμπλοκή της ΔΕΗ, το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας σχεδιάζει την κατασκευή μονάδας καύσης και παραγωγής ρεύματος στην περιοχή της Μαγνησίας, προκειμένου να ανταποκριθεί στο ενδιαφέρον που έχουν αναπτύξει αγρότες της περιοχής για φύτευση αγριαγκινάρας στον Θεσσαλικό Κάμπο. (Αγροτική Οικονομία #2,2015: 12-13)

7.2.4 Εναλλακτική καλλιέργεια με επιτυχή έκβαση κι ανάπτυξη συνεργασιών (Cluster) – Στέβια- Αγροτικός Συνεταιρισμός Στέβιας Καρδίτσας – ΕΨΑ και Terra Thessalia Lactis Cluster

Μια νέα εναλλακτική καλλιέργεια, με χρήση σε καινοτόμα προϊόντα διατροφής, αποτελεί και η καλλιέργεια της στέβιας, την οποία ξεκίνησε μετά από σχετικές μελέτες βιωσιμότητας και απόδοσης στις ιδιαίτερες κλιματολογικές συνθήκες της Ελλάδας, η Ένωση Αγροτικών Συνεταιρισμών (Ε.Α.Σ) Αγρινίου καθώς και ο Αγροτικός Συνεταιρισμός Στέβιας Καρδίτσας. Σύμφωνα με τις μελέτες αυτές η στέβια μπορεί με επιτυχία να αντικαταστήσει στα χωράφια τον καπνό, ευδοκimei στις κλιματολογικές συνθήκες της Ελλάδας και παράγει φύλλα προς αποξήρανση με ικανοποιητικό ποσοστό γλυκαντικής ουσίας (12-15%) γεγονός που εκτιμάται ότι θα αφήσει πραγματικό εισόδημα στον παραγωγό. Η Ένωση Αγρινίου έχει προχωρήσει σε αποκλειστική συμφωνία / συμβόλαιο διάθεσης του προϊόντος που θα καλλιεργούν οι αγρότες – μέλη της με την Ινδική εταιρεία Sun Fruits, ενώ στοχεύει στο μέλλον να προχωρήσει και στην κατασκευή μονάδας μεταποίησης του προϊόντος. Ωστόσο, ο Συνεταιρισμός της Καρδίτσας πέτυχε μια ιδιαίτερη διάκριση, μόλις μέσα σε 3 χρόνια από την ιδρυτική του συνέλευση και ξεκινώντας από το μηδέν, σε κάποιες περιπτώσεις και με αυτοχρηματοδότηση της επένδυσης από τους παραγωγούς. Μέχρι

το τέλος Φεβρουαρίου του 2016 θα λειτουργήσει το πρώτο επί Ευρωπαϊκού εδάφους εργοστάσιο παραγωγής γλυκαντικών και προϊόντων στέβιας στο Δήμο Μουζακίου. Έτσι, η στέβια μπαίνει σε πλήρως καθετοποιημένη παραγωγή, από την καλλιέργεια σε ελληνικό έδαφος μέχρι την τελική μεταποίηση και διανομή, με ιδιαίτερα οφέλη τόσο για το ίδιο το προϊόν όσο και για τους παραγωγούς. Ένα ακόμη χαρακτηριστικό του συγκεκριμένου εγχειρήματος είναι ότι η καθετοποιημένη μονάδα του Συνεταιρισμού Παραγωγών από την Καρδίτσα είναι το αποτέλεσμα της δημιουργίας ενός συνεργατικού σχηματισμού (cluster) ανάμεσα στους Έλληνες παραγωγούς και το ελληνικό ερευνητικό δυναμικό αφού και ο εξοπλισμός είναι αποτέλεσμα ανάπτυξης συνεργασίας με άλλους τομείς της ελληνικής οικονομίας. Τα υψηλής τεχνολογίας μηχανήματα του εργοστασίου, στηρίζονται στην συνεργασία που αναπτύχθηκε με το Τμήμα Τεχνολόγων του ΤΕΙ Θεσσαλίας. Ο μηχανολογικός εξοπλισμός του εργοστασίου όσο και η μέθοδος εκχύλισης βασίζεται στην τεχνογνωσία που έχει αναπτυχθεί από το ΤΕΙ Θεσσαλίας και αποτελεί πια ελληνική πατέντα που αναπτύχθηκε με την βοήθεια του προγράμματος Leader. Μάλιστα το Εργαστήριο Μηχανικής Μεταποίησης του ΤΕΙ Θεσσαλίας έχει δεσμευθεί ότι θα συνεχίσει να παρέχει (αμισθί) υποστήριξη. Σύμφωνα με τον πρόεδρο του συνεταιρισμού μεγάλο ενδιαφέρον για το τελικό προϊόν του εργοστασίου έχει εκδηλωθεί τόσο από Ελληνικές επιχειρήσεις όσο και από Ευρωπαϊκές επιχειρήσεις (Μ. Βρετανία και Γερμανία). Ο επόμενος στόχος του συνεταιρισμού είναι η παραγωγή προϊόντων με στέβια που θα διατεθούν στην λιανική πώληση.²

Η στέβια, είναι ένα φυσικό προϊόν, με μηδενικές θερμίδες, μηδενικό γλυκαιμικό δείκτη, που δεν ενοχοποιείται για την πρόκληση τερηδόνας ενώ μπορεί να λειτουργήσει ευνοϊκά στην ρύθμιση της αρτηριακής υπέρτασης και του σακχαρώδη διαβήτη.³ Σαν προϊόν, αποτελεί παγκόσμια γαστρονομική τάση και μπορεί με επιτυχία και ασφάλεια να αντικαταστήσει σε μεγάλο βαθμό και σε διάφορες χρήσεις την ζάχαρη και τα τεχνητά γλυκαντικά και μπορεί να καλύψει τις ανάγκες ιδιαίτερων ομάδων καταναλωτών, όπως οι διαβητικοί και οι παχύσαρκοι. Ο σύγχρονος –δυτικός τρόπος ζωής και τα προβλήματα υγείας που δημιουργεί (παχυσαρκία, διαβήτης, υπέρταση) αλλά και τα πρότυπα υγείας, διατροφής και ομορφιάς που προβάλλονται από τα διεθνή μέσα ενημέρωσης, δημιουργούν στην αγορά θέση και ζήτηση για νέα προϊόντα ανάμεσα στα οποία τοποθετούνται και τα προϊόντα με συστατικό την στέβια. Ήδη η Coca Cola, κυκλοφορεί στην Ν. Αμερική το γνωστό αναψυκτικό, με προσθήκη στέβιας, αντί για ζάχαρη ή άλλα τεχνητά γλυκαντικά που χρησιμοποιούσε ως τώρα και σκοπεύει να επεκτείνει την κυκλοφορία στην Ευρώπη και τις ΗΠΑ.⁴ Στην Ελλάδα, αναψυκτικά με προσθήκη στέβιας, παράγονται με επιτυχία από την διεθνώς βραβευμένη για τα ποιοτικά προϊόντα της εταιρεία ΕΨΑ, που εδρεύει στην περιοχή της Μαγνησίας εδώ και περίπου 100 χρόνια. Σύμφωνα με τον κ. Παναγιώτη Μίλη, Διευθυντή Μάρκετινγκ της

² (www.ypaithros.gr)

³ (www.endocrinutri.gr)

⁴ (www.paragogi.net)

εταιρείας αναψυκτικών ΕΨΑ, σε ερωτήσεις που του τέθηκαν, τα προϊόντα με συστατικό την στέβια ήρθαν να καλύψουν τις ανάγκες μιας μεγάλης κατηγορίας ανθρώπων που ήθελαν να αποφύγουν την ζάχαρη για λόγους υγείας κι ευεξίας αλλά και τα τεχνητά γλυκαντικά τα οποία προβάλλονται διεθνώς ως μη αθώα. Το καταναλωτικό κοινό των αναψυκτικών με γλυκαντικό στέβια είναι διαβητικοί ή άτομα σε προδιαβητικό στάδιο, αλλά και άνθρωποι που ακολουθούν τα πρότυπα υγιεινής διατροφής και θέλουν να διατηρούν σε καλό επίπεδο την εμφάνισή τους. Η ζήτηση των προϊόντων αυτών, από τον 11/2011 οπότε και επετράπη η χρήση της στέβιας σε τρόφιμα στην Ε.Ε, είναι αυξητική όμως τα τελευταία 2-3 έτη και λόγω της οικονομικής κρίσης, οι ρυθμοί έχουν επιβραδυνθεί. Τα αναψυκτικά ΕΨΑ είναι από τα πρώτα που χρησιμοποιούν μόνο στέβια, χωρίς άλλα γλυκαντικά ή λιγότερη ζάχαρη κατά 30%, όπως τα περισσότερα προϊόντα του ανταγωνισμού, που δεν έχουν ξεπεράσει κάποια προβλήματα στη διαχείριση της στέβιας στην γεύση του προϊόντος. Παρόλο, που αποτελούν προϊόν καινοτομίας και έχουν αποσπάσει βραβεία γεύσης και καινοτομίας από το International Taste and Quality Institute (iTQi) δεν έχουν έντονο εξαγωγικό προσανατολισμό. Η εσωστρέφεια αυτή οφείλεται στην αδυναμία ανταγωνισμού των μεγάλων πολυεθνικών εταιρειών που ακόμη προωθούν το μοντέλο των αναψυκτικών «με λιγότερη ζάχαρη». Η στρατηγική της μικρής αλλά καινοτόμου εταιρείας ΕΨΑ είναι η αναμονή, δηλαδή, αφού πρώτα έχει καταγράψει την καινοτομία της, καθώς είναι η πρώτη στην Ελλάδα που κατασκεύασε προϊόντα μόνο με στέβια, περιμένει να εκπαιδευτεί η αγορά από τις μεγάλες εταιρείες στα προϊόντα στέβιας για να μπει στον απευθείας ανταγωνισμό. Μέχρι τότε τα προϊόντα της με βάση τη στέβια καταναλώνονται από το πρώιμο κοινό της δηλαδή από ανθρώπους που η κατανάλωση αυτών των προϊόντων είναι «αναγκαστική» για λόγους υγείας π.χ διαβητικοί, ή από ομάδες αρκετά ενημερωμένων καταναλωτών. Η οικονομική κρίση στη χώρα μας δεν βοηθά στην εμπορική επέκταση αυτών των προϊόντων καθώς το «καλάθι της νοικοκυράς» πλέον γεμίζει με είδη πρώτης ανάγκης. Τα αναψυκτικά και ιδιαίτερα τα πιο εξειδικευμένα (με στέβια) παρουσιάζουν ευαισθησία στην τιμή και χαμηλή προτεραιότητα αγοράς ενώ παράλληλα έχει μειωθεί και η κατανάλωση τροφίμων και ποτών εκτός σπιτιού (HO.RE.CA).

Ένα ακόμη παράδειγμα οργάνωσης cluster έρευνας και συνεργασίας είναι και το Terra Thessalia Lactis Cluster. Στόχος του Θεσσαλικού cluster είναι η αξιοποίηση της μεγάλης γαλακτοκομικής παράδοσης της Θεσσαλίας, η δημιουργία ενός brand name για τα Θεσσαλικά προϊόντα και η παραγωγή προϊόντων που θα ικανοποιούν τις απαιτήσεις ευαισθητοποιημένων ομάδων καταναλωτών (κίνημα slow food, παραγωγή με βάση τις αξίες του fair trade) και θα είναι συνώνυμα με την υψηλή ποιότητα και την εθνική/ τοπική παράδοση. Οι στόχοι αυτοί θα επιτευχθούν μέσα από την συνεργασία μικρών παραγωγικών μονάδων, συνεταιρισμών, τραπεζών, ερευνητικών κέντρων, εντός κι εκτός του πανεπιστημιακού χώρου και τοπικών φορέων. (Αγροτική Οικονομία #3,2015 : 20-21)

7.2.5 Νέα είδη συνεργατισμού – «ΘΕΣγη»

Παράδειγμα του νέου είδους συνεργατισμού που αναπτύχθηκε τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα αποτελεί ο συνεταιρισμός παραγωγών «ΘΕΣγη», στην Θεσσαλία, με μέλη 68 καλλιεργητές συνολικής έκτασης 25.000 στρεμμάτων. Η δραστηριότητα του αφορά κυρίως την εξασφάλιση και παροχή εισροών (σπόροι, λιπάσματα και φυτοφάρμακα), εκροών (παραγόμενα προϊόντα) και την αναδιάρθρωση των καλλιεργειών, με τέτοιο τρόπο ώστε να μπορεί να εξασφαλίζει οικονομικά οφέλη για τα μέλη του (ως τώρα έχει επιτευχθεί όφελος 15-20% για το κάθε μέλος). Ο συνεταιρισμός «ΘΕΣγη» σαν αντιπροσωπευτικός φορέας προβαίνει στη σύναψη συμφωνιών με τις μεταποιητικές εταιρείες π.χ με την εταιρεία κατεψυγμένων λαχανικών «Μπαρμπά-Στάθης» (στη βάση της πρακτικής της Συμβολαιακής Γεωργίας) εξασφαλίζοντας έτσι την πώληση της παραγωγής αλλά και την παροχή από τις μεταποιητικές εταιρείες τεχνογνωσίας για την παραγωγή, επεξεργασία και εμπορία των προϊόντων που διαχέεται σε όλους τους παραγωγούς – μέλη. Πέρα από τις συνεργασίες με τον δευτερογενή τομέα ο εν λόγω συνεταιρισμός επεκτείνει τις δραστηριότητες του και στη συνεργασία με συνεταιρισμούς άλλων κλάδων όπως: α) ο Συνεταιρισμός Θεσσαλών Αγελαδοτρόφων «ΘΕΣγάλα- Πιες» για την προμήθεια σε ευνοϊκές τιμές ζωοτροφών. Ο εν λόγω συνεταιρισμός εισήγαγε το 2013 στην χώρα μας την καινοτομία πώλησης του τελικού προϊόντος του μέσω των αυτόματων πωλητών γάλακτος (ATM) που εγκατέστησε στην Λάρισα και την Αθήνα (www.andro.gr) και β) με την ένωση Θεσσαλών Αρτοποιών και τους αλευρόμυλους της περιοχής για την παραγωγή και προώθηση τοπικών προϊόντων όπως ο παραδοσιακός τύπος ψωμιού «χωριάτικο Θεσσαλικό» και «Ψωμί Ελληνικής Σικάλεως». Μέσα από αυτές τις δράσεις ο Συνεταιρισμός «ΘΕΣγη» δημιουργεί νέα «ήθη» στην αγροτική παραγωγή του τόπου, απλοποιεί και επεκτείνει τις διαδικασίες διαχείρισης της παραγωγής, εξασφαλίζει επικερδείς συμφωνίες πώλησης των προϊόντων καθώς και επιτυγχάνει να βελτιώσει την βιωσιμότητα της παραγωγής των μελών του καθώς δεν «αφήνει να πεταχτεί τίποτα» (βλ. συμφωνία για ζωοτροφές). (Αγροτική Οικονομία #1,2015 : 16)

7.3 Προβλήματα της Συμβολαιακής Γεωργίας

Στην Ελλάδα, ιδιαίτερα την τελευταία τριετία, η Συμβολαιακή Γεωργία επικράτησε για μια σειρά από λόγους που έδιναν στους αγρότες λύσεις σε θέματα όπως η οικονομική κρίση, η ανταπόκριση στους στόχους της νέας ΚΑΠ, ο εκσυγχρονισμός της εκμετάλλευσής τους ή και η ασφαλής ένταξη στο γεωργικό επάγγελμα. Όμως, όπως σχεδόν κάθε γεωργική πρακτική, έτσι και η Συμβολαιακή Γεωργία, δεν αποτελεί πανάκεια για την ανάπτυξη της παραγωγής και την εκμετάλλευση των εκάστοτε δυνατοτήτων που προσφέρονται στον αγροτοδιατροφικό τομέα. Τα προβλήματα που ανακύπτουν μέσα από την επιλογή της πρακτικής της Συμβολαιακής Γεωργίας α) προκύπτουν από

τις γενικότερες συνθήκες που επικρατούν στην συνολική οικονομία και τον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας του κάθε κράτους (στην Ελλάδα για παράδειγμα λόγω της Κρίσης) ή β) είναι διαχρονικά και αφορούν στη δομή αυτής καθαυτής της πρακτικής.

7.3.1 Προβλήματα της εποχής των Μνημονίων

Η δημοσιονομική κρίση αλλά και η πρόσφατη επιβολή των capital controls έχουν επηρεάσει σε σημαντικό βαθμό τον τρόπο λειτουργίας των μεταποιητικών επιχειρήσεων, κατά κύριο λόγο, δημιουργώντας προβλήματα που με τη σειρά τους αγγίζουν και τον αγροτικό τομέα. Η οικονομική κρίση και οι αλλαγές που επέβαλαν τα Μνημόνια στον τρόπο ζωής των Ελλήνων, όπως αύξηση της ανεργίας, μείωση των εισοδημάτων, δημιουργία κλίματος ανασφάλειας για το μέλλον, επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό την καταναλωτική συμπεριφορά των πολιτών και κατά συνέπεια και οργάνωση της παραγωγής των μεταποιητικών επιχειρήσεων. Εξαιτίας της οικονομικής κρίσης, οι Έλληνες καταναλωτές στράφηκαν στην κατανάλωση φθηνότερων προϊόντων διατροφής (νωπών αλλά και κατεργασμένων) και αλκοολούχων ποτών, ενώ μείωσαν την κατανάλωση έτοιμων γευμάτων αλλά και τις επισκέψεις τους σε χώρους εστίασης με σκοπό την διασκέδαση. Για τον λόγο αυτό οι Ελληνικές μεταποιητικές εταιρείες, του αγροτοδιατροφικού τομέα, στρέφονται σε σταθερότερες αγορές, όπως αυτές της υπόλοιπης Ευρωζώνης, δίνοντας βάση στην εξαγωγική δραστηριότητα των επιχειρήσεων τους. Η στροφή των Ελληνικών επιχειρήσεων στις εξαγωγές δημιουργεί αλλαγές στον τρόπο τροφοδοσίας της Ελληνικής αγοράς με αγροτοδιατροφικά προϊόντα. Η εξάρτηση των ελληνικών επιχειρήσεων από τις απαιτήσεις -καταναλωτικές τάσεις των ξένων αγορών και από τις συμφωνίες που συνάπτουν με εταιρείες του εξωτερικού, θέτουν σε κίνδυνο την διατροφική και παραγωγική αυτάρκεια της χώρας, οι ανάγκες της οποίας έρχονται σε δεύτερη μοίρα. (Nielsen 2015 : 32)

Στο εσωτερικό της χώρας, από τον Ιούλιο του 2015 και μετά, οπότε και επιβλήθηκαν τα capital controls (κεφαλαιακοί έλεγχοι) στην διαχείριση και διακίνηση των κεφαλαίων εντός κι εκτός συνόρων, οι συνθήκες λειτουργίας των επιχειρήσεων έγιναν πολύ δύσκολες. Στις περισσότερες περιπτώσεις, η παραγωγή, από την πλευρά της μεταποιητικής επιχείρησης, «πάγωσε» υπό την ασφυκτική πίεση που ασκούσαν οι κεφαλαιακοί έλεγχοι. Σύμφωνα με τις νέες ρυθμίσεις / οδηγίες, οι μεταποιητικές επιχειρήσεις δεν μπορούσαν να κινήσουν κεφάλαια εντός κι εκτός χώρας για να πληρώσουν προκαταβολές και εξοφλήσεις πρώτων υλών, συσκευασιών, προϊόντων μεταποίησης αλλά ούτε και να λάβουν εγγυητικές επιστολές, να εξοφλήσουν επιταγές ή να εκδώσουν έγγραφα εξαγωγών κι εισαγωγών καθώς οι Τράπεζες ήταν κλειστές. Το κλείσιμο των Τραπεζών και τα capital controls πάγωσαν την πραγματική οικονομία της χώρας αλλά και κάθε πιθανότητα για προσέλκυση ξένων επενδύσεων. Υπό αυτές τις συνθήκες, δεν είναι όμως μόνο οι μεταποιητικές επιχειρήσεις που μένουν «ακάλυπτες», αλλά και οι αγρότες που έχουν συνάψει συμβόλαια

παραγωγής μαζί τους και είτε αναμένουν να τους παρασχεθούν εισαγόμενοι σπόροι, αγροεφόδια ή μηχανήματα, απαραίτητα για την παραγωγή των προϊόντων, είτε αναμένουν να πληρωθούν, στη βάση των συμφωνηθέντων, για το προϊόν που παρήγαγαν και παρέδωσαν στην επιχείρηση. Το πρόβλημα με την καθυστέρηση στην πληρωμή των αγροτών, δεν έχει μόνο να κάνει με την εξόφληση της παραγωγής και τον δισταγμό, λόγω ανασφάλειας, για την ανανέωση της συμφωνίας για την επόμενη καλλιεργητική περίοδο. Τα capital controls και η καθυστέρηση στις πληρωμές δυσχεραίνουν τον αγρότη στην κάλυψη των υποχρεώσεων του προς τρίτους, γεγονός που επηρεάζει ολόκληρο το συναλλακτικό κύκλωμα / αλυσίδα, αλλά και στην κάλυψη των βιοποριστικών αναγκών της οικογένειάς του.⁵

Η αβεβαιότητα και ο φόβος για την πορεία της Ελληνικής Οικονομίας, που προκλήθηκαν από το κλείσιμο των Τραπεζών και τα Capital Controls, «πάγωσαν» κάθε προσπάθεια που είχε ξεκινήσει για την παραγωγή νέων προϊόντων ή για την έναρξη νέων συνεργασιών. Η αβεβαιότητα για την επιβίωση τους από την πλευρά των επιχειρήσεων και η μείωση της ζήτησης από την πλευρά των καταναλωτών δεν αφήνουν περιθώρια για την ανάληψη νέου επιχειρηματικού ρίσκου και δραστηριοποίησης. Ωστόσο, οι αγρότες που έχουν ήδη συνάψει συμφωνίες παραγωγής με τις μεταποιητικές επιχειρήσεις κι έχουν προχωρήσει στην καλλιέργεια των εκτάσεων τους, πολλές φορές και με νέες / πειραματικές ποικιλίες (πχ στέβια ή γκότζι μπερύ) δεν μπορούν να «παγώσουν» την παραγωγική διαδικασία. Αυτό σημαίνει ότι οι αγρότες αναλαμβάνουν πλέον το 100% του ρίσκου παραγωγής, όπως αυτό εμπεριέχεται στο συμβόλαιο που συνάφθηκε με την εταιρεία, και έχουν μικρή δυνατότητα πρόβλεψης των μελλοντικών εισροών, είτε σε χρήμα είτε σε αγροεφόδια, για να οργανώσουν τα βήματα της παραγωγής. Στην περίπτωση μάλιστα, που λόγω των οικονομικών συνθηκών, η επιχείρηση δεν μπορέσει να προβεί στην αγορά του προϊόντος, καταπέσει δηλαδή η συμφωνία, οι αγρότες απειλούνται με χρεοκοπία.

Τα προβλήματα στην λειτουργία των Τραπεζών και στην κίνηση κεφαλαίων για τις επιχειρήσεις αλλά και για τα φυσικά πρόσωπα, δυσχεραίνουν όχι μόνο την ολοκλήρωση ενός συμβολαίου αγροτικής παραγωγής αλλά και τη σύναψη νέων. Πέρα από την οικονομική ανασφάλεια, καθώς οι επιχειρήσεις δεν είναι σε θέση να αναλάβουν το ρίσκο για μελλοντική εξόφληση συμβολαίων, η δυσχέρεια στην πραγματοποίηση εισαγωγών επιβαρύνει το κλίμα που διαμορφώνεται στην αγορά. Η σύναψη νέων συμβολαίων παραγωγής αναστέλλεται, καθώς η ελληνική παραγωγή βασίζεται στον μεγαλύτερο βαθμό, σε εισαγόμενους σπόρους και αγροεφόδια, τα οποία έχουν καταταχθεί χαμηλά στην λίστα προτεραιότητας (στα «λοιπά είδη») της «Επιτροπής Έγκρισης Τραπεζικών Συναλλαγών» που εγκρίνει τα αιτήματα των επιχειρήσεων για κίνηση κεφαλαίων προς το εξωτερικό. Η παράταση των capital controls, από τον Ιούλιο του 2015 και μετά, δημιουργεί ελλείψεις σε σπόρους βασικών προϊόντων όπως οι πατάτες, τα κρεμμύδια, οι τομάτες και τα καρότα που αποτελούν φθινοπωρινές καλλιέργειες και αναμένεται να καλύψουν τις ανάγκες του χειμώνα

⁵ (www.fortunegreece.com)

2015-2016. Προκειμένου να καλυφθούν οι ανάγκες της ελληνικής αγοράς θα πρέπει να γίνουν εισαγωγές τελικών προϊόντων / τροφίμων, κατηγορία για την οποία η «Επιτροπή Έγκρισης Τραπεζικών Συναλλαγών» δίνει προτεραιότητα. Τα capital controls κι η έλλειψη ρευστότητας των ελληνικών επιχειρήσεων, δημιουργούν κατά μια έννοια ένα νέο είδος αντεστραμμένου προστατευτισμού, που ευνοεί τα εισαγόμενα προϊόντα αφήνοντας τις ελληνικές επιχειρήσεις του αγροτοδιατροφικού τομέα έρμαιοι στη δίνη των εξελίξεων. Οι αγρότες με τη σειρά τους βιώνουν συνθήκες ανασφάλειας, καθώς όσοι είναι στη διαδικασία εκτέλεσης συμβολαίων παραγωγής δυσκολεύονται να βρουν τους κατάλληλους πόρους (αγροεφόδια) για την ολοκλήρωσή της, ενώ δεν γνωρίζουν αν και πότε θα πληρωθούν, ενώ όσοι σκόπευαν να ενταχθούν σε κάποια συμφωνία παραγωγής βρίσκονται αντιμέτωποι με την διστακτική στάση των μεταποιητικών επιχειρήσεων.⁶

7.3.2 Δομικά προβλήματα της πρακτικής της Συμβολαιακής Γεωργίας

Σύμφωνα με την έρευνα που πραγματοποίησε το 2013 το Τμήμα Γεωπονίας του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, σχετικά με την υιοθέτηση από Έλληνες Γεωργούς της πρακτικής της Συμβολαιακής Γεωργίας, αυτοί προέταξαν ως λόγους μη υιοθέτησης τους εξής: 1) τους περιορισμούς εισόδου (19,7%), 2) την χαμηλή τιμή (17,1%), 3) την αδυναμία διαπραγμάτευσης (12,4%), 4) την έλλειψη εμπιστοσύνης (11,5%), 5) την εξάρτηση (10,2%), 6) τις εκβιαστικές συμφωνίες (7,9%), 7) τον αποκλεισμό από την ελεύθερη αγορά (7,3%), 8) τον περιορισμό ελέγχου της γεωργικής εκμετάλλευσης (4,2%), 9) τα αποτυχημένα παραδείγματα (4,1%) και 10) άλλους λόγους (5,6%). (Μιχαηλίδης, Σεργάκη, Σέμος 2014).

Η Συμβολαιακή Γεωργία, ως μορφή οργάνωσης της παραγωγής αγροτικών προϊόντων και της πώλησης ή μεταποίησης τους, εφαρμόζεται με διάφορες παρεμφερείς μορφές ανά τον κόσμο από την αρχαιότητα. Ως πρακτική, που προϋποθέτει πέρα από την καλλιέργεια της γεωργικής εκμετάλλευσης και την συνεργασία δύο ή και περισσότερων μερών (φορέων της κοινωνίας), παρουσιάζει κάποια εγγενή μειονεκτήματα (αλλά και πλεονεκτήματα). Τα μειονεκτήματά της, επηρεάζουν πέρα από τα δύο κύρια συμβαλλόμενα μέρη, τον αγρότη και την εμπορική / μεταποιητική επιχείρηση και την γενικότερη οργάνωση της παραγωγής αγροτοδιατροφικών προϊόντων αλλά και την εύρυθμη λειτουργία της κοινωνίας (τοπικής ή ευρύτερης).

Σε ότι αφορά στις συνέπειες που θα υποστούν οι αγρότες, που θα επιλέξουν να εμπλακούν στην διαδικασία υπογραφής συμβολαίου παραγωγής με μια μεταποιητική επιχείρηση, οι επικριτές της πρακτικής αυτής, τις εντάσσουν στις αρνητικές συνέπειες της επικράτησης των κανόνων της ελεύθερης αγοράς ή αλλιώς του καπιταλιστικού συστήματος παραγωγής. Πιο συγκεκριμένα, η Συμβολαιακή γεωργία θεωρείται ότι αποτελεί «ένα ακόμη εργαλείο για την παραπέρα καπιταλιστικοποίηση της αγροτικής παραγωγής». Με εργαλείο την Συμβολαιακή Γεωργία, έτσι

⁶ (www.laxanokipos.com)

όπως αυτή προωθείται από τις μεγάλες (διεθνικές και μη) επιχειρήσεις του αγροτοδιατροφικού τομέα και τις Τράπεζες, «επιταχύνεται η προλεταριοποίηση χιλιάδων φτωχομεσαίων παραγωγών». (www.rizospastis.gr) Ο αγρότης, με την ένταξη του σε μια συμβολαιακή σχέση με μια επιχείρηση, μετατρέπεται σε ένα «άβουλο» εκτελεστικό όργανο της παραγωγικής διαδικασίας, αφού δεν μπορεί να διατηρήσει τον απόλυτο έλεγχο της παραγωγής και διάθεσης του προϊόντος του. Το δικαίωμα λήψης αποφάσεων, που αφορούν στην παραγωγή των αγροτικών προϊόντων, έχει εκχωρηθεί (μέσω συμβολαίου) στην επιχείρηση κι έτσι ο αγρότης χάνει το δικαίωμα δικαιοπραξίας πάνω στην ιδιοκτησία του. Ο αγρότης, μέσα από την ένταξη του σε ένα Συμβόλαιο παραγωγής προλεταριοποιείται, όχι μόνο γιατί δεν αποφασίζει εξ ολοκλήρου για την παραγωγή του, αλλά και γιατί συνήθως πληρώνεται μόνο για την εργασία του κι όχι και για την διάθεση της καλλιεργήσιμης γης (μέσο παραγωγής) προς όφελος της εταιρείας. Οι αγρότες υποτάσσονται, μέσω της Συμβολαιακής Γεωργίας, στους όρους που τους θέτει το Κεφάλαιο, καθώς οι μικρές οικογενειακές αγροτικές μονάδες δεν μπορούν να ανταπεξέλθουν στο νέο κυρίαρχο παράδειγμα της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας, της βιομηχανοποίησης της παραγωγής και του Νέου Διεθνούς Καταμερισμού Εργασίας. (Α. Μωυσίδης 1988 : 22-27) Η επιβίωση του αγροτικού νοικοκυριού, εξαρτάται κατά κύριο λόγο από την συνεργασία του με την ισχυρή μεταποιητική ή εμπορική επιχείρηση, η οποία πέρα από την πληρωμή κατά την παράδοση του προϊόντος, τους παρέχει κι όλες εκείνες τις εξωαγροτικές εισροές (φυτοφάρμακα, σπόρους, μηχανήματα, τεχνολογία) που είναι απαραίτητες για την ολοκλήρωση της παραγωγής και που από μόνο του δεν θα μπορούσε να αποκτήσει. Η συγκέντρωση της αγοράς και μεταποίησης των αγροτοδιατροφικών προϊόντων, στα χέρια λίγων και ισχυρών διεθνικών εταιρειών, ανάγκασε τους αγρότες, προκειμένου να επιβιώσουν στο αγροτικό επάγγελμα, να ενταχθούν σε συμβόλαια παραγωγής με τις εταιρείες. Τα συμβόλαια αυτά δεν εξυπηρετούν τις περισσότερες φορές τα συμφέροντα των αγροτών και αρκετές φορές εμπεριέχουν παραπλανητικούς όρους, που οι αγρότες δεν είναι σε θέση να αντιληφθούν (λόγω χαμηλού μορφωτικού επιπέδου) ή εξαναγκάζονται για λόγους επιβίωσης να αποδεχτούν. Οι (μεμονωμένοι) αγρότες, υπό το πρίσμα της αδυναμίας τους να αναπαράγουν την αγροτική τους εκμετάλλευση, να διαθέσουν οι ίδιοι τα προϊόντα τους στην αγορά, αλλά και να επιβιώσουν ως νοικοκυριά, προσέρχονται στην υπογραφή των συμφωνιών με μειωμένη διαπραγματευτική δύναμη / ικανότητα.

Μέσα από τη σύναψη συμφωνιών, όπου οι αγρότες εμφανίζονται να είναι οι «αδύναμοι κρίκοι» της διαδικασίας, η αγροτική παραγωγή δομείται στη βάση του καπιταλιστικού (καθετοποιημένου) τρόπου παραγωγής, με κύρια χαρακτηριστικά τη μείωση του κόστους, την αύξηση του κέρδους και τη παραγωγή των προϊόντων με το βιομηχανικό μοντέλο just in time. Η Συμβολαιακή Γεωργία ως μορφή παραγωγικής συνεργασίας οργανώνεται καπιταλιστικά κι εξυπηρετεί τα συμφέροντα των ισχυρών παικτών του Κεφαλαίου, των επιχειρήσεων δηλαδή που διαμορφώνουν την αγορά (market makers).

Πιο συγκεκριμένα, η αυξημένη ανάγκη για μαζική διάθεση αγροτοδιατροφικών προϊόντων στα αστικά κέντρα του δυτικού κόσμου, αύξησε τη ζήτηση για προσφορά ομοιογενούς ποιοτικά πρώτης ύλης. Η ομογενοποίηση των προϊόντων της αγροτικής παραγωγής, έθεσε στο περιθώριο τις μικρές αγροτικές εκμεταλλεύσεις που ασχολούνταν με την παραγωγή ιδιαίτερων /τοπικών προϊόντων, απειλώντας την επιβίωση τους κι αναγκάζοντας τες να συντονιστούν με τους διαμορφωτές της αγοράς (επιχειρήσεις). Η καθετοποίηση της παραγωγής, μέσω συμβολαίων γεωργίας για συγκεκριμένα προϊόντα, οδηγεί την αγροτική παραγωγή σε μια ολιγοπαραγωγική δομή λειτουργίας, αυξάνοντας τους κινδύνους της διατροφικής επάρκειας των χωρών, της τροφοδοσίας της αγοράς, της σταθερότητας των τιμών των αγροτικών προϊόντων αλλά και την ανασφάλεια των τοπικών κοινωνιών σχετικά με την επιβίωσή τους. (Α. Μωυσίδης 1988 : 27 - 33) Εξάλλου, η αγροτική παραγωγή μέσω Συμβολαιακής Γεωργίας, ιδιαίτερα στην Παγκοσμιοποιημένη οικονομία, οργανώνεται κι αναπτύσσεται ως προς τα βήματα, τα προϊόντα και τα μέσα που θα χρησιμοποιηθούν, σε μη αγροτικό «χώρο» και πιο συγκεκριμένα, στα γραφεία των μεγάλων επιχειρήσεων του αγροτοδιατροφικού χώρου με την κατάστρωση των Business Plans. Η παραγωγή που σχεδιάζεται από τις επιχειρήσεις κι επιβάλλεται στους αγρότες συντηρεί την πρακτική ένταξης των αγροτών σε συμφωνίες Συμβολαιακής Γεωργίας. Αυτό συμβαίνει προκειμένου να μπορέσουν οι αγρότες να ανταπεξέλθουν στο υψηλό κόστος παραγωγής, όπως αυτή έχει σχεδιαστεί από την εταιρεία. Η Συμφωνία / Συμβόλαιο απαιτεί την οργάνωση της παραγωγής πάνω σε συγκεκριμένα πρότυπα ποιότητας με αναγκαία προϋπόθεση την λήψη πιστοποιήσεων για τις καλλιεργητικές πρακτικές και τα προϊόντα, που θα αυξήσουν την ανταγωνιστικότητα τους στις αγορές, αυξάνοντας παράλληλα κάθετα το κόστος (λόγω επενδύσεων που πρέπει να γίνουν) αλλά και την εξάρτηση της αγροτικής παραγωγής από τις εξωαγροτικές εισροές, κατάσταση που ο μεμονωμένος αγρότης αδυνατεί να παρακολουθήσει. Σε κοινωνικό επίπεδο, η καθετοποίηση της παραγωγής κι ιδιαίτερα η πρακτική της Συμβολαιακής Γεωργίας, μέσω της οποίας οι αγρότες δεν χρειάζεται να απευθύνονται στις τοπικές αγορές για την πώληση των προϊόντων τους, έχει θεωρηθεί υπεύθυνη για την ανάπτυξη απρόσωπων σχέσεων παραγωγής αλλά και για την μείωση του κοινωνικού κεφαλαίου στις τοπικές αγροτικές κοινωνίες. (E. Rehber 2007: 134)

8. Αναγκαίες Μεταρρυθμίσεις και προοπτικές ανάπτυξης που μπορεί να προωθήσει η Συμβολαιακή Γεωργία στην Ελλάδα

Οι προοπτικές για την Συμβολαιακή Γεωργία εντάσσονται στο γενικότερο υπό διαμόρφωση πλαίσιο που αφορά στην ανάπτυξη μια στρατηγικής οικονομικής ανάπτυξης για την χώρα σε βάθος 10ετίας που θα βασίζεται στις αρχές της ανταγωνιστικότητας, της παραγωγικότητας, της εξωστρέφειας, της προσέλκυσης επενδύσεων και της αύξησης της απασχόλησης. Το νέο αναπτυξιακό μοντέλο θα βασιστεί στους βασικούς τομείς της Ελληνικής Οικονομίας ένας από τους οποίους είναι και ο Πρωτογενής τομέας. Η Αγροτική Παραγωγή της χώρας αντιπροσωπεύει το 4% του ΑΕΠ και είναι ο δεύτερος μεγαλύτερος τομέας απασχόλησης στην χώρα. Παρόλο που γενικότερα στην Ε.Ε των 15, ο αγροτικός τομέας έχασε τη βαρύνουσα σημασία που είχε παλαιότερα στο ΑΕΠ των ευρωπαϊκών χωρών, στην Ελλάδα συνέχισε να έχει μεγαλύτερη σημασία στη διαμόρφωση του ΑΕΠ (4,3% στην Ελλάδα έναντι 1,6% των υπολοίπων). (McKinsey 2012)

Η Ελληνική Αγροτική Παραγωγή, παρά τον μύθο που κυριαρχεί στον ελληνικό πληθυσμό, μπορεί να καλύψει με αυτάρκεια τις διατροφικές ανάγκες των Ελλήνων σε μια σειρά βασικών αγροτοδιατροφικών προϊόντων σε ποσοστό περίπου 94%. Πέρα από κάποια ιδιαίτερα προϊόντα όπως το μαλακό σιτάρι που η αυτάρκεια της χώρας εμφανίζει χαμηλό ποσοστό στα περισσότερα προϊόντα τα προβλήματα που εμφανίζονται δεν αφορούν στην παραγωγή αυτή καθεαυτή αλλά στον τρόπο σχεδιασμού και οργάνωσης της παραγωγής. Η Κ.Α.Π της Ε.Ε. για παράδειγμα, μέσα από τις επιδοτήσεις που παρέχει για συγκεκριμένα προϊόντα (στην εν λόγω περίπτωση για το σκληρό σιτάρι) ή μέσα από την προώθηση καλλιεργητικών πρακτικών όπως η υποχρεωτική αγρανάπαυση, προκαλεί στρεβλώσεις τόσο στην παραγωγική αυτάρκεια μιας χώρας και στο εμπορικό της ισοζύγιο όσο και στην ανάπτυξη του αγροτικού της τομέα. Η Ελλάδα, μια χώρα του Ευρωπαϊκού Νότου με εύκρατο μεσογειακό κλίμα που ευνοεί την καλλιέργεια μια πλειάδας προϊόντων αλλά και την ευκολότερη εκτροφή ζώων, με σημαντικό αριθμό ιδιαίτερων τοπικών προϊόντων που στα χαρακτηριστικά τους κουβαλούν και μια μακρά ιστορία αλλά και με αρκετές χιλιάδες στρέμματα ανεκμετάλλευτης καλλιεργήσιμης έκτασης, μπορεί να αναδειχθεί σε υπολογίσιμη αγροτική δύναμη. Για να συμβεί αυτό, θα πρέπει να γίνουν σοβαρές μεταρρυθμίσεις στον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας της αγροτικής παραγωγής, με σημαντικότερες την ανανέωση του αγροτικού πληθυσμού με την είσοδο νέων σε ηλικία (και νοοτροπία) αγροτών και την εισαγωγή της επενδυτικής σκέψης στον αγροτικό τομέα.⁷ Η πρακτική της Συμβολαιακής Γεωργίας, ιδιαίτερα όπως αυτή διαμορφώνεται σε συνεργασία και με τον τραπεζικό κλάδο, εμφανίζεται ως αρωγός της μεταρρυθμιστικής προσπάθειας για την ανάπτυξη προοπτικών στον ελληνικό πρωτογενή τομέα.

⁷ (www.inred.gr)

Οι αναγκαίες αναπτυξιακές μεταρρυθμίσεις, για τον ελληνικό πρωτογενή (αγροτοδιατροφικό) τομέα, προκειμένου αυτός να αυξήσει την παραγωγικότητα του και την διεθνή παρουσία κι ανταγωνιστικότητα του, συνοψίζονται στα εξής:

8.1 Ανάπτυξη στρατηγικής που να ενσωματώνει την παραγωγή και την αγορά με στόχο τις εξαγωγές προϊόντων.

Η πρακτική της Συμβολαιακής Γεωργίας από τη φύση της αποσκοπεί στην ολοκληρωμένη προσέγγιση και συνεργασία των φορέων του αγροτοδιατροφικού χώρου. Προκειμένου να επιτύχει το επιθυμητό αποτέλεσμα, δηλαδή την παραγωγή ενός τελικού προϊόντος (τροφίμου), προχωρά στον εξορθολογισμό του τρόπου λειτουργίας της αγροτοδιατροφικής αλυσίδας παραγωγής (από το χωράφι στη μεταποίηση και το ράφι του S/M) δημιουργώντας σχέσεις εμπιστοσύνης, συστήματα διαχείρισης της ποιότητας και των κινδύνων της παραγωγής καθώς και μείωσης του κόστους της συνολικής διαδικασίας παραγωγής από το πρώτο μέχρι και το τελικό στάδιο. Η ένταξη των μικρών παραγωγών, που η διαπραγματευτική τους δύναμη απέναντι στους μεσάζοντες είναι μικρή, σε ομάδες παραγωγών και σε συμβόλαια παραγωγής, δεν βοηθά μόνο την επιβίωσή τους και την συγκράτηση των τιμών των προϊόντων σε λογικά επίπεδα, αλλά και την ανάπτυξη του αγροτικού κλάδου στο σύνολο του. Οι ανάγκες των Ελληνικών μεταποιητικών επιχειρήσεων του χώρου, που λόγω της οικονομικής κρίσης δέχονται πολλαπλές πιέσεις, για άριστο ποιοτικά προϊόν και χαμηλό κόστος παραγωγής, οδηγούν στην δημιουργία συνεργατικών σχηματισμών (clusters) αλλά και στην οργάνωση της παραγωγικής διαδικασίας με την ακρίβεια στη βάση της λογικής του business plan. Η απευθείας σύνδεση του αγρότη παραγωγού με την μεταποιητική επιχείρηση μέσα από την σύναψη του συμβολαίου και η ταύτιση των παραγωγικών τους στόχων και κινδύνων οδηγούν στην ανάγκη ανάπτυξης ενός νέου μοντέλου αγροτικής παραγωγής ακριβείας. Κάθε βήμα της παραγωγικής διαδικασίας, από τον χώρο σποράς, τον τεχνικό εξοπλισμό και τα αγροεφόδια μέχρι την προώθηση και διανομή του προϊόντος στην αγορά, θα πρέπει να είναι μελετημένα και συντονισμένα στη βάση της λογικής του κόστους και της ποιότητας. (Επί Γης #3,2015: 2-3) Η μείωση της κατανάλωσης στο εσωτερικό της χώρας και η στροφή του καταναλωτικού κοινού σε τρόφιμα χαμηλότερης τιμής, λόγω μείωσης των εισοδημάτων και αύξησης του αισθήματος ανασφάλειας εξαιτίας της οικονομικής κρίσης, στρέφει τις επιχειρήσεις του αγροτοδιατροφικού τομέα στον εξαγωγικό προσανατολισμό της παραγωγής τους. (Nielsen 2015: 32) Η στροφή της ελληνικής παραγωγής σε προϊόντα υψηλής ποιότητας, στα οποία ανέκαθεν παρουσίαζε συγκριτικό πλεονέκτημα (πχ φρούτα, λαχανικά, τυριά) και τα οποία στις διεθνείς αγορές θεωρούνται είδη «ντελικάτσεν», μπορεί να υπερνικήσει το μειονέκτημα της μικρής, κατακερματισμένης καλλιεργήσιμης έκτασης της χώρας. Ωστόσο, διαβατήριο για την καταξίωση των ελληνικών προϊόντων στις διεθνείς αγορές θα αποτελέσει η ποιότητα, η καινοτομία και η υψηλής αισθητικής

τυποποίηση των προϊόντων, προϋποθέσεις που θα μπορέσουν να επιτευχθούν μόνο μέσα από την καθετοποίηση της παραγωγικής διαδικασίας. (Επί Γης #4,2015: 34)

8.2 Στόχευση σε προϊόντα βάσει των εγχώριων αναγκών και της ανάλυσης του εμπορικού ισοζυγίου.

Το θέμα της διατροφικής επάρκειας / αυτάρκειας όσο και της ανατροπής των ελλείψεων βασικών προϊόντων από την ελληνική παραγωγή απαιτεί διαρθρωτικές αλλαγές στον τρόπο και τα είδη προς καλλιέργεια. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι να ξεφύγει η αγροτική παραγωγή από την «λογική» και το κυνήγι των κοινοτικών επιδοτήσεων που μαζί με τις οδηγίες της Κ.Α.Π δημιούργησαν σοβαρές στρεβλώσεις σε όλο το φάσμα της παραγωγής από το χωράφι, την διάθεση, την πώληση των προϊόντων μέχρι και το εμπορικό ισοζύγιο της χώρας.⁸ Η πρακτική της Συμβολαιακής Γεωργίας, μπορεί να βοηθήσει προς αυτήν ακριβώς την κατεύθυνση, δίνοντας στους παραγωγούς την δυνατότητα να απεξαρτηθούν από τα παλαιά μοντέλα παραγωγής και ανάπτυξης που παρείχαν οι κοινοτικές επιδοτήσεις. (Επί Γης #1,2014: 24) Μέσα από τη συμβολαιακή πρακτική, η αγροτική παραγωγή εναρμονίζεται με την ζήτηση για συγκεκριμένα προϊόντα, όπως αυτή εμφανίζεται στην εγχώρια (και διεθνή) αγορά. Με τον τρόπο αυτό δίνεται η ευκαιρία στους Έλληνες παραγωγούς και τις ελληνικές μεταποιητικές επιχειρήσεις να παράγουν προϊόντα στα οποία η χώρα είναι ελλειμματική (πχ μαλακό σιτάρι ή όσπρια) εξασφαλίζοντας την ζήτηση από την αγορά και το χαμηλό κόστος παραγωγής από την πλευρά της επιχείρησης και την εξασφάλιση του κόστους παραγωγής (αγροεφόδια, μηχανήματα, καύσιμα) και την πώληση του προϊόντος από την πλευρά του αγρότη. Παράλληλα, ο εγχώριος κλάδος ξεκινά να καλύπτει τις ανάγκες της εγχώριας αγοράς κι σε δεύτερο χρόνο, αφού αναπτυχθεί σε εύρος η παραγωγή μπορεί να ξεκινήσει και τις εξαγωγές προϊόντων που μέχρι πρότινος εμφανιζόταν ελλειμματική στο εμπορικό της ισοζύγιο. Όμως και η πρακτική της Συμβολαιακής Γεωργίας μπορεί να οδηγήσει σε στρεβλώσεις της εγχώριας αγοράς και παραγωγής, μέσα από τη δραστηριοποίηση στη χώρα μας ξένων εταιρειών, που μέσα από τις συμφωνίες τους με τους Έλληνες αγρότες προσπαθούν να καλύψουν τις ανάγκες παραγωγής τους σ' ένα διευρυμένο γεωγραφικό πεδίο, αγνοώντας τις ανάγκες της εγχώριας αγοράς. Χαρακτηριστικά αναφέρεται το παράδειγμα της Ιταλικής εταιρείας ζυμαρικών Barilla, που δραστηριοποιείται στην χώρα μας μέσα από συμβόλαια παραγωγής σιτηρών για την παραγωγή ζυμαρικών (σκληρό σιτάρι) τα τελευταία 20 χρόνια, την ώρα που η χώρα μας παρουσιάζει έλλειμμα στην παραγωγή μαλακού σιταριού και προβαίνει σε εισαγωγές. Για να ξεπεραστούν αυτού του είδους τα προβλήματα / στρεβλώσεις, θα πρέπει να αναπτυχθεί ένα κλίμα συνεργασίας ανάμεσα στις ενώσεις παραγωγών, τις μεταποιητικές επιχειρήσεις του αγροτοδιατροφικού κλάδου, τους φορείς της αγοράς και τους αρμόδιους δημόσιους φορείς προκειμένου η Ελληνική αγροτική

⁸ (www.inred.gr)

παραγωγή να αναπτυχθεί σε νέες βάσεις με γνώμονα την έξοδο στις αγορές αλλά και την κάλυψη των εσωτερικών αναγκών στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό. (Αγροτική Οικονομία #1, 2015 : 1)

8.3 Αύξηση της ανταγωνιστικότητας μέσω της αύξησης της ποιότητας – τυποποίηση προϊόντων.

Το τελευταίο διάστημα, που η οικονομία της χώρας βρίσκεται σε ύφεση, αρκετές ελληνικές επιχειρήσεις του αγροτοδιατροφικού κλάδου αναζητούν διέξοδο για την επιβίωση τους μέσα από την προώθηση των προϊόντων τους στις αγορές του εξωτερικού. Μάλιστα το Α' Τρίμηνο του 2014 οι εξαγωγές αυξήθηκαν κατά 1,4%. Οι επιχειρήσεις στρέφονται σε παραδοσιακές αγορές εξαγωγής ελληνικών προϊόντων, αλλά και σε νέες αγορές, χρησιμοποιώντας για την διαφήμισή τους την συμμετοχή τους σε διεθνείς εκθέσεις αλλά και τον κλάδο του Τουρισμού, αφού οι τουρίστες μεταλαμπαδεύουν στις χώρες τους τις ιδιαίτερες αξίες των Ελληνικών προϊόντων. Για να αποκτήσουν όμως τα Ελληνικά προϊόντα ισχυρό διαβατήριο στις ξένες αγορές χρειάζεται η ανάπτυξη να δομηθεί στη βάση της λογικής «από το χωράφι στο ράφι» να υπάρξει δηλαδή μια ολοκληρωμένη αντιμετώπιση που θα περιλαμβάνει την (πιστοποιημένη) ποιότητα τόσο του φυσικού προϊόντος όσο και την μεταποίηση / τυποποίηση του. Η τυποποίηση των προϊόντων είναι σημαντική καθώς δίνει σε αυτά προστιθέμενη αξία μέσω της συσκευασίας, τα τοποθετεί σε νέες κατηγορίες πχ σνακ, γρήγορο / έτοιμο γεύμα, έδεσμα μεσογειακής κουζίνας ή ακόμη και προϊόν με «ιδεολογικό προσανατολισμό» πχ slow / local food. Τα προϊόντα μέσα από την τυποποίηση γίνονται θελκτικότερα, εύκολα αναγνωρίσιμα και προωθούνται με αξιώσεις στις διεθνείς αγορές. (Επί Γης #1,2014 :30) Χαρακτηριστικό προϊόν που η τυποποίηση του προσδίδει υπεραξία αποτελεί το ελληνικό ελαιόλαδο το οποίο χύμα διατίθεται προς 0,30€/κιλό ενώ τυποποιημένο προς 1,30€/κιλό. Μέσα από την μεταποίηση, το ελληνικό ελαιόλαδο πωλείται και παραμένει διεθνώς ως ελληνικό προϊόν κι όχι όπως συχνά συμβαίνει ως ιταλικό, αφού το ελαιόλαδο που αγοράζεται φτηνά χύμα από την Ελλάδα συσκευάζεται και πωλείται σαν Ιταλικό στις διεθνείς αγορές. (Αγροτική Οικονομία #2, 2015 : 9) Η αλλαγή στα διατροφικά πρότυπα αλλά και στις ανάγκες των καταναλωτών στον δυτικό κόσμο προβάλλουν την μεταποίηση των αγροτικών προϊόντων σαν πρώτη ανάγκη. Η στροφή των καταναλωτών στην αναζήτηση ιδιαίτερων χαρακτηριστικών στα προϊόντα που καταναλώνουν όπως π.χ. στοιχεία μεσογειακής διατροφής (για λόγους υγείας και lifestyle), ή η στροφή σε παλαιές και παραδοσιακές γεύσεις και συνταγές (στροφή στην ύπαιθρο) σε συνδυασμό με την σωστή παρουσίαση / συσκευασία μπορούν να οδηγήσουν στην οικονομική ανάκαμψη του κλάδου και της χώρας γενικότερα. Η ανάγκη για υψηλή ποιότητα, καινοτομία και εξωστρέφεια των προϊόντων προκειμένου να αυξηθεί η ανταγωνιστικότητα και η κερδοφορία των ελληνικών επιχειρήσεων του αγροτοδιατροφικού κλάδου έγινε κατανοητή και από το Υπουργείο

Αγροτικής Ανάπτυξης. Το ΥΠΑΝ μέσα από τον σχεδιασμό ενός προγράμματος (μέτρο 123Α) που αφορά στην σύνδεση της παραγωγής με την εμπορία μέσω της μεταποίησης των προϊόντων στηρίζει με κονδύλια συνολικού ύψους 100 εκατομμυρίων Ευρώ, κάθε προσπάθεια παραγωγών που θέλουν να επεξεργάζονται και να εμπορεύονται απευθείας τα προϊόντα τους. Το νέο μοντέλο, που προκύπτει από τις ανάγκες τις αγοράς και της ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας, είναι αυτό της καθετοποίησης της παραγωγής, μοντέλο που κατεξοχήν υποστηρίζει η Συμβολαιακή Γεωργία καθώς κύριος στόχος της είναι η εξυπηρέτηση των μεταποιητικών επιχειρήσεων μέσα από τη διασύνδεση τους με τον χώρο παραγωγής των πρώτων υλών. Εξάλλου, τα προϊόντα που μπορούν να τύχουν της επιδότησης συμπίπτουν με εκείνα που παράγονται με επιτυχία υπό το καθεστώς της Συμβολαιακής Γεωργίας όπως πχ ελαιούχα προϊόντα, ζωοτροφές, γάλα, πουλερικά και αυγά, οίνος και άνθη. (Επί Γης #1, 2014 :31)

8.4 Πρόσβαση και ισχυρή παρουσία στις διεθνείς αγορές μέσω της δημιουργίας ισχυρού brand name και εκμετάλλευσης των παγκόσμιων τάσεων (πχ μεσογειακή δίαιτα)

Ο Ελληνικός αγροτοδιατροφικός τομέας (παραγωγή και μεταποίηση) είναι σε θέση να αναπτυχθεί και να αποκτήσει ισχυρή θέση στις διεθνείς αγορές καθώς βρίσκεται (γεωγραφικά) στο σταυροδρόμι μεγάλων αγορών (Ευρώπη, Βόρεια Αφρική, Μέση Ανατολή), έχει εύκολη πρόσβαση σε πρώτες ύλες υψηλής ποιότητας, γνώση του τρόπου (know - how) παραγωγής αλλά και μεγάλο αριθμό ιδιαίτερων παραδοσιακών προϊόντων που είναι συνδεδεμένα με την Μεσογειακή Διατροφή η οποία αποτελεί παγκόσμια καταναλωτική τάση. Εξάλλου, η Ελλάδα αποτελεί διεθνώς, στη συνείδηση των καταναλωτών, ισχυρό πρεσβευτή της Μεσογειακής Διατροφής. Η προσπάθεια για δυναμική είσοδο τις διεθνείς αγορές (Go International effort) για τα ελληνικά αγροτοδιατροφικά προϊόντα με ισχυρή θέση σ' αυτές και αναγνωρισιμότητα βάσει προέλευσης και ποιοτικών χαρακτηριστικών (brand name) θα πρέπει να γίνει συντονισμένα από όλους τους εμπλεκόμενους φορείς στην αγροτική παραγωγή (δημόσιους και μη) στη βάση των αρχών λειτουργίας των διεθνών αγορών. (McKinsey 2012) Τα Ελληνικά προϊόντα θα πρέπει να φέρουν μια ενιαία ετικέτα / σήμα (made in Greece) που πέρα από την χώρα παραγωγής θα πρέπει να αντιπροσωπεύει μια σειρά από άυλες ποιότητες (ιστορικές αναδρομές, αναμνήσεις και συναισθήματα) και να δημιουργεί στον καταναλωτή συγκεκριμένες προσδοκίες. Το ενιαίο σήμα αναγνωρισιμότητας των ελληνικών προϊόντων (όπως προωθεί το Υπουργείο Ανάπτυξης κι Ανταγωνιστικότητας) «Made in Greece» θα πρέπει να λειτουργήσει επικουρικά στην προσπάθεια δημιουργίας του brand name των ελληνικών προϊόντων. Για να δημιουργηθεί αυτό το ισχυρό brand name και να αυξηθεί η προστιθέμενη αξία των προϊόντων αλλά και οι πωλήσεις διεθνώς, τα ελληνικά προϊόντα θα πρέπει να είναι σε θέση να αποδείξουν την μοναδική - υψηλή τους ποιότητα και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους που τα διαφοροποιούν από άλλα παρεμφερή προϊόντα. Αυτά επιτυγχάνονται αφενός μέσω λήψης

διασφάλισης της ποιότητας των προϊόντων από διεθνείς οργανισμούς όπως πχ η TUV AUSTRIA και μέσω ένταξης συγκεκριμένων παραδοσιακών προϊόντων στο Ευρωπαϊκό Σύστημα προστασίας της γεωγραφικής προέλευσης, της ποιοτικής υπεροχής, των ιδιότυπων χαρακτηριστικών και της γνησιότητας προϊόντων μέσω της λήψης σημάτων ΠΟΠ, ΠΓΕ και ΕΠΙΠ. Μέσω των ενδείξεων ΠΟΠ και ΠΓΕ τα Ελληνικά προϊόντα προστατεύουν το όνομα τους μέσω αποκλειστικού δικαιώματος χρήσης (εντός ΕΕ) ενώ ταυτίζονται με συγκεκριμένους τόπους και τα χαρακτηριστικά τους (terroir) όπως κλίμα και έδαφος (πχ ηφαιστειογενές έδαφος της Σαντορίνης) αλλά και με την ιστορία και τους ανθρώπους της κάθε περιοχής. Μέσα από αυτές τις δράσεις τα ελληνικά προϊόντα εξασφαλίζουν την αναγνωρισιμότητα τους, προστατεύονται από τον αθέμιτο ανταγωνισμό (πχ φέτα vs λευκό τυρί Δανίας) , αυξάνουν το μερίδιο τους στις διεθνείς αγορές μαζί με την τιμή τους. Το γεγονός ότι τα προϊόντα ΠΟΠ & ΠΓΕ παρουσιάζουν μικρούς όγκους παραγωγής, αφενός μπορεί να βελτιωθεί κι αφετέρου μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως επικοινωνιακό τέχνασμα, προβάλλοντας την υψηλή ποιότητα ως αντίβαρο της περιορισμένης προσφοράς. (Επί Γης #4,2015 : 15-17) Η Συμβολαιακή Γεωργία μπορεί να βοηθήσει στην επίτευξη της δημιουργίας του ισχυρού brand name των ελληνικών προϊόντων. Τόσο η γνώση, από τις μεταποιητικές και εμπορικές επιχειρήσεις του χώρου, του τρόπου λειτουργίας των διεθνών αγορών και της διαδικασίας ανάπτυξης μιας καμπάνιας marketing, όσο και η παροχή τεχνικής βοήθειας στους παραγωγούς για μεγάλης κλίμακας ποιοτική παραγωγή και λήψη πιστοποιήσεων, συντελούν στην εδραίωση του ισχυρού εμπορικού σήματος των ελληνικών προϊόντων. (Αγροτική Οικονομία #3, 2015: 4)

8.5 Ανάπτυξη υποστηρικτικών μηχανισμών (συνεργατικών σχηματισμών «clusters» ή ενώσεων παραγωγών «συνεταιρισμών»)

Για την ισχυροποίηση της θέσης των ελληνικών προϊόντων στις διεθνείς αγορές, δεν επαρκεί μόνο η υψηλή ποιότητα των προϊόντων, ή το επιτυχημένο marketing αλλά απαιτείται να γίνει μια συντονισμένη προσπάθεια στην οποία θα συμμετέχουν όλοι οι εμπλεκόμενοι στην παραγωγική διαδικασία φορείς. Σημαντικά βήματα για την βελτίωση της εξωστρέφειας του ελληνικού αγροτοδιατροφικού τομέα θα μπορούσαν να αποτελέσουν οι δημιουργίες α) ενός «οργανισμού ελληνικών τροφίμων» (greek foods company) που θα συντονίζει την ανάπτυξη της παραγωγής, την διείσδυση των προϊόντων σε νέες αγορές, το marketing αλλά και τα logistics (αποθήκευση, μεταφορές κλπ) β) η ανάπτυξη μιας καμπάνιας για την Ελληνική Δίαιτα (Greek Diet) στην προσπάθεια εκμετάλλευσης των παγκόσμιων τάσεων στη διατροφή και το lifestyle για υγιεινή, μεσογειακή διατροφή αλλά και για προϊόντα που απαιτούν τον ελάχιστο δυνατό κόπο παρασκευής (πχ κατεψυγμένα λαχανικά –αρακάς, συσκευασμένη ελληνική σαλάτα στα S/M ή προμαγειρεμένο παστίτσιο για φούρνο μικροκυμάτων) διευκολύνοντας τους σκληρά εργαζόμενους κατοίκους του Δυτικού Κόσμου. (McKinsey 2012) Το marketing των ελληνικών προϊόντων θα πρέπει να

χρησιμοποιήσει όλο το σύγχρονο τεχνολογικό οπλοστάσιο και να αποκτήσει ισχυρή παρουσία όχι μόνο σε εκθέσεις του αγροτοδιατροφικού και τουριστικού τομέα ή διεθνή έντυπα αλλά να αποκτήσει παρουσία και στο διαδίκτυο κατοχυρώνοντας ονομασίες και σελίδες που παρουσιάζουν ενδιαφέρον (πχ greek diet, visitgreece, extra virgin olive oil). Η επίτευξη όλων των παραπάνω απαιτεί την δημιουργία συνεργατικών σχηματισμών (clusters) όπου θα συμμετέχουν πχ οργανώσεις αγροτών, επιχειρήσεις μεταποίησης, τεχνολογίας, πιστωτικά ιδρύματα, πανεπιστήμια αλλά και φορείς τους κράτους με σκοπό την σφαιρική θεώρηση κι ανάπτυξη του αγροτοδιατροφικού κλάδου μέσα από την παροχή ποιοτικών υπηρεσιών αλλά και βιώσιμων λύσεων στα προβλήματα που ανακύπτουν. Παράδειγμα αποτελεί η εταιρεία GAIA ΕΠΙΧΕΙΡΕΙΝ ΑΕ, η οποία επελέγη από το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων ως φορέας συντονισμού για την παροχή κοινοτικών ενισχύσεων στους δικαιούχους. Η GAIA είναι μια στρατηγική συμμαχία εταίρων που δραστηριοποιούνται στον ευρύτερο χώρο της αγροτικής οικονομίας (πχ Τράπεζα Πειραιώς, Εξέλιξη Α.Ε., NeuroPublic Α.Ε κ.α) και επιθυμούν να παρέχουν ολοκληρωμένες ποιοτικές υπηρεσίες για κάθε δραστηριότητα του αγροτικού τομέα μέσα από την εμπειρία, την τεχνογνωσία και τις υποδομές του κάθε συμμετέχοντα. (Επί Γης #1, 2014:8) Άλλο παράδειγμα συνεργασίας αποτελεί και το cluster Terra Thessalia Lactis, που στην προσπάθειά του να αξιοποιήσει την πλούσια γαλακτοκομική παράδοση της Θεσσαλίας και να αναβιώσει – προωθήσει παραδοσιακά προϊόντα, ένωσε σε καθεστώς συνεργασίας μεμονωμένους τυροκόμους, κτηνοτροφικούς συνεταιρισμούς, τράπεζες, ερευνητικά κέντρα, επαγγελματικές οργανώσεις και τοπικές αναπτυξιακές επιχειρήσεις. Η Συμβολαιακή Γεωργία, κυρίως όπως αναπτύσσεται μέσα από τα προγράμματα που καταρτίζουν οι Τράπεζες, συμβάλλει στην σύνδεση διαφορετικών φορέων του αγροτοδιατροφικού τομέα, καθώς για την επίτευξη των στόχων της απαιτείται η συνεργασία μεταξύ τράπεζας, αγροτών, επιχειρήσεων (μεταποιητικών και εμπορικών), γεωπόνων, εταιρειών τεχνολογίας, εμπορίας αγροεφοδίων αλλά και της Ε.Ε μέσα από την παροχή κανονιστικών κατευθύνσεων αλλά και ενισχύσεων. (Επί Γης #3, 2015 : 20)

9. Εναλλακτικά παραγωγικά σχήματα και Κριτική στην Συμβολαιακή Γεωργία

9.1 Εναλλακτικά παραγωγικά σχήματα

Η Συμβολαιακή Γεωργία σαν πρακτική καθετοποιημένης / βιομηχανοποιημένης αγροτικής παραγωγής, έχει συνδεθεί στο μυαλό των περισσότερων, με την παγκοσμιοποιημένη οικονομία. Κατά κύριο λόγο, οργανώνεται (από τα πάνω) στη βάση των κυρίαρχων τάσεων της οικονομίας, όπως αυτές εκφράζονται μέσα από τις αποφάσεις και τα συμφέροντα των μεγάλων διεθνικών εταιρειών που δραστηριοποιούνται στον αγροτοδιατροφικό κλάδο. Ωστόσο, έχουν αναπτυχθεί εναλλακτικές μορφές συμβολαιακής παραγωγής που παρουσιάζουν αντίστροφη λογική ανάπτυξης. Οργανώνονται από τα κάτω, με σκοπό την εξυπηρέτηση ιδιαίτερων αναγκών συγκεκριμένων κοινωνιών. Σε Παγκόσμιο επίπεδο δράσης, μια από τις πιο γνωστές μορφές εναλλακτικού σχήματος συμβολαιακής γεωργίας και γενικότερα παραγωγής αγαθών, είναι ο Οργανισμός Δίκαιου Εμπορίου / Fair Trade Organisation (FTO) που σαν κύριο στόχο του έχει θέσει να εργαστεί για την οικοδόμηση μιας βιώσιμης και δίκαιας παγκόσμιας οικονομίας. Ο Οργανισμός λειτουργεί σαν μέσο διεθνούς διασύνδεσης ανάμεσα σε παραγωγούς, εμπόρους κι εξαγωγείς / εισαγωγείς προϊόντων που συνάπτουν συμφωνίες παραγωγής και διακίνησης προϊόντων στη βάση των 10 αρχών για το δίκαιο εμπόριο (Fair Trade) που έχει αναπτύξει ο Οργανισμός. Συνοπτικά, οι 10 αυτές αρχές είναι οι εξής: 1) η δημιουργία ευκαιριών για τους οικονομικά ασθενείς και περιθωριοποιημένους μικρούς παραγωγούς 2) διαφάνεια και υπευθυνότητα τόσο στη διοίκηση του Οργανισμού όσο και στις εμπορικές σχέσεις που οικοδομούνται 3) δέσμευση στη τήρηση των πρακτικών του δίκαιου εμπορίου με σκοπό βελτίωση των συνθηκών ζωής των μικρών παραγωγών κι όχι την αύξηση του κέρδους εις βάρος τους 4) πληρωμή στη βάση μια δίκαιης τιμής στους παραγωγούς με βάση τις τοπικές συνθήκες, χωρίς έμφυλους διαχωρισμούς, και με σκοπό να διαμορφωθεί και μια «λογική» τιμή πώλησης του τελικού προϊόντος 5) εγγύηση ότι δεν απασχολούνται παιδιά ή δεν υπάρχει (κατ)αναγκαστική εργασία 6) δέσμευση ότι δεν γίνονται έμφυλοι διαχωρισμοί ενώ προωθείται η κοινωνική και οικονομική απελευθέρωση των γυναικών (στις περιπτώσεις που υπάρχουν προβλήματα) 7) εξασφάλιση καλών συνθηκών εργασίας (ασφαλές κι υγιεινό περιβάλλον εργασίας) 8) παροχή προγραμμάτων ανάπτυξης δεξιοτήτων για τους μικρούς καλλιεργητές 9) προώθηση του προγράμματος Fair Trade από τους συμμετέχοντες 10) σεβασμός του περιβάλλοντος. Σαν μορφή Συμβολαιακής παραγωγής το Fair Trade δεν έχει ως στόχο την μεγιστοποίηση του κέρδους των συμβαλλόμενων εταιρειών. Ο στόχος του βρίσκεται στην παροχή ευκαιριών σε άτομα / παραγωγούς και κοινότητες να συνεχίσουν να παράγουν τοπικά προϊόντα (αγροτικά προϊόντα, ρούχα, βαμβάκι, καφέ, σοκολάτα, ρύζι, τσάι, κρασί, παιχνίδια κοσμήματα κ.α), που διαθέτουν κάποιο συγκριτικό πλεονέκτημα, ώστε να αποκτήσουν πρόσβαση στις αγορές, να αμειφθούν δίκαια

και να βελτιώσουν το βιοτικό τους επίπεδο. Από την άλλη πλευρά, αποσκοπεί στην παραγωγή προϊόντων με καλή σχέση ποιότητας – τιμής, που θα προωθηθούν στις διεθνείς αγορές κάνοντας χρήση των θετικών στοιχείων της παγκοσμιοποίησης και θα είναι θελκτικά για τους καταναλωτές. Οι συνεργασίες Δίκαιου Εμπορίου δεν αποτελούν κίνηση ελεημοσύνης προς τους αδύνατους περιθωριοποιημένους παραγωγούς αλλά κινήσεις οικοδόμησης μακροχρόνιων και βιώσιμων σχέσεων συνεργασίας και αμοιβαίου κέρδους. (www.wfto.com)

Σε τοπικό επίπεδο, στην Ελλάδα της οικονομικής Κρίσης, στα πλαίσια της ανάπτυξης του κινήματος διανομής τροφίμων «Χωρίς Μεσάζοντες», αναπτύχθηκε η «Εθελοντική Ομάδα Δράσης Νομού Πιερίας». Η Ομάδα Δράσης ασχολήθηκε αρχικά με την διανομή αγροτικών προϊόντων απευθείας από τους αγρότες στου τελικούς καταναλωτές. Η επιτυχία της δράσης και η δυσκολία (σε κόπο και χρόνο) ανεύρεσης κάθε φορά παραγωγών που θα συμφωνούσαν να διαθέσουν την σοδειά τους γέννησε την ιδέα της ανάπτυξης σχέσεων Συμβολαιακής Γεωργίας ως εξέλιξης του κινήματος «χωρίς μεσάζοντες». Στη βάση των προγραμμάτων συμβολαιακής γεωργίας που συνάπτουν οι μεγάλες εταιρείες αλλά με κάποιες σοβαρές διαφοροποιήσεις ξεκίνησε η συνεργασία της Ομάδας Δράσης. Οι αγρότες και οι εθελοντές της Ομάδας Δράσης ήρθαν σε συμφωνία για την παραγωγή συγκεκριμένων ποσοτήτων οσπρίων, σε ορισμένη τιμή και χρόνο παράδοσης που βασίστηκε στις σχέσεις εμπιστοσύνης. Οι αγρότες που εντάχθηκαν στην διαδικασία πήραν το μεγαλύτερο ρίσκο αφού οι εθελοντές της Δράσης δεν είχαν χρήματα να τους προκαταβάλουν και στήριξαν την παραγωγή τους στην «υπόσχεση» για διάθεση από τη δράση 20 τόνων οσπρίων (όπως κάθε χρόνο) σε περίπου 18.000 καταναλωτές. Η μόνη διευκόλυνση που δόθηκε στους αγρότες, ήταν η παροχή από Γεωπόνο μέλος της Εθελοντικής Ομάδας Δράσης πίστωσης στην αγορά εφοδίων και παροχή καλλιεργητικών συμβουλών για την διασφάλιση της ποιότητας της παραγωγής.⁹ (www.makthes.gr) Η ανάπτυξη σχέσης Συμβολαιακής Γεωργίας ως μορφής εναλλακτικής οικονομίας και ενίσχυσης του κοινωνικού ιστού που αναπτύχθηκε στην Πιερία προκάλεσε το ενδιαφέρον της Ολλανδικής Δημόσιας Τηλεόρασης VPRO η οποία δημιούργησε, τον Ιούνιο του 2013, στα πλαίσια της εκπομπής Tegenlicht ένα 50λεπτο ντοκιμαντέρ με θέμα το «Κίνημα Χωρίς Μεσάζοντες» στην εριοχή της Πιερίας. Η εκπομπή 50λεπτων ντοκιμαντέρ Tegenlicht έλαβε το 2009 το βραβείο της καλύτερης εκπομπής επικαιρότητας στην Ευρώπη (βραβείο Europa 2009, Best Television Current Affairs Programme of the Year 2009). Το Ελληνικό «Κίνημα Χωρίς Μεσάζοντες» εγείρει σε ευρωπαϊκό επίπεδο, σύμφωνα με τους δημοσιογράφους της VPRO, ερωτήματα ως προς την δυνατότητα ανάπτυξης στην Ευρώπη ενός εναλλακτικού κοινωνικού οικονομικού μοντέλου.¹⁰

⁹ (www.makthes.gr)

¹⁰ (www.anasta.de)

9.2 Εναλλακτικά Παραγωγικά σχήματα που ασκούν κριτική στην Συμβολαιακή Γεωργία

Η εκβιομηχάνιση, ή αλλιώς καθετοποίηση της αγροτικής παραγωγής κατά τα πρότυπα παραγωγής της βαριάς βιομηχανίας, αλλά και εξυπηρέτησης των σκοπών της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας, πρακτική που εκφράζεται και μέσα από την Συμβολαιακή Γεωργία, δέχθηκε κριτική που εκφράστηκε όχι μόνο θεωρητικά αλλά και μέσα από παραγωγικά σχήματα. Κάποιες από τις μορφές και τα κινήματα αντίδρασης που αναπτύχθηκαν (π.χ. locavores, Eat Atlantic Challenge, terroir production advocates) εξέφραζαν την αντίθεσή τους στην Παγκοσμιοποίηση της Οικονομίας, συνεπώς και στον τρόπο παραγωγής και διακίνησης των αγροτοδιατροφικών προϊόντων. (D. Stiles & G. Cameron 2009: 351) Το ζητούμενο αυτών των τάσεων είναι, να ξαναβρούν την αξία τους έννοιες όπως ο χώρος (τοπικό), η κοινωνία, οι τοπικές κοινότητες και οι άμεσες κοινωνικές σχέσεις επικοινωνίας, και πάνω σε αυτές να αναπτυχθεί ένα νέο σύστημα παραγωγής τροφής, που θα βασίζεται σε μικρότερες αλυσίδες παραγωγής και διανομής (food miles) από αυτές που επικρατούν στο ισχύον / ισχυρό παγκοσμιοποιημένο παράδειγμα. (R. Feagan 2007: 29) Η αντίθεση στο καθετοποιημένο /παγκοσμιοποιημένο μοντέλο αγροτικής παραγωγής, ξεκινά από τα κάτω, δηλαδή από τους μικρούς παραγωγούς, τις τοπικές κοινωνίες και κάποιες ομάδες καταναλωτών (αντί από τις διεθνικές εταιρείες) με κύριο στόχο την ανάπτυξη ενός αγροτοδιατροφικού μοντέλου Κοινοτικής Γεωργίας / κοινοτικά υποστηριζόμενης γεωργίας (civic agriculture) που θα είναι κοινωνικά και περιβαλλοντικά βιώσιμο. (F. Di Iacovo 2009:1) Το μοντέλο της Κοινοτικής Γεωργίας (civic agriculture), οργανώνει την παραγωγή τροφής σε τοπικό επίπεδο, μέσα από την συνεργασία δυνάμεων (αγροτών, πολιτών, εμπόρων, θεσμών) που τους ενώνει η έννοια του κοινού χώρου και η δέσμευση ότι τα θετικά αποτελέσματα της προσπάθειας, προϊόντα, ευημερία, περιβαλλοντική αναβάθμιση, θα τα καρπωθεί η ίδια η τοπική κοινωνία. Σκοπός αυτής της κινηματικού τύπου γεωργίας, είναι η εξεύρεση λύσεων σε προβλήματα που αντιμετωπίζει ή θα αντιμετωπίσει η τοπική κοινωνία, δίνοντας σημασία σε έννοιες όπως ο γεωγραφικός και οικονομικός χώρος και οι άνθρωποι / μεμονωμένοι καλλιεργητές, κάτι που η βιομηχανικού τύπου αγροτική παραγωγή αγνοεί. Σε αντίθεση με την κυρίαρχη τάση που αποτελεί η βιομηχανοποιημένη γεωργία (όπως και η Συμβολαιακή Γεωργία), που επικεντρώνει την μαζικού τύπου παραγωγή της (“one size fits all”) σε έννοιες όπως η ταχύτητα, η ποσότητα και το κέρδος η κινηματικού τύπου γεωργία δίνει έμφαση σε έννοιες όπως η αντοχή στο χρόνο, η ποιότητα, η διαφοροποίηση (ποικιλία) και η φυσική ομορφιά. (Th. A. Lyson 2005: 92-96) Η παραγωγή και κατανάλωση των αγροτοδιατροφικών προϊόντων σε τοπικό επίπεδο, προσφέρει πέρα από ασφαλή τρόφιμα, λόγω ιχνηλασιμότητας, μικρής κλίμακας παραγωγής και βιώσιμων καλλιεργητικών πρακτικών και σημαντικά οφέλη για την κοινωνική ευημερία. Πιο συγκεκριμένα, ενισχύεται ο κοινωνικός ιστός μέσα από την ένταξη ευπαθών ομάδων στην κοινωνία, την παραμονή των ντόπιων οικογενειών στον τόπο που

βρίσκονται τα χωράφια τους και τη μείωση κοινωνικών προβλημάτων όπως η εφηβική παραβατικότητα, λόγω αύξησης της απασχόλησης. Παράλληλα, παρατηρείται ότι συμβάλλει στην δημιουργία κοινωνικού κεφαλαίου, μέσα από την συνεργασία και την συμμετοχή στα κοινά που απαιτεί η ενασχόληση με την παραγωγή τροφής. Η παραμονή στις αγροτικές κοινότητες των αγροτικών οικογενειών, με ταυτόχρονη μείωση των εποχικών εργατών γης, συμβάλλει μέσω της συμμετοχής αφενός στην καλύτερη εκπροσώπηση των κοινωνιών αυτών στους φορείς αυτοδιοίκησης και στην διεκδίκηση από μέρους τους παροχών σε έργα υποδομής (δημόσια έργα, σχολεία, νοσοκομεία κλπ) και σε χρηματοδοτήσεις αλλά και στην διατήρηση της τοπικής μεσαίας τάξης. Με τον τρόπο αυτό, ο «έλεγχος» της περιοχής παραμένει στα χέρια των κατοίκων της κι όχι στην απρόσωπη διοίκηση των μεγάλων επιχειρήσεων που βασίζουν (τοπογραφικά) την παραγωγή τους στην περιοχή και ενδιαφέρονται μόνο για την διατήρηση των οικονομικών μεγεθών τους. Η καθετοποιημένη γεωργία (και η Συμβολαιακή Γεωργία), σε αντίθεση με το μοντέλο της κινηματικής κοινοτικής γεωργίας, δεν ευνοεί την ανάπτυξη συνθηκών κοινωνικής συνεργασίας, αφού κάθε αγρότης / εργάτης δρα μόνος του, με σκοπό την εκπλήρωση των στόχων που του έχει θέσει η συνεργαζόμενη επιχείρηση. Τα περιβαλλοντικά οφέλη από την κοινοτική / κινηματικού τύπου γεωργία συνοψίζονται στην διατήρηση καλύτερης ποιότητας του καλλιεργούμενου εδάφους, του νερού και του αέρα, ορθότερη χρήση των πηγών ενέργειας και διατήρηση καλύτερου επιπέδου υγείας (που συνδέεται με περιβαλλοντικούς παράγοντες) για τους κατοίκους της περιοχής. (L. Lobao & C.W.Stofferahn 2007: 222-3) Αυτή η μορφή αγροτικής παραγωγής από τα κάτω, μπορεί να θεωρηθεί ότι αποτελεί μέρος μιας γενικότερης τάσης που επικρατεί κι επιζητά την αλλαγή του ισχύοντος παραδείγματος στην κοινωνία και την οικονομία. Το νέο κοινοτικό ή και σε κάποιες περιπτώσεις αστικό μοντέλο (civic & urban agriculture model) αποσκοπεί στην εμπέδωση της κοινωνικής δικαιοσύνης και δημοκρατίας, μέσα από ένα μοντέλο διακυβέρνησης που θα βασίζεται στις ανάγκες και τη συμμετοχή των τοπικών κοινωνιών κι όχι στα συμφέροντα των διεθνικών εταιρειών. (D. Stiles & G. Cameron 2009 : 344) Η ενασχόληση σε δομές κοινοτικής γεωργίας, για την παραγωγή τροφής με βάση τα δεδομένα και τις ανάγκες της περιοχής, ανθρώπων με διαφορετικό κοινωνικό στάτους συμβάλλει στην δημιουργία Κοινωνικού Πολιτισμικού Κεφαλαίου. Το Κοινωνικό Πολιτισμικό Κεφάλαιο, που δημιουργείται μέσα από την συμμετοχή μεμονωμένων ατόμων σε μορφές συλλογικής δράσης που αποσκοπούν στην βελτίωση της κοινωνικής πραγματικότητας ενός συγκεκριμένου τόπου, εκφράζεται μέσα από τις δράσεις κοινοτικής γεωργίας. Η ύπαρξη Κοινωνικού Πολιτισμικού Κεφαλαίου στις αγροτικές περιοχές που δραστηριοποιούνται οι μικροί καλλιεργητές, έξω από τις σύγχρονες δομές που επιβάλλουν οι διεθνικές εταιρείες, συμβάλλει στην ομαλή ένταξη και συνύπαρξη των ατόμων στην τοπική κοινωνία μέσα από την επαναλαμβανόμενη κοινωνική συνεργασία. Στην εποχή της οικονομικής κρίσης, οι κοινωνίες εξαναγκάζονται σε αλλαγές τόσο στο κοινωνικό όσο και στο οικονομικό πεδίο δράσης. Πολλές φορές οι αλλαγές αυτές, ειδικά τώρα που η τεχνολογία βοηθά την επικοινωνία και

την γνώση, παράγουν τέτοιου τύπου οργανώσεις που ανατρέπουν τις μέχρι τότε ισχύουσες, όπως στην περίπτωση της αγροτικής οικονομίας, την κοινωνική και αστική γεωργία (civic and urban agriculture).

9.3 Κριτική στην πρακτική της Συμβολαιακής Γεωργίας

Οι επικριτές της Συμβολαιακής Γεωργίας θεωρούν ότι συμβάλει στην μετατροπή του αγρότη σε χαμηλά αμειβόμενο εκτελεστικό όργανο των επιταγών των επιχειρήσεων (μεταποιητικές, εμπορικές ή τράπεζες όπως αυτοί περιγράφονται από το συμβόλαιο). Ο αγρότης χάνει κατ' αυτό τον τρόπο την δυνατότητα να αποφασίζει για την παραγωγή του, τι και πώς θα παράγει, και μετατρέπεται σε άβουλο κρίκο της καθετοποιημένης παραγωγικής διαδικασίας που ακολουθεί τις εντολές της καπιταλιστικής επιχείρησης. Μέσα από την σύναψη συμφωνίας για παραγωγή και πώληση των προϊόντων σε προσυμφωνημένη τιμή χάνει επίσης την διαπραγματευτική του ευκαιρία και ισχύ προκειμένου να πετύχει για το εμπόρευμα του μια συμφέρουσα τιμή. Η τιμή που καθορίζεται από τις εταιρείες που συνάπτουν συμβόλαια με αγρότες διακανονίζεται τις περισσότερες φορές όχι στην βάση του αμοιβαίου κέρδους αλλά στη βάση πολιτικών και οικονομικών σκοπιμοτήτων προς όφελος των ισχυρών του κλάδου. Οι μεγάλες επιχειρήσεις του κλάδου, όχι σπάνια, περιλαμβάνουν στα συμβόλαια που συνάπτουν όρους δυσνόητους και παραπλανητικούς που οι αγρότες δεν είναι σε θέση να κατανοήσουν και που μειώνουν την διαπραγματευτική τους ισχύ αλλά και το κέρδος τους. Ο αγρότης που αναλαμβάνει να φέρει σε πέρας την παραγωγή της πρώτης ύλης για μια μεταποιητική ή εμπορική επιχείρηση αναλαμβάνει ολόκληρο τον κίνδυνο που ενέχει η παραγωγική διαδικασία, χωρίς οι απολαβές του να αποδεικνύονται ιδιαίτερα συμφέρουσες. Παράλληλα, καλείται να εξειδικεύσει την παραγωγή, τα μέσα και τον τρόπο που χρησιμοποιεί τη γη του σε τέτοιο βαθμό, ώστε αν αργότερα θελήσει να απεμπλακεί από την Συμβολαιακή πρακτική, οποιαδήποτε άλλου τύπου καλλιέργεια να είναι δύσκολο να οργανωθεί. (Α. Μωυσίδης 1988 : 46-47) Κάποιοι πολέμιοι του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής θεωρούν ότι η πρακτική της Συμβολαιακής Γεωργίας προωθεί την προλεταριοποίηση των μικρών καλλιεργητών αλλά και τα συμφέροντα των μεγάλων επιχειρήσεων του κλάδου καθώς και των τραπεζών που εμπλέκονται στη διαδικασία. Τα προϊόντα που παράγονται μέσα από τα συμβολαιακά προγράμματα στη βάση μιας βιομηχανικού τύπου καθετοποιημένης διαδικασίας, έχουν κατά βάση εξαγωγική προοπτική. Οι μεγάλες επιχειρήσεις του κλάδου έχουν στρέψει την παραγωγή στα προϊόντα που θα τους επιφέρουν το μεγαλύτερο κέρδος κι όχι σε εκείνα που έχει ανάγκη η εγχώρια αγορά για κάλυψη των διατροφικών της αναγκών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η εντατική αναζήτηση καλλιεργήσιμης γης από τις διεθνικές εταιρείες του αγροτροφικού τομέα σε χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου μετά τις οικονομικές κι επισιτιστικές κρίσεις που ξέσπασαν στον κόσμο τα τελευταία 10 χρόνια. Για τις εταιρείες του αγροτροφικού χώρου η καλλιεργήσιμη γη απέκτησε

τη σημασία στρατηγικού κεφαλαίου. Οι συμφωνίες συμβολαιακής παραγωγής που έκαναν οι διεθνικές εταιρείες συνήθως με αξιωματούχους χωρών του αναπτυσσόμενου κόσμου στην Αφρική και την Ασία (Πακιστάν, Ουγκάντα) είχαν διαφορετικό σκοπό από αυτόν που οι εταιρείες ευαγγελίζονταν προκειμένου να πετύχουν τις συμφωνίες. Σύμφωνα με τις διεθνικές εταιρείες οι συμφωνίες που θα προέκυπταν θα είχαν χαρακτήρα αμοιβαίου κέρδους (win-win) μιας θα αποσκοπούσαν στην γενικότερη αγροτική ανάπτυξη της (αναπτυσσόμενης) χώρας, θα δημιουργούσαν υποδομές, θα μετέφεραν τεχνογνωσία πάνω σε θέματα καλλιέργειας και επεξεργασίας και θα παρείχαν τεχνολογία και αγροεφόδια. Παράλληλα, οι κυβερνήσεις των χωρών αυτών έβλεπαν τις συμφωνίες αυτές σαν μια ευκαιρία εισροής ξένων κεφαλαίων που θα βοηθούσαν την γενικότερη ανάπτυξη της χώρας και για τον λόγο αυτό έδιναν με ευκολία τη συγκατάθεσή τους. Οι συμφωνίες αυτές όπως αποδείχτηκε (σύμφωνα με τους επικριτές της πρακτικής), έθεταν ως στόχο και εξυπηρετούσαν μόνο τους επιχειρηματικούς στόχους των εταιρειών για παραγωγή ασφαλών τροφίμων με μειωμένο κόστος. Στις περιοχές που εντάχθηκαν σε συμφωνίες παραγωγής, συχνά οι διεθνικές εταιρείες αποκτούσαν τον ενεργό έλεγχο της γης και άλλων πλουτοπαραγωγικών πηγών όπως το νερό, αρπάζοντάς τα (land grabbing) από το ντόπιο πληθυσμό που βάσιζε σ' αυτά την επιβίωση του και μετατρέποντας τη σε χώρο βιομηχανικής παραγωγής και τους μικροκαλλιεργητές σε ένα είδος «αγροτικού προλεταριάτου». (Grain 2008 :2-10) Οι χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου, όχι μόνο δεν κερδίζουν από τις συμφωνίες αυτές, αλλά μετά την αποχώρηση των διεθνικών εταιρειών έχουν να αντιμετωπίσουν σωρεία προβλημάτων που δημιουργήθηκαν από την βιομηχανοποίηση της παραγωγής που επέβαλαν οι εταιρείες. Τέτοια προβλήματα είναι η υποβάθμιση του εδάφους από τη χρήση ισχυρών φυτοφαρμάκων και ζιζανιοκτόνων αλλά και βαρέων μηχανημάτων για την αύξηση της παραγωγής, λειψυδρία, ρύπανση της ατμόσφαιρας, προβλήματα υγείας από την χρήση ισχυρών χημικών αλλά και ανεργία του γηγενούς πληθυσμού. (PCSC 2015: 12) Ιδιαίτερα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η επίθεση που εξαπέλυσε η υπουργός περιβάλλοντος και οικολογίας της Γαλλίας, Σεγκολέν Ρουαγιάλ στην εταιρεία Ferrero σχετικά με τον τρόπο παραγωγής του δημοφιλούς γλυκίσματος Nutella. Όπως αναφέρει η υπουργός, η παραγωγή της Nutella οδηγεί στην αποψίλωση δασών φοινικόδεντρων, (στην Μαλαισία, Παπούα Νέα Γουινέα, Ινδονησία και Βραζιλία) για την παραγωγή του φοινικελαίου που αποτελεί βασικό συστατικό της και οδηγεί με αυτό τον τρόπο στην παγκόσμια υπερθέρμανση. Το ίδιο προϊόν έχει κατηγορηθεί από φιλοζωικές οργανώσεις ότι εξαιτίας των καλλιεργειών που προωθεί, έχουν εξαφανιστεί στην Ινδονησία μεγάλα μέρη του πληθυσμού των Ουρακοτάγκων που ζούσαν εκεί. Οι περιβαλλοντικές συνέπειες της παραγωγής Nutella είναι εξαιρετικά σημαντικές αν αναλογιστεί κανείς ότι κάθε 2 δευτερόλεπτα πωλείται ένα βαζάκι ανά τον πλανήτη και για τον λόγο αυτό η Σεγκολέν Ρουαγιάλ προτείνει να υπάρξουν διορθωτικές κινήσεις όπως η αναδάσωση δέντρων στα αποψιλωμένα δάση. (Lifo 17/6/2015) Συμπερασματικά, σύμφωνα με τους επικριτές της βιομηχανοποίησης της γεωργίας, η συμβολαιακή γεωργία είναι επικερδής για

τις επιχείρησης καθώς αμείβουν τους γεωργούς μόνο για την εργασία τους κι όχι για την χρήση του κεφαλαίου τους, δηλαδή την γη τους, αλλά και για τις τράπεζες καθώς συνιστά ένα σύστημα δανεισμού με αρκετά υψηλά επιτόκια και μικρό διάστημα αποπληρωμής.

Συμπεράσματα

Ο Ελληνικός αγροτροφικός τομέας έχει να αντιμετωπίσει τα δομικά του προβλήματα, όπως: οι μικρές εκμεταλλεύσεις (πολλές φορές σε δύσβατες και μειονεκτικές περιοχές), τη γήρανση του αγροτικού πληθυσμού και το χαμηλό μορφωτικό του επίπεδο, την έλλειψη ισχυρών παραγωγικών αγροτικών συνεταιρισμών και το χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης καινοτομίας, που τον δυσχεραίνουν στην πλήρη κι επιτυχή συμμόρφωση του με τις επιταγές της ΚΑΠ. Παράλληλα, οι νέες δύσκολες συνθήκες που δημιουργεί η οικονομική κρίση, επιβάλλουν αλλαγή παραδείγματος στον τρόπο οργάνωσης της παραγωγής, προκειμένου να στραφεί σε προϊόντα υψηλής ποιότητας, ανταγωνιστικότητας και καινοτομίας που θα σταθούν αντάξια στις απαιτητικές διεθνείς αγορές και τις απαιτήσεις ενημερωμένων καταναλωτών. Πέρα από τα εσωτερικά προβλήματα θα πρέπει να ανταπεξέλθει και στις συνθήκες που διαμορφώνει ο διεθνής ανταγωνισμός, στα πλαίσια της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας κι έτσι όπως τον διαμορφώνουν λίγοι και δυνατοί παίκτες (διεθνικές εταιρείες). Η Συμβολαιακή Γεωργία, μια πρακτική που τα τελευταία 3 χρόνια κερδίζει έδαφος στην Ελλάδα, με πρωτεργάτη την Τράπεζα Πειραιώς, μπορεί σαν εργαλείο να βοηθήσει τον αγροτικό τομέα να κινηθεί, ανάμεσα στις συμπληγάδες του διεθνούς οικονομικού τοπίου, μέσα από τον καθεαυτό τρόπο λειτουργίας της. Ο τρόπος με τον οποίο η Συμβολαιακή Γεωργία οργανώνει την παραγωγή, στη βάση συμβολαίων με συγκεκριμένες και υψηλές προδιαγραφές με στόχο την αγορά, μπορεί να μετασχηματίσει την Ελληνική Γεωργία και να την απομακρύνει από το μέχρι τώρα ισχύον καθεστώς της παραγωγής στη βάση λήψης των κοινοτικών επιδοτήσεων ή στο όριο της επιβίωσης. Η Συμβολαιακή Γεωργία, ως μορφή συνεργασίας στον αγροτροφικό κλάδο, έπαψε να είναι ένα εξάρτημα συνδεδεμένο στον μηχανισμό άσκησης της κρατικής πολιτικής (συχνά και πελατειακής). Σήμερα, αποτελεί ένα χρήσιμο κι ευέλικτο εργαλείο που μπορεί να δώσει λύση σε μια σειρά προβλημάτων του αγροτοδιατροφικού κλάδου αλλά και της κοινωνίας. Σαν πρακτική, προβαίνει στον εξορθολογισμό και την μαθηματοποίηση της παραγωγής κι έτσι ανάλογα με τις συνιστώσες της κάθε περίπτωσης και του γενικότερου κλίματος της οικονομίας, μπορεί προσαρμόζεται και να προβλέπει το αναλαμβανόμενο ρίσκο αλλά και το προσδοκώμενο κέρδος. Με τον τρόπο αυτό, μπορεί να θεωρηθεί ότι είναι μια παραγωγική πρακτική όχι μόνο επιβίωσης αλλά κι εξέλιξης.

Οι πρόσφατες εξελίξεις, το καλοκαίρι του 2015 με το κλείσιμο των Τραπεζών και την επιβολή των capital controls, οδήγησαν τους παραγωγικούς φορείς της χώρας σε καθεστώς ασφυξίας, παρέτειναν την ανασφάλεια τους και μείωσαν την εικόνα και την ανταγωνιστικότητα τους στις διεθνείς αγορές. Η πρόσβαση, των συμμετεχόντων σε κάποιο Πρόγραμμα Συμβολαιακής Γεωργίας, σε τραπεζική χρηματοδότηση και διευκολύνσεις μέσα από την εμπλοκή των Τραπεζών, κι η ασφάλεια που η ίδια η πρακτική παρέχει στους συμμετέχοντες, δημιουργούν κατάλληλες

συνθήκες για την εξέλιξη και την ολοκλήρωση της παραγωγής. Η ανάπτυξη κλίματος ασφάλειας και εξωστρέφειας, που προωθούν τα προγράμματα Συμβολαιακής Γεωργίας, καλλιεργούν ευνοϊκές συνθήκες για την δημιουργία συνεργατικών δομών (clusters) και την ανάπτυξη από αυτά καινοτομίας σε διάφορα επίπεδα (βλ. εργοστάσιο στέβιας στο Μουζάκι Καρδίτσας). Με τον τρόπο αυτό, ο αγροτοδιατροφικός τομέας θέτει τις βάσεις για την ανάπτυξη ενός ισχυρού Brand Name, “Made in Greece”, που θα μπορέσει να διασυνδέσει τον ελληνικό φυσικό πλούτο (προϊόντα ΠΟΠ & ΠΓΕ), με την ιστορία του τόπου, τον πολιτισμό, και την σύγχρονη παραγόμενη γνώση με τις διεθνείς τάσεις (πχ στροφή στον αγροτουρισμό, τις υπερτροφές και την μεσογειακή διατροφή). Η Συμβολαιακή Γεωργία, πέρα από την στροφή σε νέους καινοτόμους τρόπους παραγωγής συντηρεί και την παραγωγή βιομηχανικών αγροτικών προϊόντων (ροδάκινο, ντομάτα κ.α), που έχουν κερδίσει τη θέση τους στις διεθνείς αγορές, και συμβάλλουν ευνοϊκά στην διατήρηση της απασχόλησης αλλά και της εξισορρόπησης του εμπορικού ισοζυγίου. Η Συμβολαιακή Γεωργία δεν αφορά μόνο συμφωνίες μεταποίησης προϊόντων και δεν αποσκοπεί μόνο στην κάλυψη αναγκών του μεταποιητικού τομέα. Σαν πρακτική λειτουργεί με επιτυχία και στα πλαίσια της κοινωνικής οικονομίας, μέσα από την ανάπτυξη σχέσεων εμπιστοσύνης και με γνώμονα την ανακούφιση των ασθενέστερων ομάδων του πληθυσμού, ιδιαίτερα τώρα στην περίοδο της οικονομικής κρίσης, που αρκετοί πολίτες βρέθηκαν στο περιθώριο. Από τη στιγμή που η Συμβολαιακή Γεωργία λειτουργεί σαν εργαλείο ή δίκτυ ασφαλείας για την απαγκίστρωση της παραγωγής από την επιδοματική λογική, την συνέχιση και βελτίωση ήδη πετυχημένων προϊόντων και τον πειραματισμό με καινοτόμες πρακτικές, μπορεί να θεωρηθεί ότι συμβάλλει στην έξοδο από την κρίση. Αντίθετα, αν εκληφθεί από τους εμπλεκόμενους σαν ένας νέος τρόπος διασφάλισης του εισοδήματός τους (όπως έκαναν πχ οι κοινοτικές επιδοτήσεις) τότε η Συμβολαιακή Γεωργία αποτυγχάνει να ανταποκριθεί στις σύγχρονες ανάγκες του αγροτοδιατροφικού τομέα, που μαζί με τα υπόλοιπα πάγια προβλήματα του, προστίθενται και μια σειρά από άβουλους αγρότες. Η Συμβολαιακή Γεωργία, στον βαθμό που αλλάζει το παραγωγικό «παράδειγμα» της χώρας στρέφοντάς το σε νέες καινοτόμους και υψηλά ποιοτικούς δρόμους αλλά και μέσω της τροφοδότησης της υπαίθρου με νέους και μορφωμένους αγρότες, έτοιμους να ανταποκριθούν στις διεθνείς προκλήσεις, συμβάλλει στην ανοικοδόμηση σε νέες στέρεες βάσεις μιας βιώσιμης Ελληνικής γεωργίας που θα αποτελέσει μοχλό ανάπτυξης κι εξόδου από την κρίση για την οικονομία της χώρας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική Βιβλιογραφία

- Βενέρης Γ. (1988), *Οικονομική πληροφόρηση και αγροτικές συνεταιριστικές οργανώσεις*, Αθήνα, Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος
- Γεωργακοπούλου Θ.Α. (συνεργασία Π.Γ. Πάσχου) (1991), *Η Ελληνική Γεωργία στα πλαίσια της ΕΟΚ, επιπτώσεις από την ένταξη*, Αθήνα
- Δαγκαλίδης Αθανάσιος (2008), *Κλαδική Μελέτη 6 : Ο Ελληνικός Αγροτικός Κόσμος, παρούσα κατάσταση, επιπτώσεις της νέας Κ.Α.Π., Προοπτικές*, Τράπεζα Πειραιώς
- Δαμιανός Δ., Παπαγεωργίου Κ., Σπαθής Π., (2006), *Η Ελληνική Αγροτική Οικονομία στο παγκόσμιο πλαίσιο*, Αθήνα, εκδ. Αθ. Σταμούλη
- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (1986), *Η Κοινή Αγροτική Πολιτική στην Ελλάδα (1981-1986) η οργάνωση των γεωργικών αγορών*, Αθήνα
- Λεκκός Η., Λεβεντάκης Α., (2015), *Η συμβολή και οι προοπτικές του αγροτροφικού τομέα στην Ελλάδα*, Τράπεζα Πειραιώς, Σεπτέμβριος
- Λυμπεράκη Α. (2009), *Παγκοσμιοποίηση, Γυναίκες και Εργασία: Αδύναμοι Κερδισμένοι και Ισχυροί Χαμένοι*, Πρακτικά 8^{ου} Πανελλήνιου Γεωγραφικού Συνεδρίου, Αθήνα: Ελληνική Γεωγραφική Εταιρεία, σελ.512-18
- Μαραβέγιας Ν., Βλάχος Γ., Ζιωγανας Χ., Καλδής Π., Καρανικόλας Π., Λαζαρίδης Π., Λουλούδης Λ., Μαρτίνος Ν., Μέρμηγκας Γ., Μουτσάτσος Δ., Μπεόπουλος Ν., Παπαγεωργίου Κ., Σπαθής Π., Τσιμπουκας Κ., Τσουκαλάς Στ. (1999) *Η Ελληνική Γεωργία προς το 2010*, Αθήνα, εκδ. Παπαζήση
- Μιχαηλίδης Α., Σεργάκη Π., Σέμος Α., (2014) *Συνδέοντας τους γεωργούς με τις αγορές: η συμβολή των γεωργικών συνεταιρισμών και της συμβολαιακής γεωργίας*, 5^ο Πανελλήνιο Συνέδριο AGROTICA (1-2 Φεβρουαρίου 2014)
- Μωυσίδης Αντώνης (1988), *Συμβολαιακή Γεωργία στην Ελλάδα. Μια σύγχρονη μορφή ενσωμάτωσης του Αγροτικού Τομέα στον Καπιταλισμό*, Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος, Δ/ση Μελετών και Προγραμματισμού, Μελέτες για την Αγροτική Οικονομία, Αθήνα
- Νικολαΐδης Ευάγγελος (2010) *Γεωργία, Περιβάλλον, Διατροφή*, Αθήνα, εκδ. Παπαζήση
- Παπαδόπουλος Απόστολος Γ. (1996), *Ευέλικτη Γεωργία: Στρατηγική Επιβίωσης και Αντίστασης στην περιθωριοποίηση και μορφή σύνδεσης με το αγροτο-βιομηχανικό σύστημα*, Εισήγηση στο 4^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Αγροτικής Οικονομίας με τίτλο

«Ανταγωνιστικότητα και Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη του Αγροτικού Τομέα: Οι νέες προκλήσεις για την Ελλάδα», Θεσσαλονίκη 28-30/4/1996

- Παπαδόπουλος Απόστολος Γ. (2005), *Το μέλλον της γεωργίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση* στο Ματάλα Αντωνία Λήδα – Χουλιάρας Αστέρης, *Η διατροφή στον 21^ο αιώνα*, εκδ. Παπαζήση
- ΠΑΣΕΓΕΣ (2014), *Η Κοινή Αγροτική Πολιτική μετά το 2014. Ανάλυση προτάσεων και σεναρίων κατανομής των άμεσων αγροτικών ενισχύσεων*, Φεβρουάριος
- Πέζαρος Π. Δ. (2008), *Η τελευταία μεταρρύθμιση της ΚΑΠ και η εφαρμογή της στην Ελλάδα: θεσμικές και πολιτικές διαστάσεις στο Ελληνική Γεωργία και Αγροτική Πολιτική* επιμ. Κων/νου Κριμπα και Λεων. Λουλούδη, Αθήνα, Ακαδημία Αθηνών,
- Ρουμελιώτης Παναγιώτης Β. (2002), *Παγκόσμια Διακυβέρνηση ή ηγεμονική παγκοσμιοποίηση;*, Αθήνα, εκδ. οργ. Λιβάνη
- Σαπουνάς Γ., Μηλιακος Δ. (1996), *Η Ελληνική Γεωργία στη Μεταπολεμική περίοδο: επιπτώσεις από την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση και διδάγματα για το μέλλον*, Αθήνα Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος,
- Σκορδίλη Σ., *Γεωγραφία των Παγκοσμιοποιημένων παραγωγικών δικτύων*, σημειώσεις για χρήση των φοιτητών του ΠΜΣ, 2012-2013
- Τράπεζα Πειραιώς (2014), *Διεύθυνση Εμπορικής Τραπεζικής, Ανάπτυξη Εργασιών Αγροτικού Τομέα, παρουσίαση Συμβολαιακή Γεωργία – Κτηνοτροφία*
- «Αγροτική Οικονομία», ένθετη έκδοση από την Καθημερινή για τη Γεωργία, την Κτηνοτροφία, την Αλιεία», Εφημερίδα «Καθημερινή», #1/Μάρτιος 2015
- «Αγροτική Οικονομία», ένθετη έκδοση από την Καθημερινή για τη Γεωργία, την Κτηνοτροφία, την Αλιεία», Εφημερίδα «Καθημερινή», #2/Μαΐος 2015
- «Αγροτική Οικονομία», ένθετη έκδοση από την Καθημερινή για τη Γεωργία, την Κτηνοτροφία, την Αλιεία», Εφημερίδα «Καθημερινή», #3/Ιούλιος 2015
- «Επί ΓΗΣ», περιοδική έκδοση για την αγροτική οικονομία από την ΤΡΑΠΕΖΑ ΠΕΙΡΑΙΩΣ, τεύχη # 1-6, 2015-2016

- Buller Henry & Hoggart Keith (2001), *Agricultural Transformation, food and environment. Perspectives on European Rural policy and planning*, Ashgate Publishing
- Da Silva Carlos A. (2005), *The Growing Role of Contract Farming in Agri-food System Development: Drivers, Theory & Practice*, FAO
- Di Iacovo Francesco (2009), “*Social Farming: Dealing with communities rebuilding local economy*, Journal of Farm Management”, Vol. 13 Number 7
- Eaton C., Shepherd A.W. (2001), *Contract Farming, partnerships for growth*, FAO
- Feagan Robert (2007), *The place of food: mapping out the “local” in local food systems*, Sage Publications
- Fuchs, D., Kalfagianni, A., & Maarten, A. (2009) “*Retail Power, Private Standards and Sustainability in the Global Food System*” in Clapp, J. & Fuchs, D. (eds), *Agro-Food Corporations, Global Governance and Sustainability*, Boston : MIT Press, p.29-59
- Lobao L. and Stofferahn C.W. (2008), “*The community effects of industrialized farming: social science research and challenges to corporate farming laws*”, Agriculture and Human Values 25, pp 219-240
- Lyson Thomas A. (2005), “*Civic Agriculture and community problem solving*”, Culture And Agriculture Vol.27 No2, American Anthropological Association
- Murray, W. (2006) Chapter 1: *Geography is dead? The rise of globalization in Geographies of Globalization*, London : Routledge, Chapter 1: pp.3-29
- Papadopoulos Apostolos G. and Patronis Vassilis (1997), “*The Crisis of Greek Cooperatives in the Context of the Globalization Process*”, Journal of Rural Cooperation, 25(2), pp113-125
- Prowse Martin (2012), *Contract Farming in Developing Countries –A Review*, Agence Francaise de Development
- Rehber Erkan (2007), *Contract Farming, Theory and Practice*, The ICFAI University Press
- Stiles D., Cameron G. (2009) “*Changing Paradigms? Rural Communities, agriculture and corporate and civic models of development in Atlantic Canada*”, Journal of Enterprising Communities: People and places in the Global Economy, 2009, Volume 3, issue 4, pp341-354
- Will Margret (2013), *Contract Farming Handbook, a practical guide for linking small-scale producers and buyers through business model innovation*, GIZ, Bonn
- McKinsey (2012), Athens Office, *Greece 10 years Ahead. Defining Greece’s new growth model and strategy*, Executive Summary, June 2012
- Nielsen Company (2015), *Global Consumer Confidence Survey, Greece 2nd Quarter 2015*

- Peoples Common Struggle Center (PCSC) Pakistan, *Corporate Land Grab: A Neoliberal Menace in Pakistan*, January 2015

Ηλεκτρονικές πηγές

Οργανισμοί

- <https://www.grain.org/article/entries/93-seized-the-2008-landgrab-for-food-and-financial-security>
- http://www.fao.org/uploads/media/WFO_Famletter_09_2013.pdf
F@rmletter, The E-magazine of the World's Farmers, issue n.19, September 2013
- www.wfto.com

Τύπος

- <http://www.rizospastis.gr/story.do?id=7714383>
- <http://www.naftemporiki.gr/finance/story/372019>
- <http://www.tovima.gr/finance/article/?aid=537627>
- www.naftemporiki.gr
- www.imerisia.gr
- <http://www.lifo.gr/now/world/68556>

άλλες ηλεκτρονικές πηγές

- http://www.citybranding.gr/2010_01_01_archive.html#uds-search-results
- <http://www.inred.gr/ereuna-irarxei-diatrofiki-eparkeia/>
- <http://www.ypaithros.gr/%CE%BA%CE%B1%CF%81%CE%B4%CE%AF%CF%84%CF%83%CE%B1-%CF%84%CE%BF-%CF%80%CF%81%CF%8E%CF%84%CE%BF-%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%BF%CF%83%CF%84%CE%AC%CF%83%CE%B9%CE%BF-%CF%83%CF%84%CE%AD%CE%B2%CE%B9%CE%B1%CF%82/>
- www.andro.gr/business/thesgala-pies/
- www.agro24.gr
- www.bestgreekfood.com
- www.endocrinutri.gr
- www.paragogi.net
- www.fortunegreece.com
- www.laxanokipos.com
- www.makthes.gr
- www.anasta.de

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Πίνακας 1 – Α' μέρος

Αναλογία (%) απασχολούμενων ηλικίας 15 ετών και άνω σε επίπεδο Περιφέρειας κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας - Γ' Τρίμηνο 2015

Κλάδος οικονομικής δραστηριότητας	Γ' Τρίμηνο 2015						
	Δυτική Ελλάδα	Στερεά Ελλάδα	Αττική	Πελοπόννησος	Βόρειο Αιγαίο	Νότιο Αιγαίο	Κρήτη
Σύνολο	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Γεωργία, Δασοκομία και Αλιεία	22,8	25,3	1,1	30,1	17,7	6,5	15,4
Ορυχεία και Λατομεία	0,1	1,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0
Μεταποίηση	5,8	18,7	9,3	5,5	4,9	4,7	6,9
Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, στμού και κλιματισμού	0,5	0,8	0,8	1,1	0,9	0,3	0,3
Παροχή νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	0,1	0,4	1,0	0,7	0,0	0,5	0,6
Κατασκευές	5,1	3,3	3,8	5,5	3,7	5,7	5,2
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επασκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών	16,8	15,6	20,3	14,8	16,5	23,5	17,9
Μεταφορά και αποθήκευση	3,3	2,7	6,0	2,9	4,9	5,2	4,7
Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης	11,1	7,6	7,1	10,2	9,1	23,5	19,9
Ενημέρωση και επικοινωνία	0,9	0,2	4,0	0,9	0,9	0,2	1,3
Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	1,3	1,3	4,1	1,0	2,3	1,2	1,1
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	0,0	0,0	0,2	0,1	0,3	0,0	0,1
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	3,1	2,5	8,6	3,2	2,3	4,5	2,3
Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	1,5	1,8	3,3	1,2	2,5	2,7	3,4
Δημόσια διοίκηση και άμυνα. Υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	9,5	6,3	9,5	7,2	17,9	8,3	6,0
Εκπαίδευση	8,0	5,7	7,9	6,4	8,0	5,2	6,8
Δραστηριότητες ανθρώπινης υγείας και κοινωνικής μέριμνας	5,3	3,4	7,3	4,8	6,0	3,6	4,3
Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία	1,5	0,9	1,4	1,1	0,7	2,1	1,1
Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	2,9	2,0	2,1	2,3	0,7	2,0	1,7
Δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών	0,5	0,4	2,1	1,3	0,4	0,2	1,0
Δραστηριότητες ετερόδοικων οργανισμών και φορέων	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ – Έρευνα Εργατικού Δυναμικού Γ' Τρίμηνο 2015

Πίνακας 1 - Β' μέρος

Αναλογία (%) απασχολούμενων ηλικίας 15 ετών και άνω σε επίπεδο Περιφέρειας κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας - Γ' Τρίμηνο 2015

Κλάδος οικονομικής δραστηριότητας	Γ' Τρίμηνο 2015						
	Σύνολο Χώρας	Ανατολική Μακεδονία και Θράκη	Κεντρική Μακεδονία	Δυτική Μακεδονία	Ηπείρος	Θεσσαλία	Ιόνιοι Νήσοι
Σύνολο	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Γεωργία, Δασοκομία και Αλιεία	12,6	29,3	13,6	18,0	19,3	24,6	6,9
Ορυχεία και Λατομεία	0,3	0,4	0,2	6,1	0,0	0,1	0,0
Μεταποίηση	9,4	8,9	12,0	8,9	8,9	11,7	4,2
Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού	0,7	0,4	0,5	2,9	0,4	0,2	1,3
Παροχή νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	0,7	0,7	0,5	0,0	0,9	0,7	0,0
Κατασκευές	4,0	2,3	3,6	4,5	5,9	2,5	4,1
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών	18,4	15,4	19,1	14,2	16,4	15,2	20,0
Μεταφορά και αποθήκευση	4,5	2,0	4,4	2,6	2,9	3,8	3,5
Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης	9,9	8,3	8,4	7,5	9,5	9,5	26,2
Ενημέρωση και επικοινωνία	2,0	0,6	1,4	0,5	0,4	0,8	0,2
Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	2,5	1,6	2,3	0,4	1,4	1,0	1,5
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	0,2	0,1	0,3	0,0	0,1	0,5	0,2
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	5,7	4,4	5,8	3,1	3,9	4,4	4,3
Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	2,4	1,4	1,8	2,1	1,4	1,0	5,0
Δημόσια διοίκηση και άμυνα. Υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	8,7	11,0	7,2	9,5	8,8	8,4	7,0
Εκπαίδευση	7,7	6,7	8,7	10,7	8,8	7,5	6,7
Δραστηριότητες ανθρώπινης υγείας και κοινωνικής μέριμνας	5,8	4,0	5,9	5,8	7,0	4,9	4,3
Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία	1,2	0,4	1,1	1,7	1,4	0,8	1,0
Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	2,0	1,5	1,9	1,4	2,0	1,3	3,3
Δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών	1,3	0,3	1,2	0,1	0,7	1,1	0,2
Δραστηριότητες ετερόδοκων οργανισμών και φορέων	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ – Έρευνα Εργατικού Δυναμικού Γ' Τρίμηνο 2015

Πίνακας 2

Αριθμός Γεωργικών Εκμεταλλεύσεων και χρησιμοποιούμενη γεωργική έκταση (ΧΓΕ) κατά περιφέρεια

Απογραφή Γεωργίας – Κτηνοτροφίας 2009 και Έρευνα Διάρθρωσης Γεωργικών και Κτηνοτροφικών Εκμεταλλεύσεων 2013

Σε χιλιάδες στρέμματα

Περιφέρειες	2009			2013			Μεταβολή %		
	Αριθμός εκμεταλλεύσεων	Από αυτές, με ΧΓΕ	ΧΓΕ	Αριθμός εκμεταλλεύσεων	Από αυτές, με ΧΓΕ	ΧΓΕ	Αριθμός εκμεταλλεύσεων	Από αυτές, με ΧΓΕ	ΧΓΕ
Σύνολο	723.007	716.823	34.779	709.449	703.535	33.815	-1,9	-1,9	-2,8
Ανατολική Μακεδονία & Θράκη	53.148	51.952	3.468	52.066	51.219	3.483	-2,0	-1,4	0,4
Κεντρική Μακεδονία	101.337	100.027	6.420	100.451	99.226	6.819	-0,9	-0,8	6,2
Δυτική Μακεδονία	24.230	23.758	2.227	23.857	23.504	2.522	-1,5	-1,1	13,3
Ήπειρος	33.464	33.069	1.041	30.559	29.946	809	-8,7	-9,4	-22,3
Θεσσαλία	63.456	62.111	3.921	62.467	61.114	4.209	-1,6	-1,6	7,3
Στερεά Ελλάδα	69.660	69.214	3.336	68.095	67.631	2.856	-2,2	-2,3	-14,4
Ιόνια Νησιά	28.972	28.960	769	28.383	28.372	675	-2,0	-2,0	-12,3
Δυτική Ελλάδα	87.560	87.164	2.977	83.703	83.245	2.719	-4,4	-4,5	-8,7
Πελοπόννησος	93.188	92.984	3.369	92.162	91.946	3.120	-1,1	-1,1	-7,4
Αττική	26.837	26.614	509	27.032	26.836	508	0,7	0,8	-0,3
Βόρειο Αιγαίο	30.197	30.165	1.648	29.661	29.640	1.585	-1,8	-1,7	-3,8
Νότιο Αιγαίο	21.493	21.390	992	21.088	21.081	895	-1,9	-1,4	-9,8
Κρήτη	89.465	89.415	4.103	89.926	89.774	3.617	0,5	0,4	-11,9

Σημείωση: Τυχόν διαφορές μεταξύ του αθροίσματος των επιμέρους ποσών και των συνόλων οφείλονται σε στρογγυλοποιήσεις.

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ - Έρευνα Διάρθρωσης Γεωργικών και Κτηνοτροφικών Εκμεταλλεύσεων 2013

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Μέση χρησιμοποιούμενη γεωργική έκταση (ΧΓΕ) των εκμεταλλεύσεων, κατά περιφέρεια

Απογραφή Γεωργίας – Κτηνοτροφίας 2009 και Έρευνα Διάρθρωσης Γεωργικών και Κτηνοτροφικών Εκμεταλλεύσεων 2013

Περιφέρειες	Μέση χρησιμοποιούμενη γεωργική έκταση		Μεταβολή %
	2009	2013	
Σύνολο	48,52	48,06	-0,9
Ανατολική Μακεδονία & Θράκη	66,75	68,00	1,9
Κεντρική Μακεδονία	64,18	68,72	7,1
Δυτική Μακεδονία	93,74	107,30	14,5
Ήπειρος	31,48	27,02	-14,2
Θεσσαλία	63,13	68,87	9,1
Στερεά Ελλάδα	48,20	42,23	-12,4
Ιόνια Νησιά	26,55	23,79	-10,4
Δυτική Ελλάδα	34,15	32,66	-4,4
Πελοπόννησος	36,23	33,93	-6,3
Αττική	19,13	18,93	-1,0
Βόρειο Αιγαίο	54,63	53,48	-2,1
Νότιο Αιγαίο	46,38	42,46	-8,5
Κρήτη	45,89	40,29	-12,2

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ - Έρευνα Διάρθρωσης Γεωργικών και Κτηνοτροφικών Εκμεταλλεύσεων 2013

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Κατανομή της Χρησιμοποιούμενης Γεωργικής Έκτασης (ΧΓΕ) των εκμεταλλεύσεων, κατά βασικές κατηγορίες χρήσης και περιφέρεια

Απογραφή Γεωργίας – Κτηνοτροφίας 2009 και Έρευνα Διάρθρωσης Γεωργικών και Κτηνοτροφικών Εκμεταλλεύσεων 2013

Σε χιλιάδες στρέμματα

Περιφέρειες	2009				2013				Μεταβολή %			
	Ετήσιες καλλιέργειες ⁽¹⁾	Αμπέλια και σταφιδάμπελα	Δενδρώδεις καλλιέργειες	Λοιπές εκτάσεις ⁽²⁾	Ετήσιες καλλιέργειες ⁽¹⁾	Αμπέλια και σταφιδάμπελα	Δενδρώδεις καλλιέργειες	Λοιπές εκτάσεις ⁽²⁾	Ετήσιες καλλιέργειες ⁽¹⁾	Αμπέλια και σταφιδάμπελα	Δενδρώδεις καλλιέργειες	Λοιπές εκτάσεις ⁽²⁾
Σύνολο	16.169	863	8.613	9.134	16.764	800	8.462	7.789	3,7	-7,3	-1,8	-14,7
Ανατολική Μακεδονία & Θράκη	2.859	41	160	408	2.857	41	166	419	-0,1	0,0	3,8	2,7
Κεντρική Μακεδονία	4.760	53	864	744	5.168	51	946	654	8,6	-3,8	9,5	-12,1
Δυτική Μακεδονία	1.628	22	60	517	1.739	20	64	699	6,8	-9,1	6,7	35,2
Ήπειρος	306	7	281	447	285	4	243	276	-6,9	-42,9	-13,5	-38,3
Θεσσαλία	2.970	42	429	480	3.172	38	433	565	6,8	-9,5	0,9	17,7
Στερεά Ελλάδα	1.494	57	811	975	1.431	48	758	618	-4,2	-15,8	-6,5	-36,6
Ιόνια Νησιά	61	35	346	328	62	27	310	276	1,6	-22,9	-10,4	-15,9
Δυτική Ελλάδα	1.106	134	976	761	1.084	141	952	542	-2,0	5,2	-2,5	-28,8
Πελοπόννησος	350	212	2.130	678	315	198	2.064	543	-10,0	-6,6	-3,1	-19,9
Αττική	100	51	283	76	95	49	291	72	-5,0	-3,9	2,8	-5,3
Βόρειο Αιγαίο	150	24	583	892	157	20	594	814	4,7	-16,7	1,9	-8,7
Νότιο Αιγαίο	226	31	172	563	216	25	167	487	-4,4	-19,4	-2,9	-13,5
Κρήτη	161	155	1.521	2.266	183	138	1.474	1.821	13,7	-11,0	-3,1	-19,6

⁽¹⁾ Δεν περιλαμβάνονται οι αγροαναυσίες.

⁽²⁾ Περιλαμβάνονται οι οικογενειακοί λαχανόκηποι, τα μόνιμα λιβάδια και βοσκότοποι, οι άγονοι βοσκότοποι, τα φυτώρια, οι άλλες πολυετείς φυτείες και οι αγροαναυσίες.

Πηγή : ΕΛΣΤΑΤ - Έρευνα Διάρθρωσης Γεωργικών και Κτηνοτροφικών Εκμεταλλεύσεων 2013

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

Εκμεταλλεύσεις με αρδευθείσες εκτάσεις, κατά περιφέρεια

Απογραφή Γεωργίας – Κτηνοτροφίας 2009 και Έρευνα Διάρθρωσης Γεωργικών και Κτηνοτροφικών Εκμεταλλεύσεων 2013

Σε χιλιάδες στρέμματα

Περιφέρειες	2009					2013					Μεταβολή %	
	Εκμεταλλεύσεις		Από αυτές, με αρδευόμενες εκτάσεις			Εκμεταλλεύσεις		Από αυτές, με αρδευόμενες εκτάσεις			Εκμεταλλεύσεις με αρδευόμενες εκτάσεις	
	Σύνολο	ΧΓΕ ⁽¹⁾	Εκμεταλλεύσεις	Συνολική ΧΓΕ ⁽¹⁾	Αρδευθείσα	Σύνολο	ΧΓΕ ⁽¹⁾	Εκμεταλλεύσεις	Συνολική ΧΓΕ ⁽¹⁾	Αρδευθείσα	Εκμεταλλεύσεις	Αρδευθείσα
Σύνολο	723.007	30.169	484.607	22.893	10.386	709.449	29.780	496.149	23.554	11.779	2,4	13,4
Ανατολική Μακεδονία & Θράκη	53.148	3.410	44.146	3.078	1.480	52.066	3.460	44.828	3.206	1.696	1,5	14,6
Κεντρική Μακεδονία	101.337	6.384	76.368	4.752	2.574	100.451	6.811	78.958	5.227	3.027	3,4	17,6
Δυτική Μακεδονία	24.230	2.220	14.993	1.488	360	23.857	2.173	15.483	1.605	382	3,3	6,1
Ήπειρος	33.464	866	25.270	702	331	30.559	711	24.075	608	327	-4,7	-1,2
Θεσσαλία	63.456	3.817	49.813	3.308	1.681	62.467	4.052	50.202	3.557	2.140	0,8	27,3
Στερεά Ελλάδα	69.660	2.905	37.733	2.097	941	68.095	2.721	46.116	2.224	1.112	22,2	18,2
Ιόνια Νησιά	28.972	589	15.696	348	27	28.383	539	13.943	300	28	-11,2	3,7
Δυτική Ελλάδα	87.560	2.752	57.611	2.069	976	83.703	2.624	60.822	2.170	1.123	5,6	15,1
Πελοπόννησος	93.188	3.125	57.296	2.200	926	92.162	2.819	55.828	1.946	898	-2,6	-3,0
Αττική	26.837	478	12.892	258	101	27.032	471	12.280	268	117	-4,7	15,8
Βόρειο Αιγαίο	30.197	981	11.636	470	58	29.661	867	14.394	454	87	23,7	50,0
Νότιο Αιγαίο	21.493	603	12.104	392	63	21.088	499	12.003	324	71	-0,8	12,7
Κρήτη	89.465	2.041	69.049	1.731	868	89.926	2.033	67.216	1.665	770	-2,7	-11,3

⁽¹⁾ Δεν περιλαμβάνονται οι άγονοι βοσκότοποι.

Πηγή : ΕΛΣΤΑΤ - Έρευνα Διάρθρωσης Γεωργικών και Κτηνοτροφικών Εκμεταλλεύσεων 2013

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

Κατανομή των γεωργικών εκμεταλλεύσεων ανά κατηγορία μεγέθους σε εκτάρια 2005 – 2010 Distribution of holdings by size (UAA), 2005 and 2010

Agriculture, forestry and fishery statistics 2014

Σε χιλ. εκτάρια

	Total number of holdings (thousands)		Share of each size class within the total (%) (¹)									
			0 hectares		0 to < 2 hectares		2 to < 10 hectares		10 to < 50 hectares		50 or more hectares	
	2005	2010	2005	2010	2005	2010	2005	2010	2005	2010	2005	2010
EU-28	: 12 248		: 2.1		: 47.0		: 31.1		: 13.9		: 5.9	
EU-27	14 482	12 015	2.0	2.2	48.3	46.9	32.1	31.0	12.8	14.0	4.8	6.0
Belgium	52	43	1.8	2.2	12.8	10.0	25.0	22.5	43.9	44.3	16.5	21.1
Bulgaria	535	370	2.6	3.5	85.4	79.6	9.5	11.1	1.4	3.5	1.0	2.3
Czech Republic	42	23	2.5	1.3	33.5	8.7	28.1	23.8	20.7	36.4	15.2	29.9
Denmark	52	42	0.8	3.8	1.1	1.2	19.5	21.4	46.5	40.4	32.1	33.3
Germany	390	299	0.3	0.5	6.6	4.8	30.1	19.7	41.3	46.5	21.7	28.5
Estonia	28	20	0.2	0.8	17.3	11.3	47.8	42.4	26.5	31.2	8.2	14.3
Ireland	133	140	0.1	0.1	1.3	1.6	19.5	16.5	61.3	63.6	17.8	18.2
Greece	834	723	0.7	0.9	48.9	50.8	39.9	37.6	9.7	9.8	0.8	1.0
Spain	1 079	990	1.5	2.3	27.5	27.3	39.8	37.9	22.0	22.1	9.2	10.5
France	567	516	1.0	1.8	13.2	12.9	21.1	21.2	29.5	26.9	35.2	37.2
Croatia	: 233		: 0.1		: 52.5		: 36.7		: 9.3		: 1.3	
Italy	1 729	1 621	0.2	0.3	49.3	50.6	36.0	33.6	12.3	12.8	2.2	2.8
Cyprus	45	39	0.7	1.3	68.6	73.9	24.9	19.7	5.0	4.3	0.8	0.9
Latvia	129	83	0.4	0.4	22.6	11.5	47.9	49.2	25.7	32.5	3.4	6.4
Lithuania	253	200	0.0	0.1	10.5	16.2	66.9	62.4	20.3	17.0	2.3	4.3
Luxembourg	2	2	0.0	0.9	10.6	9.1	18.8	17.3	24.9	24.1	45.3	49.1
Hungary	715	577	7.3	7.4	74.3	71.6	12.1	12.6	4.6	6.0	1.6	2.4
Malta	11	13	1.7	2.7	87.4	86.1	10.6	10.8	0.3	0.4	0.0	0.0
Netherlands	82	72	1.8	2.4	12.8	11.1	28.7	29.4	43.7	41.5	13.1	15.7
Austria	171	150	0.3	0.7	10.7	10.8	39.9	37.8	42.7	43.2	6.4	7.5
Poland	2 476	1 507	0.4	0.5	48.7	23.6	36.5	53.3	13.5	20.8	0.8	1.8
Portugal	324	305	0.4	0.5	48.5	49.9	37.4	36.1	10.6	10.1	3.2	3.4
Romania	4 256	3 859	3.2	3.5	63.9	70.8	30.6	23.6	1.9	1.6	0.3	0.5
Slovenia	77	75	0.0	0.3	23.2	27.2	61.7	56.7	14.6	15.2	0.4	0.6
Slovakia	68	24	3.1	3.0	78.7	35.7	11.1	36.6	3.4	12.5	3.8	12.2
Finland	71	64	0.5	0.6	2.4	2.3	18.7	19.3	59.6	54.9	18.8	23.0
Sweden	76	71	1.1	1.0	0.6	0.8	30.9	33.0	42.7	41.3	24.8	23.9
United Kingdom	287	187	13.4	2.2	12.1	2.4	21.6	18.7	27.0	38.0	26.0	38.7
Iceland	: 3		: 1.2		: 1.9		: 1.5		: 6.2		: 89.6	
Norway	53	47	2.3	3.8	1.9	2.3	27.0	24.7	63.7	61.6	5.1	7.6
Switzerland	64	59	1.7	2.3	6.3	6.5	26.3	24.1	63.3	63.9	2.5	3.3
Montenegro	: 49		: 1.2		: 72.2		: 21.2		: 3.7		: 1.8	

(¹) Shares may not sum to 100 % due to rounding.
Source: Eurostat (online data code: [af_inaznro3](#))

Πηγή : EUROSTAT - Agriculture, forestry and fishery statistics 2014

ΠΙΝΑΚΑΣ 7

Ανάλυση του αριθμού των ιδιοκτητών γεωργικών εκμεταλλεύσεων ανά ηλικία και ανά ποσοστό συμμετοχής οικογενειακού εργατικού δυναμικού στην Ε.Ε (28)

Farm Structure Survey, 2010

	All managers on farms	Managers on family farms				Managers on non-family farms			
		Of all ages	Less than 35 years	35–64 years	65 years or more	Of all ages	Less than 35 years	35–64 years	65 years or more
EU-28	12 248.2	11 611.0	852.0	7 195.2	3 563.8	301.4	28.1	253.2	20.2
Belgium	42.9	37.3	1.7	27.7	7.9	4.3	0.3	3.4	0.5
Bulgaria	370.5	361.4	24.4	199.6	137.4	5.4	0.5	4.4	0.4
Czech Republic	22.9	18.2	2.3	13.3	2.6	3.1	0.2	2.7	0.2
Denmark	42.1	33.1	1.4	24.4	7.3	2.2	0.1	2.1	0.0
Germany	299.2	251.0	18.0	219.5	13.5	5.1	0.3	4.6	0.3
Estonia	19.6	17.5	1.0	11.1	5.4	1.8	0.3	1.3	0.1
Ireland	139.9	127.2	8.5	86.3	32.5	0.3	0.0	0.3	0.0
Greece	723.1	706.0	48.0	420.1	238.0	0.7	0.1	0.4	0.1
Spain	989.8	867.5	43.7	547.6	276.2	65.4	5.3	54.0	6.1
France	516.1	342.8	25.6	261.1	56.0	113.7	10.1	99.6	4.0
Croatia	233.3	230.7	9.3	147.9	73.6	2.2	0.3	1.9	0.1
Italy	1 620.9	1 564.5	76.3	896.9	591.2	17.2	1.8	12.9	2.5
Cyprus	38.9	37.6	0.9	24.1	12.6	0.5	0.0	0.4	0.1
Latvia	83.4	79.0	4.2	50.8	24.0	0.2	0.0	0.1	0.0
Lithuania	199.9	196.7	11.3	116.3	69.1	0.7	0.1	0.6	0.1
Luxembourg	2.2	1.9	0.1	1.4	0.3	0.0	0.0	0.0	0.0
Hungary	576.8	564.8	39.5	357.1	168.2	9.2	1.0	7.5	0.7
Malta	12.5	12.1	0.6	8.3	3.2	0.0	0.0	0.0	0.0
Netherlands	72.3	57.8	1.8	44.0	12.0	4.2	0.2	3.6	0.4
Austria	150.2	138.0	14.8	111.9	11.3	4.1	0.3	3.5	0.4
Poland	1 506.6	1 489.4	218.7	1 145.6	125.1	5.1	0.5	4.2	0.4
Portugal	305.3	288.9	6.6	144.8	137.6	7.9	0.9	5.8	1.2
Romania	3 859.1	3 827.9	276.5	2 089.0	1 462.5	30.7	4.0	25.5	1.2
Slovenia	74.6	74.2	3.2	48.3	22.6	0.2	0.0	0.2	0.0
Slovakia	24.5	21.3	1.4	14.6	5.3	2.3	0.2	1.9	0.1
Finland	63.9	56.4	4.6	46.5	5.3	1.3	0.1	1.1	0.1
Sweden	71.1	61.3	2.8	41.7	16.9	5.2	0.3	4.2	0.7
United Kingdom	186.8	146.6	4.9	95.5	46.3	8.6	1.0	7.0	0.6
Iceland	2.6	1.8	0.1	1.4	0.3	0.5	0.1	0.4	0.0
Norway	46.6	35.7	3.3	28.7	3.8	0.5	0.0	0.4	0.0
Switzerland	59.1	42.3	3.2	37.0	2.1	6.4	0.5	4.9	1.0
Montenegro	48.9	48.7	2.7	29.8	16.2	0.0	0.0	0.0	0.0

Source: Eurostat (Farm Structure Survey, 2010)

Πηγή : EUROSTAT - Farm Structure Survey, 2010

ΠΙΝΑΚΑΣ 8
ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΕΛΛΗΝΩΝ ΑΓΡΟΤΩΝ

τροποποιημένα στοιχεία από την Απογραφή Πληθυσμού 2011

Πίνακας Α08. Απογραφή Πληθυσμού 2011. Απασχολούμενοι, κατά επίπεδο εκπαίδευσης και επάγγελμα (τριμήνιο)
Σύνολο Χώρας. Περιφέρειες

Κωδικός επαγγέλματος	Περιγραφή τόπου μόνιμης διαμονής/ επάγγελμα	Κάτοχοι διδακτορικού τίτλου	Κάτοχοι μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών	Πτυχιούχοι Παν/μιου - Πολυτεχνείο ή και ισότιμων σχολών	Πτυχιούχοι ΑΣΠΑΙΤΕ και ισότιμων σχολών	Πτυχιούχοι ανώτερων τεχνικών σχολών	Πτυχιούχοι μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (ΙΕΚ, Κολέγια κλπ.)	Απόφοιτοι Λυκείου (Γενικού, Εκκλησιαστικού κλπ.)	Πτυχιούχοι Επαγγελματικού Λυκείου	Πτυχιούχοι τριτοβάθμιας Γενικής	Απόφοιτοι τριτοβάθμιας Γενικής	Απόφοιτοι τριτοβάθμιας Δι. γνωρίζουν γραφή και αναγνώση
8	Εκτεταμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι, δασκοί και άλλοι	88	383	5,236	4,539	1,243	8,851	53,428	14,221	10,281	58,189	4,781
81	Εκτεταμένοι γεωργοί και κτηνοτρόφοι, επαγγελματίες	82	338	5,070	4,320	1,154	8,651	51,698	13,837	9,785	53,908	4,651
811	Καλλιεργητές ερμητικών και φυσιολογικών επαγγελματίες	50	273	4,495	3,888	1,020	5,782	44,382	11,323	8,202	44,485	3,440
812	Κτηνοτρόφοι	8	53	452	491	93	841	5,180	1,864	1,008	6,734	1,000
813	Γεωργοληψία μελών οικογενειών	4	12	123	141	41	228	2,034	650	515	2,880	115
82	Εκτεταμένοι δασκοί, ελεγκτές, άλλοι και κτηνοτρόφοι	7	25	188	219	89	280	1,831	584	498	2,261	220
821	Δασκοί, υλοτομείς και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	0	1	20	28	3	23	212	91	78	231	1,000
821	Δασκοί, υλοτομείς και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	0	1	20	28	3	23	212	91	78	231	1,000

Πηγή: ΕΛΜΕΤΑΤ - τροποποιημένα στοιχεία της Απογραφής Πληθυσμού 2011

ΠΙΝΑΚΑΣ 9

Συγκριτικά στοιχεία για την γεωργία στην Ελλάδα και τις χώρες – μέλη της Ε.Ε (1980-1993)

Η γεωργία στην Ελλάδα και στις Χώρες-Μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.
Συγκριτικά στοιχεία.

Μεταβλητή	Ελλάδα			Χώρες-Μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης		
	1980	1990	1993	1980	1990	1993
1. Γεωργία ως ποσοστό ΑΕΠ	16,3%	16,5%	14,2%	3,6%	3,7%	2,5%
2. Φυτική παραγωγή ως ποσοστό γεωργίας	68,2%	71,1%	69,6%	46,9%	50,0%	48,0%
3. Ζωϊκή παραγωγή ως ποσοστό γεωργίας	31,8%	28,9%	30,4%	53,1%	50,0%	52,0%
4. Απασχόληση στη γεωργία ως ποσοστό συνολικής απασχόλησης	30,3%	25,3%	21,3%	8,0%	6,6%	5,5%
5. Πλήρης απασχόληση και γεωργία ως ποσοστό της απασχόλησης στη γεωργία	90,4%	93,3%	91,6%	84,2%	87,8%	85,4%
6. Μερική απασχόληση στη γεωργία ως ποσοστό της απασχόλησης στη γεωργία	9,6%	6,7%	8,4%	15,8%	12,2%	14,6%
7. Αριθμός εκμεταλλεύσεων ¹ (σε χιλ.)	751,8	703,5	561,3	7.563,4	6.929,6	4.156,5
8. Μέσο μέγεθος εκμετάλλευσης ¹ (στρέμ.)	45,6	52,9	58,0	153,4	165,4	242,0
9. Χρησιμοποιούμενη γεωργική έκταση (χιλιάδες στρέμ.)	34,293	57,220		1.160.164	1.146.013	1.286.870
10. Λιβάδια και μόνιμες βοσκές ως ποσοστό ΧΓ	57,1%	57,1%	31,2%	45,7%	38,7%	38,3%
11. Αροτραίες γαίες ως ποσοστό ΧΓ	31,7%	31,7%	50,4%	47,9%	51,4%	52,0%
12. Μόνιμες καλλιέργειες ως ποσοστό ΧΓ	10,8%	12,2%	18,3%	5,9%	9,2%	9,3%
13. Άλλες χρήσεις ως ποσοστό ΧΓ	0,4%	0,0%	0,1%	0,5%	0,7%	0,4%
14. Ποσοστό ακαθάριστων επενδύσεων στην ακαθάρ. αξία γεωργικού προϊόντος	14,9%	9,5% ²	8,9%	25,4%	24,1% ²	12,4%
15. Ποσοστό επενδύσεων γεωργίας στις συνολικές επενδύσεις	7,8%	6,5%	6,0%	4,7%	4,2%	2,3%
16. Γεωργικές εισαγωγές στο σύνολο των εισαγωγών	12,8%	15,5%	15,5%	16,0%	12,1%	11,2%
17. Γεωργικές εξαγωγές στο σύνολο των εξαγωγών	27,7%	27,8%	33,1%	9,0%	8,5%	8,7%
18. Δείκτης ψαλίδας τιμών, 1985 = 100	95,9 ³	100,2	94,4	102,3 ³	105,7	95,7
19. Καθαρή προστιθέμενη αξία ως ποσοστό της τελικής παραγωγής	79,8%	74,9%	81,7%	59,3%	55,7%	55,4%
20. Ενδιάμεση κατανάλωση ως ποσοστό της τελικής παραγωγής	20,2%	25,1%	27,7%	40,7%	44,3%	49,9%
21. Δείκτης καθαρής προστιθέμενης αξίας ανά μονάδα απασχόλησης του πραγματικού εργατικού δυναμικού, 1985 = 100	95,7	105,8	119,5	90,9	109,7	103,6

ΠΗΓΗ: Eurostat, Κατάσταση γεωργίας στην Κοινότητα (διάφορα έτη).

Παρατηρήσεις:

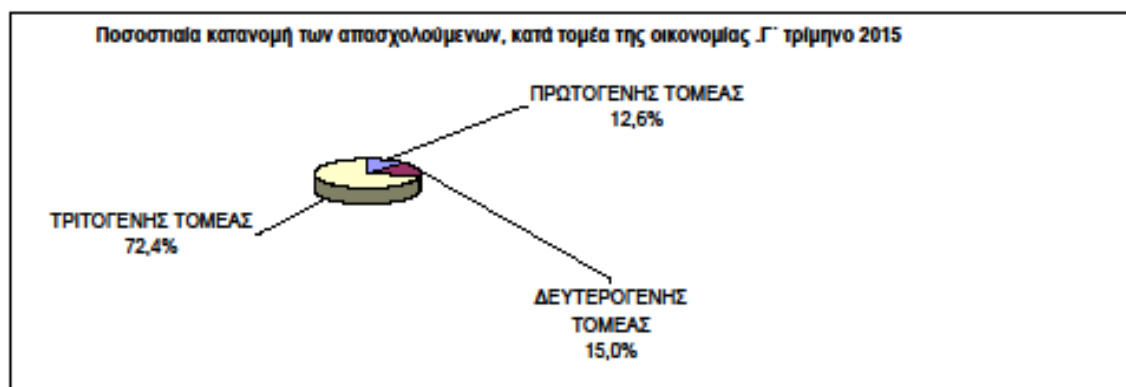
(1) Εκμ/σεις με ΧΓΕ μεγαλύτερη των 40 στρεμ. Στοιχεία 1987.

(2) Στοιχεία 1989.

(3) Στοιχεία 1983.

Πηγή : ΑΤΕ – Η Ελληνική Γεωργία στη Μεταπολεμική Περίοδο, 1996

Διάγραμμα 1

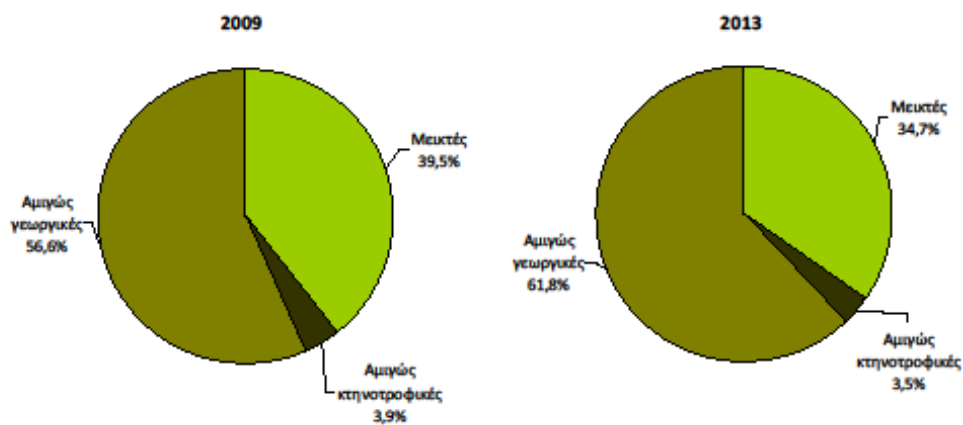

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ - Έρευνα Εργατικού Δυναμικού Γ' Τρίμηνο 2015

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2

Ποσοστιαία κατανομή των εκμεταλλεύσεων σε μεικτές, αμιγώς γεωργικές και αμιγώς κτηνοτροφικές

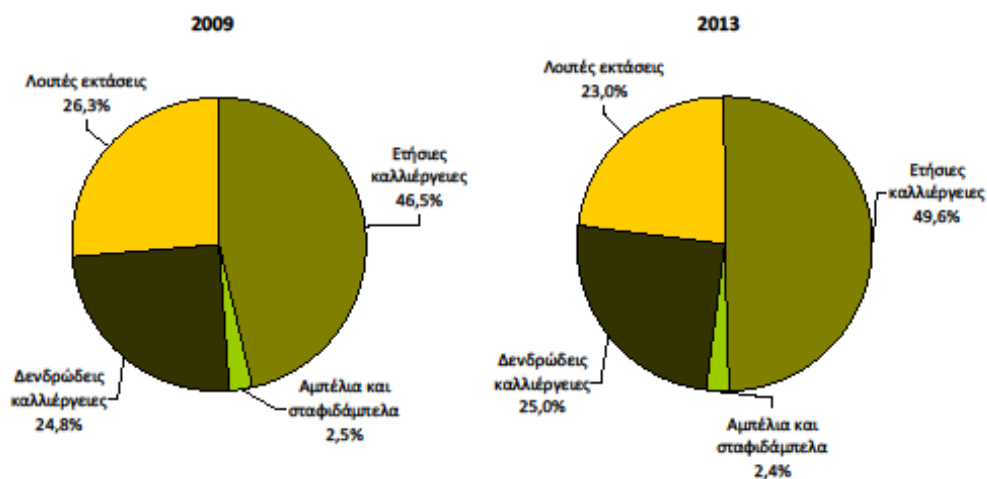
Απογραφή Γεωργίας – Κτηνοτροφίας 2009 και Έρευνα Διάρθρωσης Γεωργικών και Κτηνοτροφικών Εκμεταλλεύσεων 2013

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ - Έρευνα Διάρθρωσης Γεωργικών και Κτηνοτροφικών Εκμεταλλεύσεων, Έτους 2013

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3

Ποσοστιαία Κατανομή της Χρησιμοποιούμενης Γεωργικής Έκτασης (ΧΓΕ) των εκμεταλλεύσεων, κατά βασικές κατηγορίες χρήσης

Πηγή : ΕΛΣΤΑΤ - Έρευνα Διάρθρωσης Γεωργικών και Κτηνοτροφικών Εκμεταλλεύσεων έτους 2013

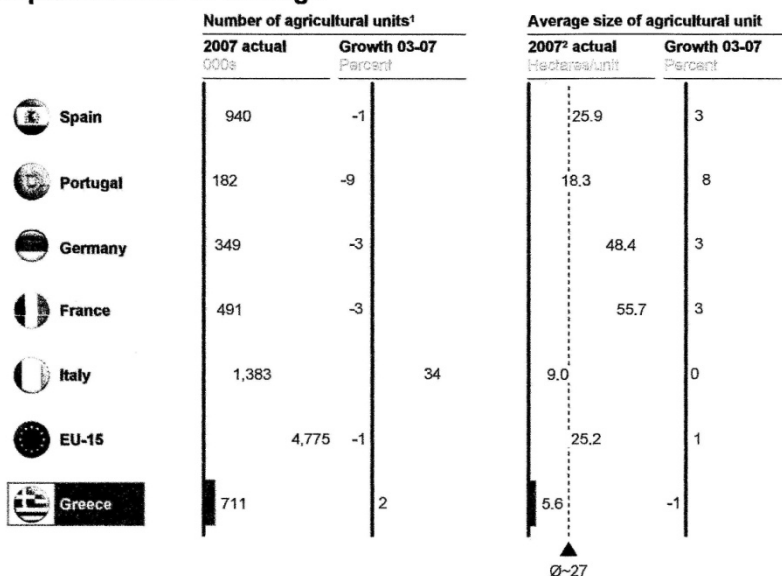
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4 Α

ΜΙΚΡΟ ΜΕΓΕΘΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΕΩΝ ΣΤΗΝ ΕΕ-15

Greece 10 Years Ahead

In Greece, agricultural units are almost five times smaller compared to EU-15 average

ESTIMATES

Note: 2007 data are the latest available
¹ With at least €1,200 of standard gross margins monthly
 SOURCE: Eurostat

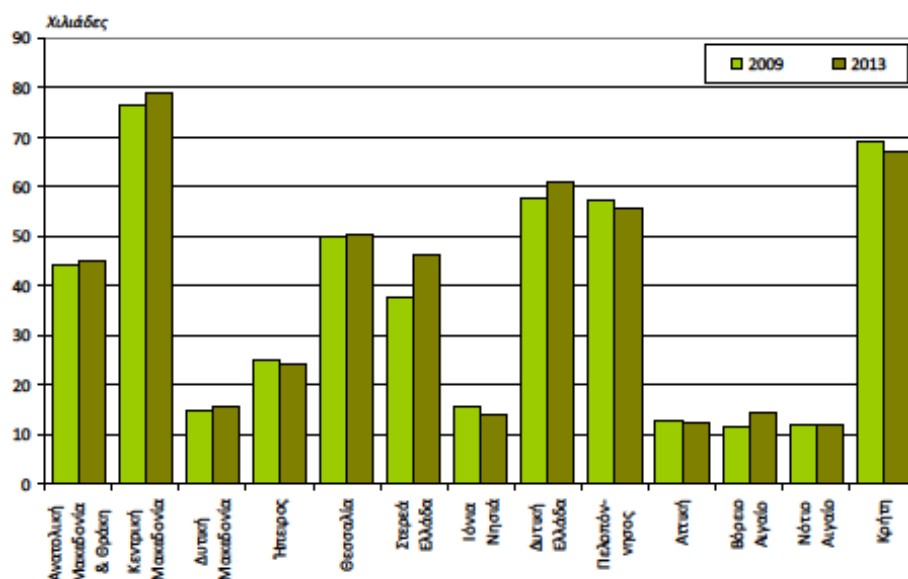
McKinsey & Company

Πηγή: McKinsey Company, 2012 Athens Office

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4

Εκμεταλλεύσεις με αρδευόμενες εκτάσεις, κατά περιφέρεια (2009 -2013)

Απογραφή Γεωργίας – Κτηνοτροφίας 2009 και Έρευνα Διάρθρωσης Γεωργικών και Κτηνοτροφικών Εκμεταλλεύσεων 2013

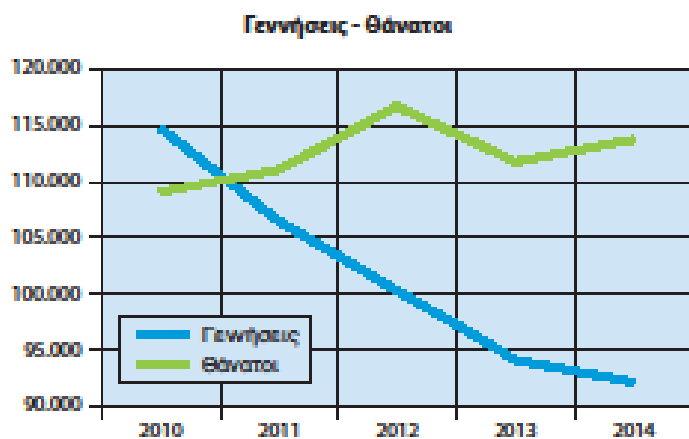
Πηγή : ΕΛΣΤΑΤ - Έρευνα Διάρθρωσης Γεωργικών και Κτηνοτροφικών Εκμεταλλεύσεων έτους 2013

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5

ΓΕΝΝΗΣΕΙΣ – ΘΑΝΑΤΟΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ 2010 -2014

Η Ελλάς με αριθμούς 2015

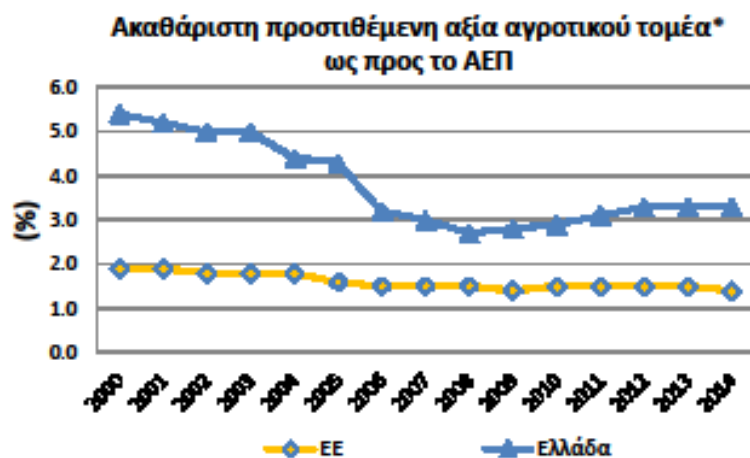
10. Γεννήσεις – Θάνατοι, 2010 - 2014					
	2010	2011	2012	2013	2014
Γεννήσεις	114.766	106.428	100.371	94.134	92.148
Θάνατοι	109.084	111.099	116.668	111.794	113.740
Διαφορά	5.682	-4.669	-16.297	-17.660	-21.592

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ – Η Ελλάς με αριθμούς 2015

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6

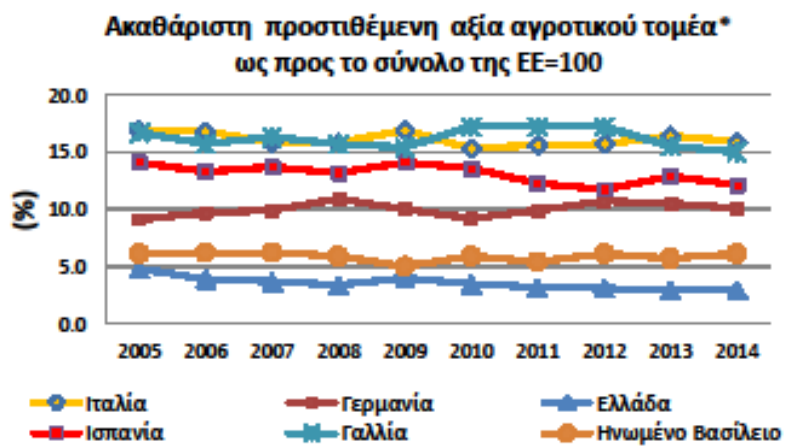
Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία αγροτικού τομέα ως προς το ΑΕΠ (ΕΕ – Ελλάδα)

Πηγή : Τράπεζα Πειραιώς – Η Συμβολή και οι προοπτικές του Αγροτροφικού Τομέα στην Ελλάδα, Σεπτ.2015

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 7

Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία αγροτικού τομέα ως προς το σύνολο της ΕΕ =100

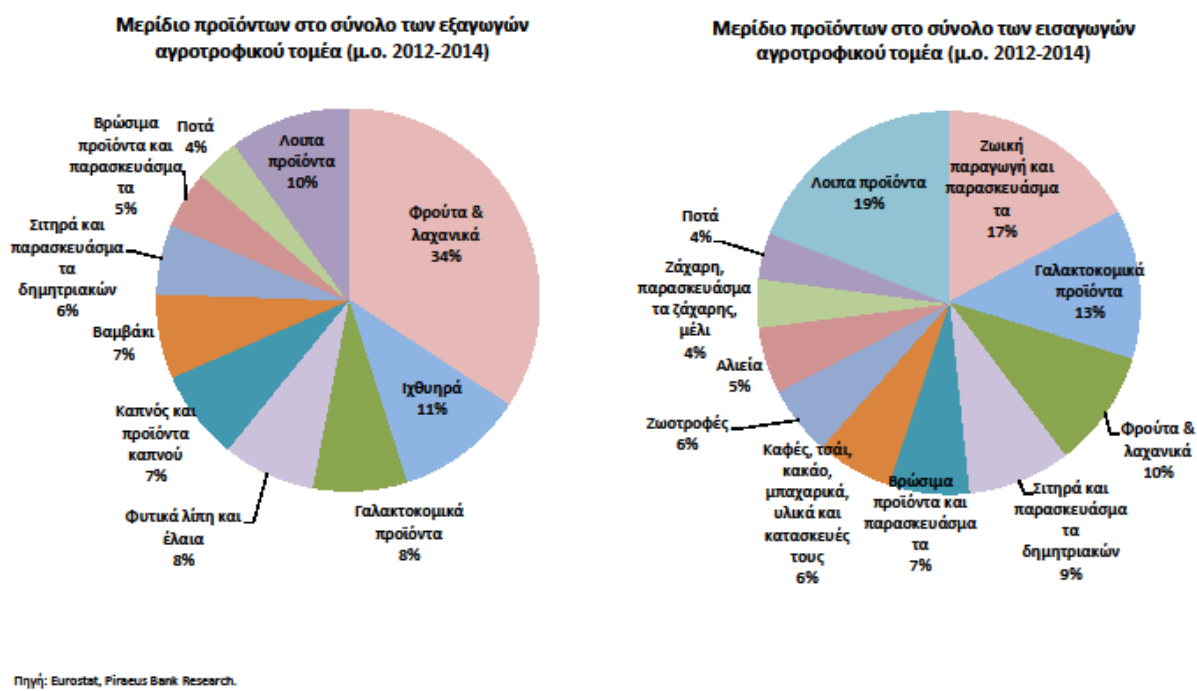

- Γεωργία, δασοκομία, αλιεία

Πηγή: Τράπεζα ΠΕΙΡΑΙΩΣ - Η Συμβολή και οι προοπτικές του Αγροτροφικού Τομέα στην Ελλάδα, Σεπτ.2015

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 8

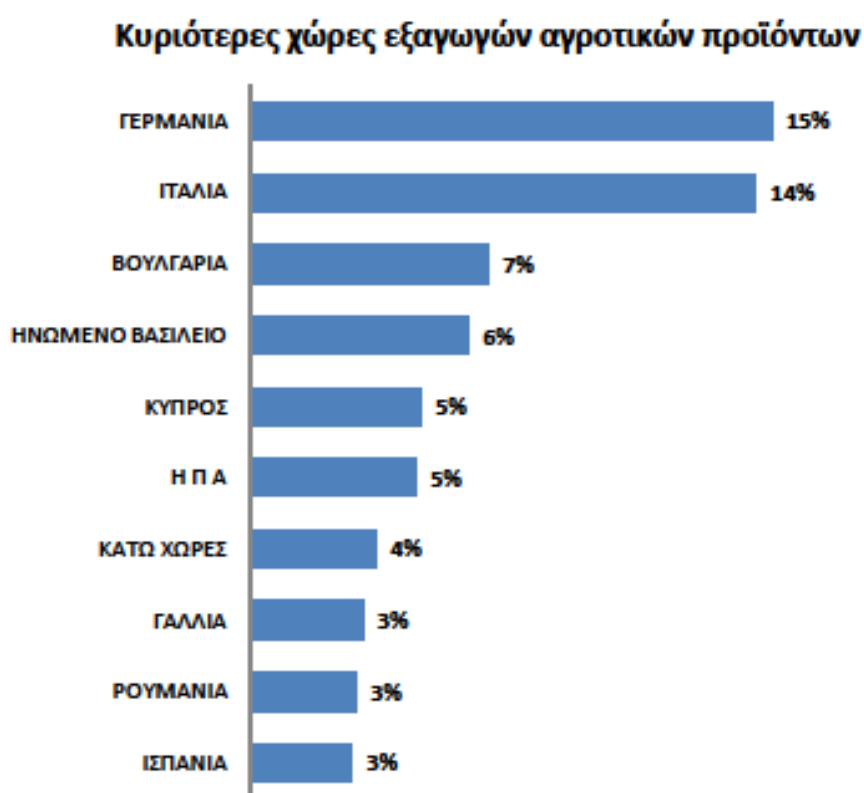
Συμμετοχή προϊόντων στις εισαγωγές κι εξαγωγές αγροτροφικών προϊόντων (2012-2014)

Πηγή : Τράπεζα ΠΕΙΡΑΙΩΣ - Η Συμβολή και οι προοπτικές του Αγροτροφικού Τομέα στην Ελλάδα, Σεπτ.2015

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 9

ΧΩΡΕΣ ΕΞΑΓΩΓΗΣ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ

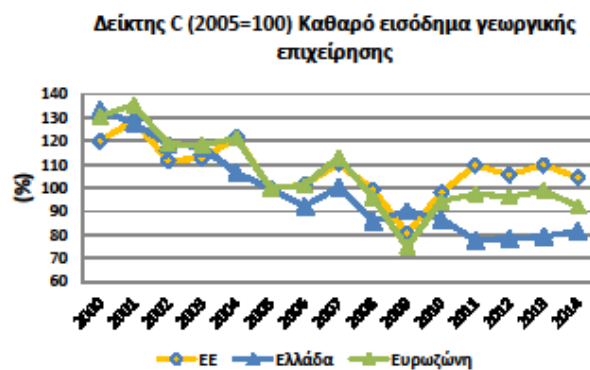
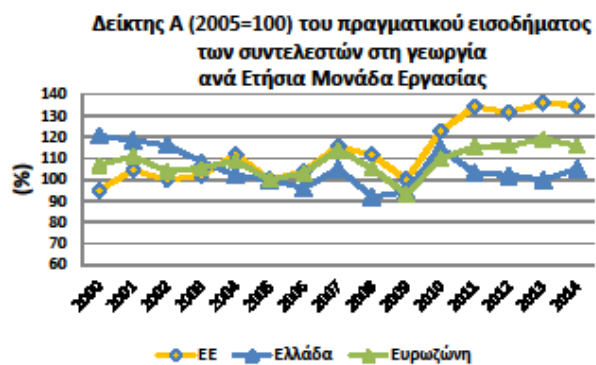

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, ΠΣΕ, Piraeus Bank Research.

Πηγή: Τράπεζα ΠΕΙΡΑΙΩΣ - Η Συμβολή και οι προοπτικές του Αγροτροφικού Τομέα στην Ελλάδα, Σεπτ.2015

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 10

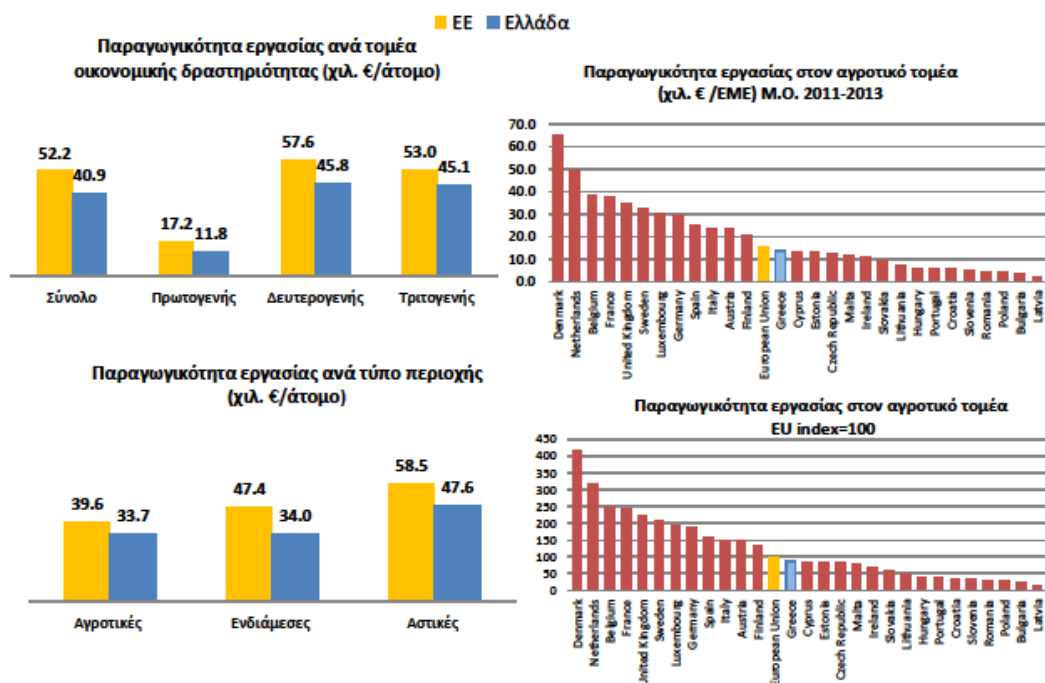
ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ

Πηγή: Τράπεζα ΠΕΙΡΑΙΩΣ - Η Συμβολή και οι προοπτικές του Αγροτροφικού Τομέα στην Ελλάδα, Σεπτ.2015

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 11

Παραγωγικότητα της εργασίας στον αγροτικό τομέα

Πηγή: European Commission, Directorate General for Agriculture and Rural Development, CAP context indicator update 2014, Piraeus Bank Research.

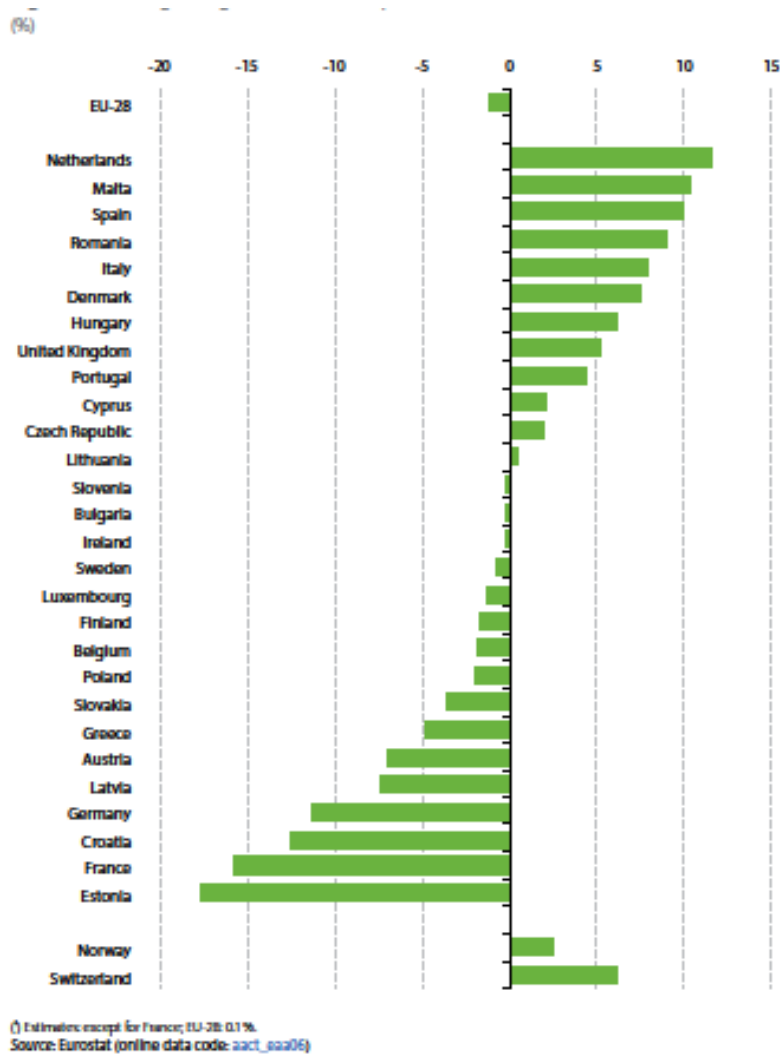
Πηγή: Τράπεζα ΠΕΙΡΑΙΩΣ - Η Συμβολή και οι προοπτικές του Αγροτροφικού Τομέα στην Ελλάδα, Σεπτ.2015

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 12

ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΣΤΟ ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ ΣΤΗΝ Ε.Ε. -28 (2012-2013)

Agriculture, Forestry and Fishery Statistics 2014

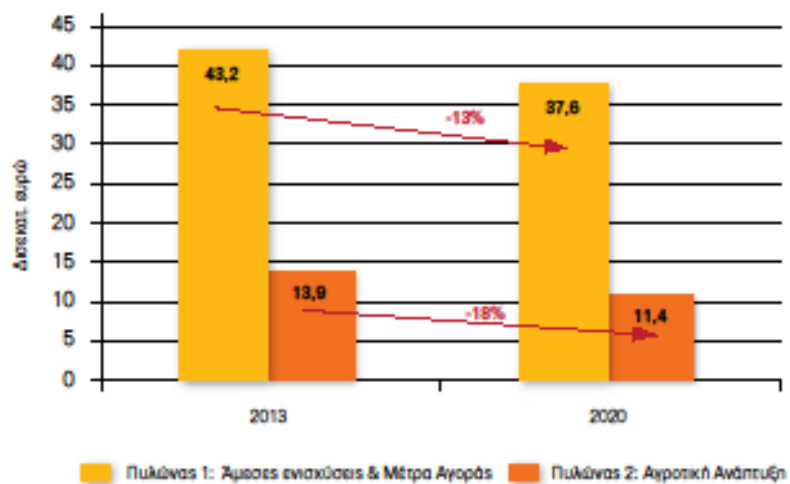
(%)

Πηγή : Eurostat - Agriculture, Forestry and Fishery Statistics 2014

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 13

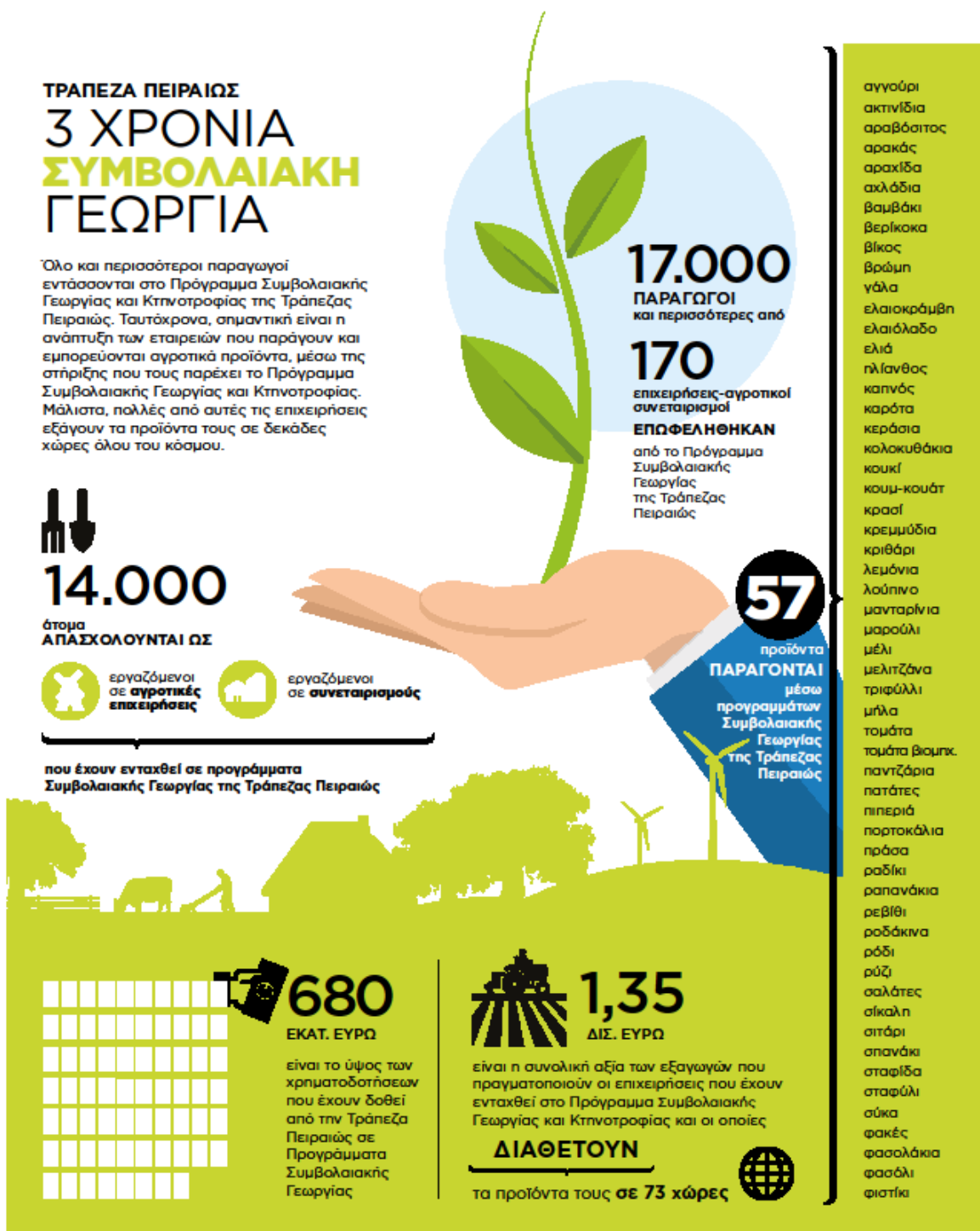
Μεταβολή ανώτατου ορίου δαπανών ΚΑΠ στους δύο πυλώνες (2013-2020)

Πηγή : ΠΑΣΕΓΕΣ – Η Κοινή Αγροτική Πολιτική μετά το 2014

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 14

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΥΜΒΟΛΑΙΑΚΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ & ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑΣ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΑΣ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

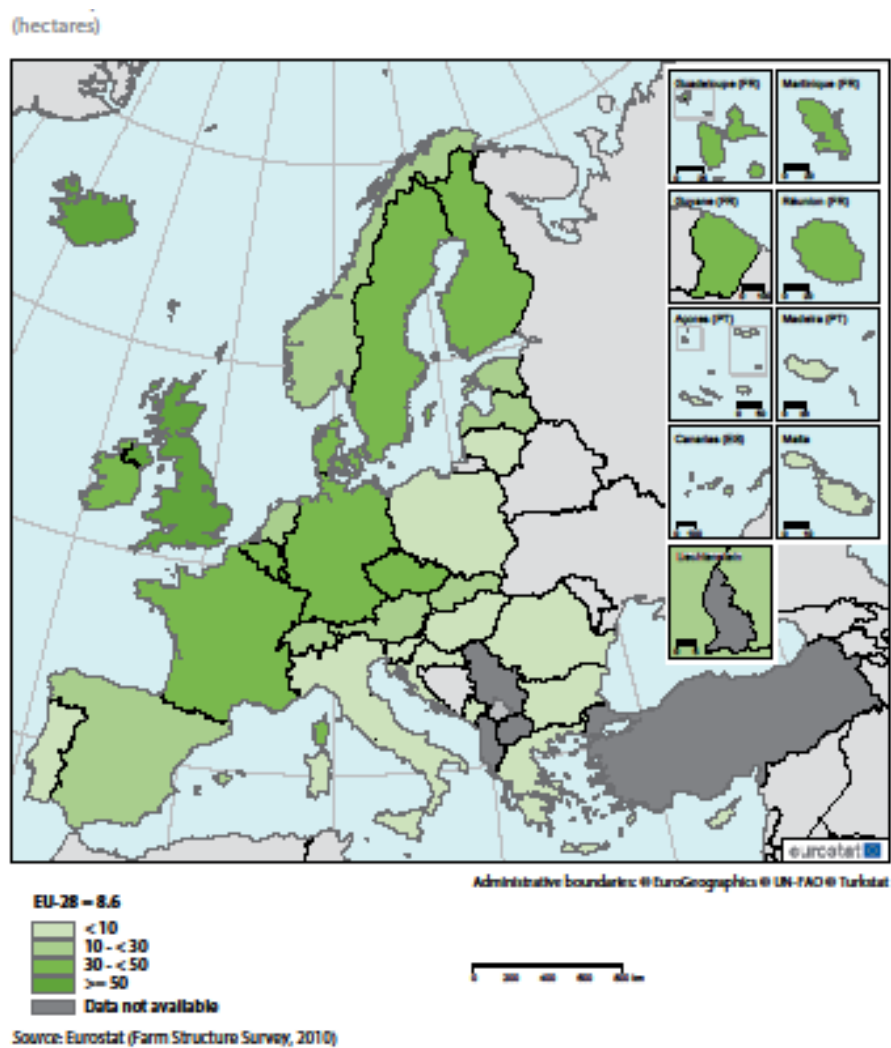

ΧΑΡΤΗΣ 1

Μέση Χρησιμοποιούμενη Γεωργική Έκταση (ΧΓΕ) ανά αμιγώς οικογενειακή εκμετάλλευση 2010

Agriculture, Forestry and Fishery Statistics 2014

Σε εκτάρια

Πηγή: Eurostat - Agriculture, Forestry and Fishery Statistics 2014